

HATÁRTALAN

Régészet

ARCHEOLÓGIAI

MAGAZIN

X. évfolyam 4. szám - 2025

ára: 1490 HUF

8,14 EUR

756 DIN

29,8 RON

www.hatartalanregeszet.hu

SÍRRABLÓK

- ◆ Sírrablók Japánban
- ◆ Bronzkori sírrablók nyomában
- ◆ A sírbolygatás lehetséges értelmezései
- ◆ Rejtélyes sírrablások a kora középkori Dunántúlon

Avar kori
temető

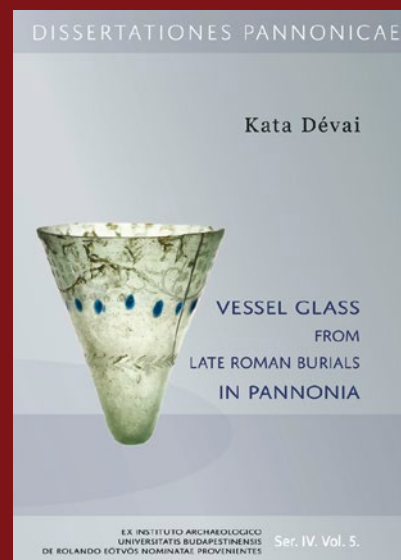
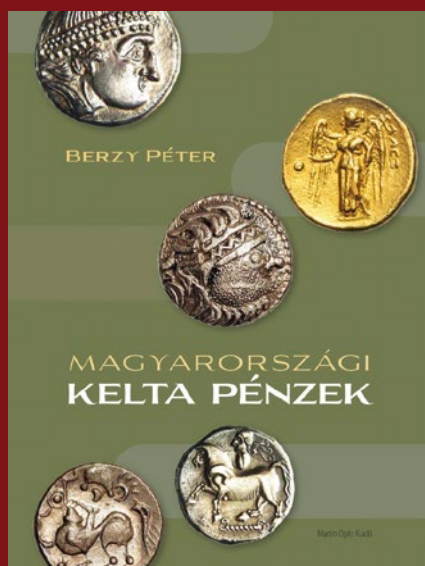
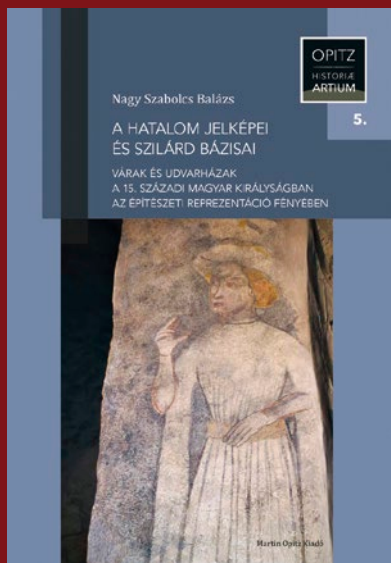
Fénytörések

Szolnok
várai

◆ KONTEXTUS ◆ HELLÓ, TUDOMÁNY! ◆ RECEPT ◆ A SZEGEDI MÚZEUMBÓL JELENTJÜK ◆

ÚJDONSÁGOK A MARTIN OPITZ KIADÓTÓL

www.martinopitz.hu

facebook.com/opitzkiado

kiado@martinopitz.hu

Stílus és elegancia AZ ALFÖLD SZÍVÉBEN

Élje át a 30-as évek
nemesi életének hangulatát

Kóstolja meg biztró
konyhánk ételremekeit

Tapasztalja meg a végtelen
nyugalmat a Körös partján

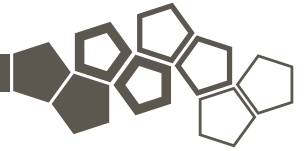
HERCEGASSZONY BIRTOK
WELLNESS & GARDEN

Veled lesz teljes...

5400 Mezőtúr, Hercegasszony útja 1.
Telefon: +36 56 200 166 info@hercegasszony.hu

WWW.HERCEGASSZONY.HU

Határtalan Régészet

Régészeti ismeretterjesztő magazin

Megjelenik: negyedévente
Ára: 1490 Ft
Előfizetve: 1250 Ft

Főszerkesztő, szerkesztőségvezető

Felföldi Szabolcs

Fogas Ottó

Szerkesztő

Király Kitty

Szerkesztőségi referens, szakmai koordinátor

Bácsmegi Gábor

Képszerkesztő

Litauszki Zoltán

Olvasószerkesztő, korrektor

Szell Katalin

Grafika, nyomdai előkészítés

Donka Gergely

Magyar Milán

Ráció Kft.

Szerkesztőség

Cím: 6720 Szeged, Roosevelti tér 1–3.

Telefon: +36-62-549-040

Fax: +36-62-549-049

E-mail: info@mfm.u-szeged.hu

A magazin hivatalos weboldala

www.hatartalanregeszeti.hu

A magazin Facebook-oldala

Határtalan Régészet

Kiadja

Móra Ferenc Múzeum, 6720 Szeged, Roosevelti tér 1–3.

Felelős kiadó

Fogas Ottó igazgató

Nyomdai kivitelezés

Innovariant Nyomdaipari Kft. 6750 Algyő, Ipartelep 4.

Felelős vezető

Drágán György

Terjesztés

LAPKER Zrt. országos hálózata keresztül,
Relay, Inmedio üzletekben, hipermarketekben és üzletláncokban,
kiemelt postahivatalokban

Terjesztés gondozása

HÍRVILÁG Press Kft.

Telefon/fax: +36-1-411-0491

E-mail: hirvilag.press@hirvilagpress.com

Előfizetésben terjeszti

Magyar Posta Zrt. Hírlap Igazgatóság,

Postacím: 1900 Budapest

Előfizethető az ország bármely postáján,
a hírlapot kézbesítőknél, valamint megrendelhető:

e-mailben a hirlapelofizetes@posta.hu címen
és telefonon a +36-80-444-444-es számon.

Továbbá a szerkesztőségben:

e-mailben a hatartalanreg@gmail.com címen
és telefonon a +36-20-310-8707-es számon.

Észrevételeiket a +36-1-767-8262-es számon jelenthetik be.

Éves előfizetési díj: 5000 Ft

Hirdetéssel kapcsolatos információ

+36-20-221-9299

Terjesztéssel és előfizetéssel kapcsolatos információ

+36-20-310-8707

ISSN 2416-3074

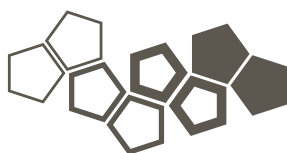

Sírrablók

A sírrablás szokása gyaníthatóan egyidős az emberiséggel. Mióta egy őskőkori vadász először sírt ásott egy szerettének, azóta vannak emberek, akik igyekeznek utólag felnyitni ezeket a sírokat. Voltak azonban olyan hosszú történelmi időszakok is, amikor a temetési szertartás nem egy

pontszerű esemény volt, a temetést követően egyes közösségek akár többször is felnyithatták a sírokat. E cselekedeteknek többnyire vallási/hitvilágbéli/rituális háttere lehetett. A sírok utólagos felnyitásának legfőbb oka azonban évezredekken keresztül nyilvánvalóan az elhunyt maradványai mellé helyezett különféle tárgyak, értékek eltulajdonítása volt. A sírrablás évezredekken keresztül sokak megélhetését biztosította. S helyenként biztosítja még ma is. A jelenkor régészei számára viszont e folyamatok szomorú következményekkel járnak, hiszen számos esetben már csak az eredetileg sírba tett tárgyak hűlt helyét találják meg a feldúlt, összekeveredett csontmaradványok mellett. Ezekben az esetekben nemcsak a tárgyak hiánya fájó pont, de a temetkezéssel kapcsolatos összefüggések azonosításának, így a temetkezési szokások megállapításának esélye is gyakorta szertefoszlik. Mindezek ellenére az ásatások során jól dokumentált sírrablások is érdekes módon információk sorát hordozhatják magukban. Ezek révén lehet például következtetni az egykori (de ma már nem azonosítható) sírjelekre, az egykori társadalom sírrablásokhoz fűződő hozzáállására és még számos más kérdésre. Téli számunkban ezért a sírrablók nyomába eredünk, igyekszünk feltárni a korszakokon átnyúló sírrablások hátterét, okait, főszereplőit, technikáit. De szó esik még egy római kori régészeti park immerzív élményeket biztosító kiállításáról, és egy kisebb tematikus blokk, azaz három cikk révén megemlékezünk Szolnok első okleveles említésének 950. évfordulójáról is, vázlatosan áttekintve Szolnok és közvetlen térségének őskori, népvándorlás kori és középkori régészeti hagyatékát.

Felföldi Szabolcs
főszerkesztő

◆ Címlapsztori 5

Már holtában sem hagyják nyugton az embert?

– A sírbolygatás lehetséges értelmezései – CSORDÁS REGINA 5

Bronzkori sírablók nyomában Nyugat- és Kelet-Magyarországon

– MELIS ESZTER – DANI JÁNOS 9

A sírablás néphagyománya az alföldi szarmata temetőkben

– SÓSKUTI KORNÉL 14

Dupla rablás? – A nagydémi hun kori temető esete – ILON GÁBOR 20

Rejtélyes sírablások a kora középkori Dunántúlon – STRAUB PÉTER 24

Megzavart avar nyugalom – rablás, rítus vagy félelem? – CSORDÁS REGINA 28

Sírablások a honfoglalás és kora Árpád-korban? – VARGA SÁNDOR 32

◆ Kontextus 36

Büntetés, sírablás vagy bolygatás? – Egy összekuszált sír rejtélye

– KIRÁLY KITTY – BERECKZI ZSOLT 36

„Amikor még a császárok sem nyugodhattak békében” – Sírablók Japánban

– LÁZAR MARIANNA 38

Anatómiai célú sírablások – VINDUS MELINDA 42

◆ Lelő-hely 48

Béke poraira... vagy mégsem? – Avar kori sírablások nyomai Csepel-sziget

északi részén – MÉSZÁROS BOGLÁRKA 48

◆ A szegedi múzeumból jelentjük 52

Avar kori temető a Szeged-Budapesti út nyomvonala alatt – VARGA SÁNDOR 52

◆ Archeokaland 56

„Fénytörések” – SZEBENYI TAMÁS – GYURKA ORSOLYA 56

◆ Helló, tudomány! 60

Őskori lelőhelyek Szolnok környékén – CSÁNYI MARIETTA – F. KOVÁCS PÉTER 60

Vándorló népek – maradandó emlékek

– JANCsik BALÁZS – KELEMEN ANGÉLA – SZABÓ VIVIEN 64

Szolnok várai – KERTÉSZ RÓBERT – ÁDÁM MÁRK 68

◆ Mizújs? 74

Rövid hírek a világból – BÁCSEMEGI GÁBOR 74

◆ Indiana Jones és barátai 75

Játék – KIRÁLY KITTY 75

Recept – „Kenyér az öröklétnek” – ZAY ORSOLYA 76

Csordás Regina

Már holtában sem hagyják nyugton az embert?

A sírbolygatás lehetséges értelmezései

5

A sír felnyitásának rekonstrukciója (rajz: Videlier-Delrieu 2011, 84)

A temetés a legtöbb közösség számára a végső nyugalmat biztosítja mind az elhunyt, mind az élők számára. A gyász, a búcsú és az ezekhez kapcsolódó rítusok lezárják az életet, és egy új rendet hoznak létre: az elhunyt a túlvilágra kerül, az élők pedig visszatérnek a megszokott életükhöz, ennek a folyamatnak az egyik legfontosabb mozzanata a temetési szertartás. A halálhoz fűződő kapcsolat és a túlvilágról alkotott kép azonban az egyes történeti korszakok társadalmi és kulturális viszonyainak megfelelően időről időre változik.

A népvándorlás kori temetőkből például a temetkezések sok esetben nem maradnak háborítatlanok, érintetlenek. Gyakori jelenség, hogy a maradványok és a sírmelékletek rendezetlenül, elmozdulva, szétszórva kerülnek elő, ami a temetés után bekövetkező cselekménysorozatra utal. Az ásató régészek sokszor a nem anatómiai rendben elhelyezkedő csontvázak láttán szembesülnek a ténnyel, hogy ezeket a sírokat utólag megbolygatták. Néhány temetkezésnél a sírfoltban az úgynevezett „rablógödrök” nyomai is megfigyelhetők, amik már a sír feltárása előtt árulkodnak arról, hogy a temetés után valaki ott járt.

A régészeti feltárások egyik fontos eleme tehát annak megállapítása is, hogy ki, mikor, miért és hogyan tette ezt. Az ilyen sírokat egyébként a szakirodalom hagyomá-

A testet feltehetően közvetlenül temetés után bolygatták meg, így nem figyelhetők meg rajta a háborgatás általános nyomai (Klevnäs et al. Fig. 4. Vitry-la-Ville, 224. sír)

Az elhunytat a bomlás során bolygatták, medencecsontjait pedig a koporsóra helyezték
(Aspöck et al. 2022 Fig. 16.4: Niedernai, 37. sír)

nyosan bolygatottnak vagy rablottnak írja le. A „rablás” azonban nem mindig pontos megnevezés. A szó használata ugyanis előre értelmezi a cselekvést, mert feltételezi a sírfelnyitás célját, és alapvetően negatív színben tünteti fel az elkövetőket. A sírfelnyitás indítékát azonban korántsem lehet ennyire egyszerűen meghatározni. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a lehetőséget sem, hogy a tárgyakat, maradványokat rituális, szimbolikus célból, esetleg relikviának szerezték meg. Ebben az esetben a sírfelnyitás inkább mágikus vagy vallási, mintsem értékszerzési célt szolgál.

Egyébként bármely temetkezés bolygatottnak tekinthető, ha lezárása után valamilyen okból újrainyitották azt. Ez történhet például egy sírmelléklet vagy viseleti tárgy eltávolításával, egy hiányosan vagy hibásan végrehajtott temetkezési rítus utólagos kijavításával (tisztító rítus?) vagy akár egy újabb melléklet későbbi sírbatételével is, de a sírhelyeket gyakorta újra fel is használhatták (utánteme-

tés). A sírfelnyitás legegyszerűbb és legkézenfekvőbb magyarázata persze az értékszerző célokból történő sírrablás.

Bár a bolygatott temetkezések egy része könnyen azonosítható, különösen akkor, ha a csontváz teljesen szétszórva kerül elő, sok esetben azonban csupán apró tafonómiai jelek [a tafonómia a tetemek halál utáni sorával foglalkozó szakterület – a szerk.], illetve a feltárás során tett alapos megfigyelések segítenek annak a megállapításában, hogy az elhunytal a temetés után ismét „kapcsolatba léptek”. Az ilyen rejtélyek megoldásában az archaeothanatológia, vagy ahogyan magyarul szokták emlegetni: „a halál régészete” nyújthat segítséget. Ennek célja, hogy feltárja, mi és hogyan történt a temetés után, a temetkezés komplex elemzésével.

A sírfelnyitás indíttatásának megállapításához első lépésként azt kell megvizsgálni, hogy a bolygatás valóban emberi tevékenység eredménye-e, avagy csupán a bomlás, az erózió, esetleg a földben (is) élő állatok mozgása idézte elő a maradványok elmozdulását.

A temetkezést a bomlás előrehaladott fázisában bolygatták, de a koporsó ekkor még ép volt, hiszen a csontok annak lenyomatán belül helyezkednek el
(Klevnäs et al. 2021, Fig. 7: Burgweinting-Schule, 12. sír)

Ezt követően annak meghatározása válik fontossá, hogy mennyi idő telt el a temetés és a sír újbóli felnyitása között, hiszen, ha sikerül megállapítani, hogy mikor léphettek kapcsolatba újra a holtakkal, akkor abból bizonyos feltételek teljesülése esetén az interakció jellegére is tudunk következtetni. A felnyitás ugyanis történhetett akár közvetlenül a temetést követően, de akár évtizedekkel később is. Ezen kérdés eldöntésében sokat segít a bomlás fázisainak ismerete, habár konkrét időtartamot a számos befolyásoló tényező miatt sokszor igen nehéz meghatározni. A bomlást befolyásolhatja többek között a koporsó megléte vagy hiánya, a sír mélysége, valamint a talaj nedvességtartalma és pH-értéke is. A csontváz vizsgálata sokat elárul arról, hogy a testet a bomlás melyik szakaszában bolygatták meg. A maradványok helyzete és a sír szerkezete alapján az is megállapítható, hogy a sír felnyitásakor a koporsó még épen állt, vagy addigra már beszakadt, vagy a föld súlya alatt összeroppant.

Miért fontos mindez? Nem nehéz elképzelni egy olyan esetet, amikor egy másfél évezrede elhantolt ember sírját a temetés után néhány nappal vagy hónappal később ismét felnyitják. A bomlás folyamata természetesen nem tartozik a legkellemesebbek közé, ráadásul bármit kivenni egy sírból önmagában is fáradságos munka. Régészeti megfigyelések szerint számos olyan sírban történt utólagos beavatkozás, amikor a test még bomlófélben volt – az ilyen munka nemcsak kellemetlen szagokkal jár, de komoly erőfeszítést is kíván, hiszen a temetkezés kiásása mellett gyakran a koporsót is át kellett törni a halotthoz való bejutáshoz.

Sok esetben azonban a sírbolygatásra nem a teme-

tést követően azonnal, hanem jóval később, a bomlási folyamat lezárulta után kerül sor, így a mellékletek kivétele – például egy fegyveré vagy ékszeré – akár évekkel vagy évtizedekkel a temetés után is megtörténhetett. Ilyenkor a testből már csupán a csontok maradnak meg, s a koporsó is többnyire beszakadt már. Az elhunyt maradványait és a vele eltemetett mellékleteket ilyenkor már szinte régészeti módszerekkel kellett „feltárni”.

Ritkább, de nem példátlan az a helyzet sem, amikor a beavatkozás közvetlenül a temetés után történt. Az ilyenkor történő interakció egyik magyarázata esetleg valamilyen temetési rítusban ejtett hiba kijavítása is lehet – például egy melléklet utólagos sírba helyezése; ugyanakkor a rablás szintén a lehetséges okok között van, mint ahogyan ezt a Gyirmót-Homokdomb avar kori temető 26. sírja esetében is láthatjuk. Az ekkor lezajló

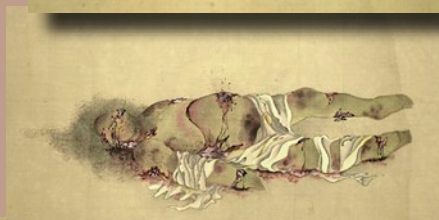
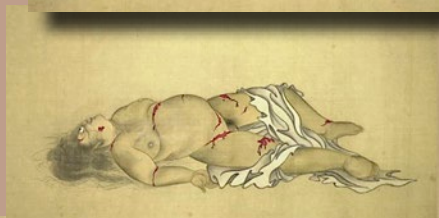
cselekményeknek azonban sokszor nem marad régészeti nyoma: az ép testen végzett kisebb elmozdítások nem feltétlenül hagynak észrevehető nyomokat a sírban, azonban, ha az egész testet elmozdítják, és „deviáns”, vagyis a megszokottól eltérő pozícióba helyezik, a sír utólagos bolygatása könnyen felismerhetővé válik.

A sírhoz való visszatérésnek mindezekén felül emlékezeti, vallási vagy hiedelembeli okai is lehettek. Elképzelhető, hogy a közösség félt a „visszajáró” halottaktól, és ezért avatkozott be a temetkezés eredeti rendjébe, de az sem zárható, hogy bizonyos esetekben a sírokat, akár helyhiány, akár az eltemetett számára potenciálisan fenntartott idő lejárta okán akár újra fel is használhatták.

A sírbolygatás mögött azonban olykor politikai és hatalmi indí-

A temetkezést a teljes bomlás után bolygatták meg, amikor már a koporsó sem volt ép

A dekompozíció fázisai

(Kép egy japán kéziratból: *A kurtizán teste kilenc szakaszban*, leltári szám: 2008,3033.1, hozzáférés: 2025. június 22. © The Trustees of the British Museum)

tékok is meghúzódhattak. Írásos források számolnak be Formózusz pápa esetéről (pontifikátusa: 891–896), akinek holttestét egyik utódja, VI. István (pontifikátusa: 896–897) 897-ben állíttatta bíróság elé. A maradványokat trónra ültették, elítélték, majd a pápai jelvényeket letépték róla, ujjait levágták, testét pedig a Teverébe dobták. Ezt később szerzetesek húzták ki a folyóból és temették el titokban. Hasonló eset történt a 11. században, amikor II. Hardeknut dán és angol király elődjének és féltestvérének, Haroldnak a holttestét ásatta ki sírjából, a tetem fejét levágatta, majd a maradványokat a mocsárba dobatta. A testet később egy halász találta meg, és Londonban helyezték végső nyugalomra.

A békében való nyugvás tehát nem mindig adatott meg az elhunytaknak. A hozzátartozók vagy idegenek a temetési szertartás lezárulta után tehát különböző okokból és különböző idő elteltével gyakorta tértek vissza a sírokhoz, hogy újra felnyissák azokat. A rendkívül komplex problémakör értelmezése természetesen nem merül ki az itt bemutatott néhány példában. Habár biztos tudásunk soha nem lesz ezeket illetően, a szakszerű ásatás közben végzett megfigyelések részletes dokumentálásának köszönhetően az archaeoethanológia segítségével ma már egyre nagyon biztonsággal kísérlehetjük meg megoldani a bolygatott sírok rejtélyeit.

Formózusz pápa és VI. István pápa ábrázolása a „hullazsinaton”
(Jean-Paul Laurens olajfestményén – fotó: Leemage / AFP)

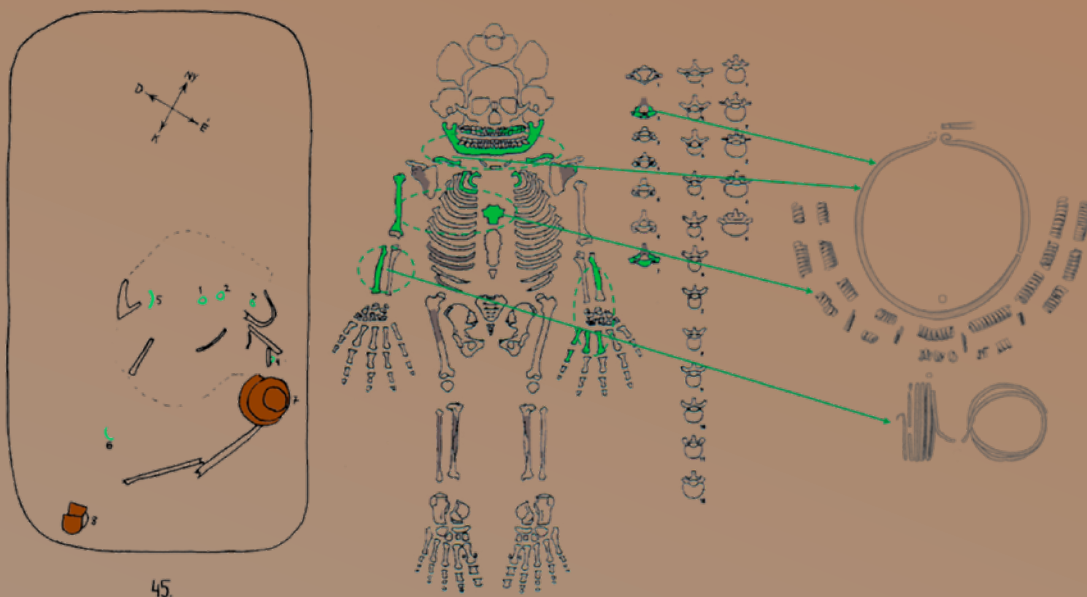
Dani János – Melis Eszter

BRONZKORI SÍRRABLÓK NYOMÁBAN

NYUGAT-ÉS KELET-MAGYARORSZÁGON

Főbb temetkezési szokások Magyarország területén Kr. e. 2000–1500 között (Williamson et al. 2021 nyomán)

Az újabb régészeti szakirodalom különös hangsúlyt fektet az egykori temetkezések összetett rítusainak megértésére és rekonstrukciójára. Az egyén biológiai halálát általánosan egy átmeneti fázis, a többlépcsős, komplex temetkezési ciklus követi, melynek során bekövetkezik a halott végső elválasztása az élők világától, és beléptetése a holtak közösségébe. A végső nyugalomra helyezésével az elhunyt társadalmi értelemben is meghal. Ezt a „végső depozitumot”, azaz a temetkezést, a továbbiakban azonban számos emberi és természetes beavatkozás érheti, amelyeket összefoglaló néven a temetkezést követő leletképződési folyamatoknak neveznek. Ezek a szándékos és véletlen bolygatások, valamint az ideiglenes temetési fázisok közötti manipulációk elkülönítése általában komoly kihívást jelent a régészet számára. A földbe került maradványok alapján kizárólag a temetkezési ciklus (vagy a ciklus egy bizonyos állomásának) materializálódott lenyomatát látjuk, mely az egykori valóságnak egy adott időpillanatban kimerevített képeként értelmezhető.

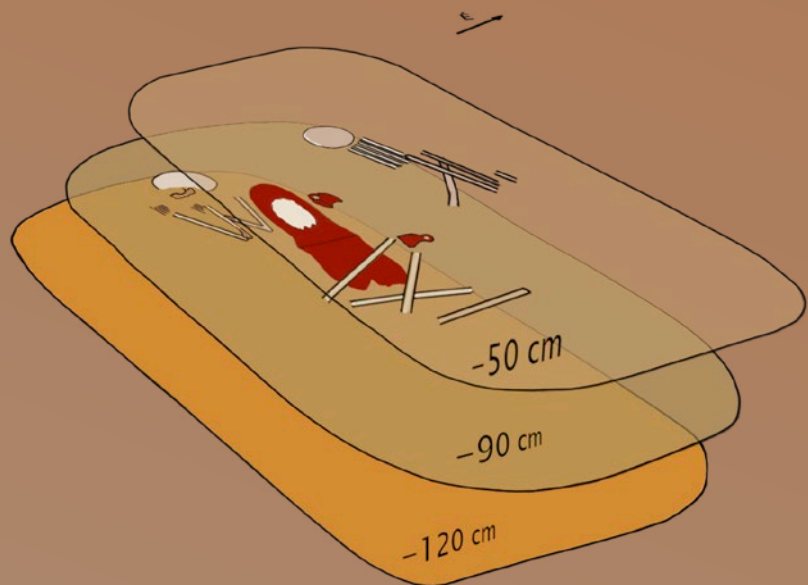
Hegyeshalom-Újlakótelep: 10–12 éves gyermek újból felnyitott temetkezése, a csontvázon megfigyelhető patinanyomokkal és az ezek alapján rekonstruálható bronzmellékekkel, Nagycenk-Lapos-rét 53. sírja nyomán (Melis-Hajdu 2017; Gömöri-Melis-Kiss 2018 nyomán)

A következőkben elemzett bronzkori sírok csak részben őrzik a végső nyugalomra helyezés „pillanatképét”, ugyanakkor a temetést követő szándékos emberi beavatkozás, újbóli felnyitás jeleit határozottan mutatják.

A számos régészeti korszakban elterjedt, leegyszerűsítve „sírablásnak” nevezett szokás egyik csúcspontja figyelhető meg Kr. e. 2200–1500 között Közép-Európában. Általánosan elterjedt nézet szerint a sírok újbóli felnyitásának hátterében anyagi motivációk álltak, fő célja az értékes tárgyak, nyersanyagok (pl. bronz) megszerzése volt. Alapvetően a csontvázas (korhasztásos) temetkezési rítust alkalmazó közösségek körében a legelterjedtebb, és növekvő gyakorisága összefügg a nagyobb sírszámú temetők középső bronzkori elterjedésével. A sírok újbóli felnyitására a csontok és mellékletek bolygatott elhelyezkedéséből, esetleg hiányából, és/vagy ún. rablógödrök beásásából következtethetünk.

Hegyeshalom-Újlakótelep: női temetkezés, az eltávolított koponya helyén szerves anyagra utaló fekete elszíneződés (Melis 2017 nyomán)

Iván-Szerdata-dűlő: sír két utántemetkezéssel: -50 cm: nő? (25–55 év); -90 cm: nő (25–40 év); -120 cm: gyerek (2,5–3,5 év) + felnőtt

A Kr. e. 2100–1600 közötti időszakban Alsó-Ausztria, illetve Nyugat-Magyarország területén és Pozsony környékén az ún. Gáta–Wieselburg-kultúra leletanyaga volt a meghatározó, amely elsősorban csontvázas temetőkből ismert. Ennek sírjaiban az eltemetett viseletéhez tartozó réz- és bronztárgyak (hajkarikák, kar- és nyakperecek, tűk, spirálgöngyök), ritkábban arany hajkarikák, kagylóból, kőből, esetenként csontból vagy borostyánból készült gyöngyök kerültek elő. Egy-egy sírban fegyverek (bronztőr és/vagy balta) is előfordultak, és általában két-három edényt is elhelyeztek a temetkezésekbe. Egyébként elsősorban a kerámiaművesség jellegzetességei (kétfülű korsók homokóra alakú füllel, amforák, füles tálak, egyfülű és bütykös fazekak) alapján különítették el a régészeti kultúrát a 20. század elején. Nagyobb, több száz síros temetői Ausztriában kerültek elő, amelyek esetében általánosnak tekinthető a „sírablás” jelensége.

A Gáta–Wieselburg-kultúra legnagyobb sírszámú magyarországi temetkezési helye a Hegyeshalomnál feltárt 58 síros temető. Ebben a sírok legalább 36%-ában figyelhetők meg szándékos újbóli felnyitás nyomai, főként a felnőtt temetkezések esetében, ritkán a 7 év feletti gyerekek sírjában. A „rabolt” sírok több mint 60%-ában bronztárgy található vagy arra utaló zöld patinanyomok azonosíthatók a csontokon, amelyek eltemetett, majd eltávolított nyakláncok, nyak- és karperecek nyomai lehetnek.

Az eltemetést követő emberi beavatkozás nyomai leggyakrabban a koponya, törzs és karok tájékán figyelhetők meg, de előfordultak olyan újbóli felnyitott sírok is, amelyekben csak néhány apró csonttöredék ma-

Női és férfitemetkezés a Füzesabony-kultúra Polgár-Kenderföld, Majoros-tanyai temetőjéből

radt, így ezek a teljes testet érintő manipulációra utalnak. Ezek a bolygatások a csontok kötésének hiánya alapján, valószínűleg a temetés után több évvel következhetek be. Leggyakrabban az eltemetett koponyáját vették ki a sírokból. Néhány ausztriai temetőben (pl. Mannersdorf) a sírok jelölésére szolgáló kösztélék is fennmaradtak, amelyek megkönnyíthették a temetkezések felkeresését akár hosszabb idő eltelté után is. A testrészek, különösen a koponyák eltávolításának motívációit mai szemmel nézve nehéz megértenünk, azonban mindenképp szimbolikus jelentőséggel bírhatott; „ereklyeként”, az őskultusz részeként, vagy éppen az ellenséges közösségből származó „trófeaként” gondolhattak rá.

Kr. e. 1900–1500 között, elsősorban Északkelet-Magyarországon és Kelet-Szlovákiában (a Kassai-medencében és Szepességben) elterjedt, de szórványosan egészen Kis-Lengyelország területéig előforduló régészeti kultúra az ún. Füzesabony-kultúra (a nemzetközi szakirodalomban ennek neve: Otomani-Füzesabony kulturális komplexum). A leggyakrabban forgalmas kereskedelmi utak találkozásánál vagy folyók átkelőhelyei mellett megtelepült Füzesabony közösségeknél dominált a következetes, a nemeket megkülönböztető csontvázas temetkezés; a hamvasztás szokása elsősorban a kultúra késői időszakában válik gyakoribbá. E kultúra eddig ismert nagy sírszámú temetői (Alsómislye/Nižná Myšľa, Encs) alapján a legnagyobb temetkezési helyeik akár több ezer sírt is magukba foglalhattak. Az elhunytak mellé a túlvilági útravalót (ételt és italt) tartalmazó jellegzetes kerámiaformákon túl gyakran kerülnek fémtárgyak: elsősorban bronzból készített ékszerek (pl. tűk, kartekercsek), használati tárgyak (ár, véső) és fegyverek (balták, török). A bronzok mellett, a kiemelkedő státuszú egyéknél – kivételes esetekben – aranyból készített ékszerek (elsősorban ruhára vagy fejdíszre felvarrható díszek és hajkari-kák) is előfordulnak.

Polgár-Király-ér-parton (M3/29.lh.) feltárt temetőrészlet rablott fegyveres férfisírhajai (59. obj. és 70. obj.)

A magyarországi Gáta–Wieselburg-temetőkhöz ezen kívül a temetés utáni emberi beavatkozásoknak egyik módja lehetett az ugyanabba a sírgödörbe történő utólagos temetkezés is. A korszak ausztriai utántemetkezéseivel összhangban meg lehet figyelni, hogy férfiakat általában nem temettek rá a korábbi temetkezésekre, a leggyakrabban pedig gyermekeket helyeztek utólagosan a sírgödörbe. A biológiai rokonsági kapcsolatokat ma már genetikai vizsgálattal lehet igazolni, azonban ennek hiányában is

valószínű a szoros szociális (rokoni) kapcsolat a közös sírgödörbe temetettek közt.

Még általánosabb – akár a temetkezések 80-90%-ánál is előforduló jelenség – a sírok újbóli felnyitása a Füzesabony-kultúra újabban feltárt temetkezési helyei (pl. Encs) esetében. Egyértelműen megfigyelhető, hogy a sírablás szokása akkor válik egyre gyakoribbá, amikor a középső bronzkor elején megnő a sírokba helyezett fémtárgyak (elsősorban bronztárgyak és nemesfém ékszerek) száma és értéke.

Polgár-Király-ér-part (M3/29.lh.) 59. obj. és 70. obj. számú sírok részletfotói

A sírablások a középső bronzkori Kárpát-medencében a Füzesabony-kultúra temetkezéseinek fordulnak elő a legnagyobb számban. Ebben az esetben megkönnyítette a rablók dolgát, hogy a Füzesabony-temető többiségében szabályos rend szerint sírcsoportokba, sőt néha szabályos sírsorokba rendezve helyezkedtek el a temetkezések. A sírokat pedig feltételezhetően nemcsak a hantok, hanem föld feletti sírjelek (kopjafák?) is jelezheték egykor.

A polgári Ásott-halom mellett feltárt egyik Füzesabony-kultúrához sorolható temető két férfisírja is jelentős másodlagos manipuláció nyomait mutatja. Mivel ezekben a sírokban a bronzfegyvereket a rablók benne hagyták a sírokban, ezért izgalmas eljátszani a gondolatot, hogy mi az, ami érdekelte őket, azaz mit vihettek el. A bronzfegyverek sírban tartása mögött értelmezésként felvetődhet esetleg az elhunyt hatalmának, hatalmi szimbólumainak tisztelete. Mindkét férfi koponyája másodla-

gos helyzetben van (a 70-es sírban egészen a combcsont magasságáig lekerült), és mindkét váz felsőtestét is erőteljesen bolygatták. Emellett az 59-es lábszárcsontjai is elmozdításra kerültek. Egyes kutatók szerint a koponya megbolygatása a halottól, a halott szellemének bosszújától való félelemmel is magyarázható.

A középső bronzkor vége felé, a Kr. e. 16–15. században – talán részben a sírablások megszaporodása miatt – megváltoztak a nagy értékű tárgyak, így a nemesfémek deponálási szokásai, és már nem a sírokba helyezték el a legértékesebb tárgyakat, hanem összegyűjtve egyre gyakrabban kincsleletként rejtették el ezeket, egy-egy földbe ásott gödörbe. A sírablás szokása ettől még persze tovább élt a késő bronzkor elején is. Ezt bizonyítják a halomsíros kultúra erősen rablott temetkezései is, pl. Jánoshida-Berek lelőhelyen.

Mannersdorf am Leithagebirge (Ausztria) egyik bronzkori sírjának kőszelvéje
(fotó: Melis Eszter, 2017. 06. 11. a Stadtmuseum Mannersdorf bejáratánál)

A SÍRRABLÁS

néphagyománya

● Sóskuti Kornél

az alföldi szarmata temetőiben

14

AZ alföldi római kori szarmata temetők egy mai napig szabad szemmel vagy légi fotókról sokszor jól látható sajátossága a halomsír, illetve a temetkezések árokkeretelése. Szakmai közhely, hogy ha egy műholdfelvételen vagy geofizikai felmérés képén egymáshoz kapcsolódó kerek árkok rajzolódnak ki, akkor ott bizonyára egy szarmata temető fog előkerülni. Az esetek jelentős részében ez valóban így is történik.

Na, de mire is szolgáltak a szarmata sírok fölé emelt halmok, illetve az árokkeretelések? Ezek valójában a temetkezések jelölését és elkülönítését szolgálták. Az árok jelenléte, a kitermelt földből emelt halom mérete, esetleg formája, s a feltételezhetően ennek tetejére állított kopjafa (mely sajnos nyom nélkül vészett el) mind-mind messziről árulkodott arról, hogy abba a sírba ki lett eltemetve, a hozzátartozói vagy a közösség, ahol élt, mennyire becsülte, szerette és ápolta emlékezetét. Még az sem kizárt, hogy e jelekből az is kiderült, hogy férfi, nő vagy gyermek feküdt ott, esetleg mesés gazdagsággal eltemetett király vagy törzsfőnök.

A beszédes jelek nem csak az elhunyt közösségének tagjai számára adtak támpontot, hanem más is jól láthatta, hogy ott ki nyugszik. A mesés gazdagság nemcsak a mai korok régészének vagy kincskeresőinek fantáziáját mozgatta meg, hanem a régmúlt idők embereit is tetekre ösztönözte.

Mindezt mi sem bizonyítja jobban, hogy az alföldi szarmata temetkezések mintegy 80-90%-a sírrablások áldozatául esett. Alig találni olyan temetőjüket, ahol csak a sírok harmadát vagy negyedét nyitották volna fel a temetés után. Talán nem véletlenül fogalmazódott meg az a gon-

Árokkereteléses sírmező műholdfelvételen ●

● Sírt kerítő árokkeretelés egy Makó-Dáli-ugar lelőhelyen feltárt szarmata temetőben

dolat sem, hogy mindez nem csupán egy gazdasági haszonszerzés céljából elkövetett cselekmény volt, hanem bizonyos korokban egyes csoportok akár kedvtelésből vagy valamilyen szakrális célból elkövetett elfoglaltsága is lehetett. Erre azonban a sokszor brutális módon kifosztott sírok ismeretén kívül semmiféle bizonyítékunk nincs.

Kiskunfélegyházi szarmata temető rablott sírjában megmaradt aranyfibula

Jelentős mértékben bolygatott sír Makó-Dáli-ugar lelőhelyen

A szarmata temetők feltárásai során a sírablások kapcsán a szakemberekben számos alapvető kérdés fogalmazódott meg. Így például:

Miért rabolták ki a sírokat? Kik voltak a fosztogatók? Mikor történtek a rablások? Hogyan történhetett egy temetkezés felnyitása? Az ezekre adható válaszlehetőségeket tekintsük át az alábbiakban.

Annak oka, hogy miért raboltak ki egy sírt, viszonylag egyszerű és világos. A bolygatások során a legtöbb esetben az emberi csontokat szanaszét dobálták vagy időnként a sír sarkába kotorták. A legtöbb esetben azonban ezekből a sírokból hiányoznak a korszakban megszokott módon eltemetett halotti mellékletek vagy az egykori díszes viselethez kapcsolódó, nem ritkán nemesfémből készített ékszerek. A korszak temetőiben gyakran előfordulhattak a távolabbi területekről, így például a Római Birodalom tartományaiból származó fémedények, díszfegyverek vagy éppen me-

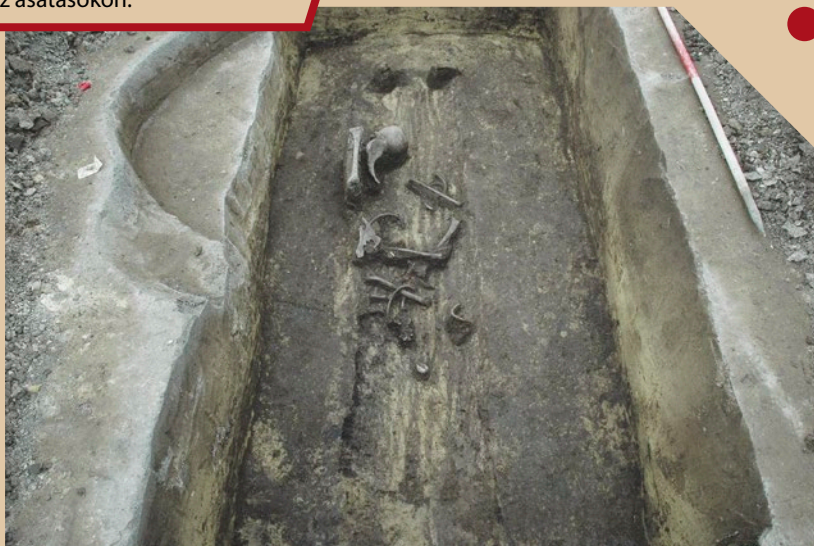
Részleges sírrablás nyomai egy Szeged-Kiskundorozsma, Daruhalom 3. lelőhelyen feltárt szarmata temetkezésben

sés gazdagságról tanúskodó ékszerek is. Ezek elég jelentős része azonban általánosan nem jellemző az alföldi szarmata temetőkre, ami nem azt jelenti, hogy egyáltalán nem fordultak elő a hétköznapiakban,

A régészeti feltáráson a sírok bontása során kirajzolódó, eltérő színű és állagú talajrészek a rablógödrökre utaló beásások lehetnek. Ez az a gödör, amelyet a temetés után másodlagosan a sírrabláshoz ástak az elkövetők. Sokszor csak a sírgödört érintette, de bizonyos esetekben a sírgödörön kívülről indult a hosszúkás rablóakna vagy járat megásása. Ezek is jellegzetes talajtani elváltozást okoznak az ásatásokon.

hanem sokkal inkább valószínű, hogy ezek igen gyakori módon a sírrablások áldoztaivá váltak. Elég néhány olyan szerencsés esetre gondolni, ahonnan a rablás ellenére igen gazdagnak tűnő leletek kerültek elő. Ezen esetekben e tárgyak csupán véltelenül maradtak a sírban. Minden bizonnyal egy-egy díszes pajzshoz tartozhatott

Jelentős mértékben kirablott sír egy Makó-Dáli-ugaron feltárt temetőben

Rablás során a koporsó végébe bezsúfolt embercsontok Makó-Dáli-ugar lelőhelyről

arannyal, drágakővel kirakott kard is, de a rablásoknak köszönhetően ezek mind csak a fantázia által megrajzolható elképzelések maradnak. Mindezek alapján azt feltételezhetjük, hogy a rablások fő oka a sírokban található értékek összegyűjtése lehetett.

A rablások kapcsán felmerülő további kérdés, hogy kik rabolhatták ki a temetkezéseket. Sajnos biztos és pontos válasz erre sem adható. Az nagy biztonsággal feltételezhető, hogy olyan személyek lehettek az elkövetők, akik vagy jelen voltak a temetési szertartásnál, vagy tisztában voltak a sírok jelöléseinek jelentés tartalmával. Jól példázza ezt, hogy a temetőfeltárások alkalmával azt tapasztaljuk, hogy a szegényesebb mellékletű, árokkeretelés nélküli sí-

rok vagy gyermektemetkezések java részben bolygatatlanok. A régészek tréfaként szokták emlegetni, hogy biztosan ezek lehettek a közösségek sírablói. Természetesen ez nem igazolható. A szegényes mellékletű bolygatatlan sírok sokkal inkább jelezhetik azt, hogy a rablók számára világos volt, hogy kevésbé sikeres eredménnyel zárulhat egy ilyen jellegű temetkezés kifosztása. Jelenleg nem tudjuk és várhatóan a későbbiekben sem fogjuk tudni megmondani, hogy a sírok felnyitását a temetést végző közösség egyes tagjai követették el, vagy esetleg egy másik közeli faluból jártak át az éjszaka során „szomszédolni”, netán a temetőt használó lakosság elköltözése után egy máshonnan oda ke-

Rönkkoporsósnak nevezzük azokat a temetkezéseket, melyekbe az elhunytat egy széles átmérőjű, hosszában kettéhasított, a belsejében teknőszerűen kivájt fatörzsbe helyezték örök nyugalomra. Az ilyen jellegű koporsókra az alsó és felső rész rögzítésére szolgáló, gyakran „S” formájú koporsókapcsok és a sírokban megfigyelhető, jellegzetesen a fa kergétől megmaradt lenyomatok utalnak. Néhány ritka esetben a koporsó fedele sem korhad teljesen el, s így az is dokumentálásra kerülhet.

A sírrablás néphagyománya az alföldi szarmata temetőkből

rülő csoport talált rá a sírhalmokra. Sajnos az ezzel kapcsolatos kérdések java részt nyitottak maradnak.

Az Alföldről ismert több-ezernyi bolygatott szarmata temetkezés közül mindösszesen néhány olyan eset ismert, ahol a sírba a rablás után visszatöltődött földből olyan leletanyag került elő, mely más, akár több évszázaddal későbbi korszakhoz köthető. Ismert például egy temetkezés, melynek a rablógödöréből Árpád-kori kerámia került elő. Ez nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a temetők nyomai, a magas halomsírokon kívül is még a 11. század után is láthatóak voltak. Minden bizonnyal egészen a nagyüzemi mezőgazdasági művelések kezdetéig.

A temetkezések rablásának módzatai igen szerteágazó képet mutatnak. Vannak olyan temetkezések, melyeket teljes mértékben felforgattak, és vannak olyanok, melyek csak részlegesen estek a rablás áldozataivá. A részleges rablások általánosságban a sír eredeti gödrén belül történhetnek olyan formán, hogy vélhetően a sírjelöléseknek köszönhetően, céltudatosan tudtak ráásni a rablógödörrel a fejre, mellkasra vagy adott esetben a lábak környékére.

Ezekben az esetekben a rablás a temetés után nem sokkal valósulhatott meg, amikor is a rablók határozottan tudták, hogy mely testrészen milyen értékes kincs kerülhetett elhelyezésre. Ezt jól példázza egy Szeged-Kiskundorozsma, Daruhalom III. lelőhelyen feltárt temetkezés, ahol a sírban mindösszesen a végtagok maradtak meg részben eredeti helyzetben; a test többi részét alaposan felforgatták, s részben el is vitték a sírrablók.

Bolygatott temetkezésbe másodlagosan behajigált koponyák töredékei Makó, Dáli-ugor lelőhelyről

Egy brutális sírrablás után a temetkezésben megmaradt antropológiai lelet egy kiszombori lelőhelyről – egy combsont töredéke

A rablás egy további változata a teljes sír bolygatását jelentette. Noha e rablások között is vannak eltérések, hiszen van, hogy a temetkezésben a vázrészek java része, sokszor a kevésbé értékes leletekkel együtt a sír vagy az éppen még el nem korhadt koporsó egyik sarkába kotorva tárható fel. Más esetekben a vázrészek töredékesen, eltérő mélységben, összefüggéstelenül fordulnak elő a rablógödörben. Nem ritkák azok az alapos rablások sem, melyek eredményeként a sírgödör teljesen üresen marad a régészekre. Az ilyen brutális módon elkövetett sírrablások esetét jól példázza egy nemrégiben Kiszomboron feltárt szarmata sír esete, ahol mindösszesen egy erőteljes combsont darabja maradt a sír alján. A csont eltéréséhez igen jelentős erőfeszítésre lehetett szükség.

Bolygatott temetkezésbe másodlagosan behajigált koponyák töredékei Makó, Dáli-ugar lelőhelyről

A sírablásoknak „köszönhetően” a koporsós temetkezések a sír betöltésében jelentkező elszíneződések vagy famaradványok és koporsókapcsok hiányában is jól dokumentálhatóak alkalmanként. Azokban az esetekben ugyanis, amikor a bolygatott vázrészek egy szögletes formában rajzolódó kisebb részen összerendezve figyelhetőek meg a sírgödrön belül, minden bizonnyal a rabláskor még épségben lévő koporsó végébe kerülhettek „bekotrásra”.

A módszeres és egyszerre több sír felnyitását is megejtő szisztematikus rablást engedi sejtetni egy Makó-Dáli-ugar lelőhelyen megfigyelt jelenség. Itt az egyik, viszonylag szegényesebb sekély sírban az eredeti váz bolygatatlanul feküdt, annak érintettségét csak a ki-mozdult koponyája mutatta. A sír különlegességét az jelentette, hogy a váz környezetében további 8 koponya vagy koponyatöredék volt megfigyelhető, olyan módon, mintha a szomszédban felnyitott sírokból származó em-

A szarmata előkelőket gyakran gerendából ácsolt, boronaszerűen egymásba rótt gerendákból épített sírkamrákba helyezték a földbe. Ezek a sírablók módszeres fosztogatásainak köszönhetően nem jelenthették az örök nyughelyét az előkelő halottaknak.

beri vázanyagot ebbe a sekély sírba dobálták volna össze. Ennek igazolása természetesen jelenleg nem lehetséges, mindösszesen a feltárás során kialakult munkahipotézisnek tekinthető.

Összességében tehát megállapítható, hogy az Alföld területén valaha is tapasztalt sírablások legnagyobb arányban a római kori szarmata temetkezéseknél figyelhetőek meg. Noha a szokás későbbi évszázadokban sem ismeretlen, de ilyen nagy mértékben sem a későbbi avaroknál, sem a magyarságnál nem volt tapasztalható. Ez nagyban valószínűsítheti azt is, hogy a bizzare cselekedet elkövetői minden bizonnyal a római korban az Alföldön élt szarmata lakosok lehettek.

Ilon Gábor

Dupla rablás?

A nagydémi hun kori temető esete

20

A nagydémi hun kori temető megismerését a véletlennek köszönhetjük. 1990 őszén a pápai Esterházy-kastélyban található igazgatói irodámba két, számomra ismeretlen ember lépett be. Rövid bemutatkozást követően kiderült, hogy az egyikük Nagydém község polgármestere, Marics Lajos, a másik pedig egy képviselő-testületi tag, Szántó Gyula, akik közölték velem, hogy szeretnék, ha a falujuk határában feltárást vezetnék. A múzeum pénzügyi helyzetére hivatkozva kitértem a válasz elől, de ők két hét múlva visszatértek és kijelentették: a falu lakosai szívesen lennének az ásatáson segéd munkásaim. Ekkor szinte egyszerre mondtuk ki az ásatás lehetséges helyszínének nevét: Középréaspusztá.

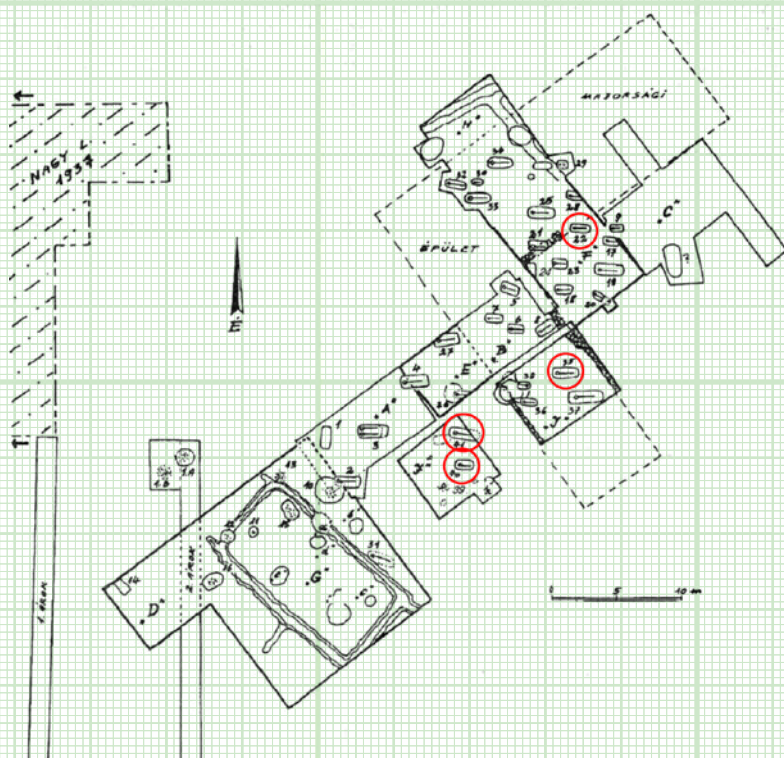
Itt egy nemzetközi hírű kora vaskori lelőhelyet tartott számon a régészettudomány, ahol Rhé Gyula és Nagy László veszprémi múzeumigazgatók 1936–37-ben kutattak. 1939-ben pedig Nagy László egy 21 síros hamvasztós temetőt és egy ismeretlen korú csontvázas sírt közölt a Magyar Nemzeti Múzeum *Folia Archaeologica* című folyóiratában. Parolával erősítettük meg a megállapodást, azaz, hogy én megyek és viszem az embereimet (rajzoló, restaurátor), illetve, hogy a múzeumban elhelyezem a várható leleteket, a falu pedig biztosítja a terepi munkaerőt. Idővel kialakultak a részletek, vagyis, hogy a terepen sáortábort építenek. Az emberek ott fognak élni, ellátják őket étellemmel is, s ott fogják majd letisztítani a leleteket is a felügyeletünk mellett. Végeredményben a 8 évesőtől a 80 évesig, gyerekek, asszonyok és férfiak dolgoztak, főztek, sütöttek és cserepeket, emberi és állati csontokat

Nagy László 1937. évi nagydémi feltárása
(forrás: <https://www.ldm.hu/public/media/content/documents/ff57b84af5dbf6c5f2cfa2eb2378628200c0bdd.pdf>)

mostak, napi beosztás szerint. Sokszor összekaptak, hogy ki jön dolgozni másnap, hiszen, ha valami érdekes került elő, annak kiemelését okvetlenül látni szerették volna. Példátlan összefogás volt, jó hangulatban és nem akármilyen eredményekkel. A közösségi régészet napjainkban népszerű fogalmát akkoriban Magyarországon még nem használtuk.

Az első célt gyorsan sikerült teljesítenünk. Már a közös, 1991. évi terepbejáráson, a friss tavaszi szántáson jól kirajzolódtak a pusztá épületei, a falak kiszedett helye, habarcstörmelékekkel. Ezt nem volt nehéz összevetni a hajdani tudományos közleményben látható fotókkal és az ásatási eredményeket összesítő rajzzal. Ezek után önkéntes geodéta barátaim kitűzték az új kutatási felületeket. Az első nyári ásatási kampány 8 napján a pusz-

A nagydéli feltárás 1937. és 1991–1993. évi összesítő térképe. Pirossal jelölve a cikkben tárgyalt temetkezések

ta főépületét hitelesítettük, és a szántást követő bolygatatlan felszínen megtaláltuk a kora vaskori (Kr. e. 7. század) temető egyetlen, az eke által el nem pusztított urnás-hamvasztásos sírját. Ugyanebben a mélységben azonban meglepetésként, az összesen feltárt 13 db bronzkori különleges településjelenségből néhány már ekkor megmutatkozott. Ezek egyikében egy emberi ujjperc is volt, így a jelenségeket különleges sírokként értelmeztem és így is publikáltam később őket. Továbbá nagyon mélyre ásott sírgödörökben melléklet nélküli vagy teljesen bolygatott, ismeretlen korú temetkezéseket is felfedeztünk. A sírok számozása folyamatos volt, nyilvánvalóan eltérő koruk ellenére. A munkát további két nyári periódusban 9 és 15 napon át folytattuk. Közben a mélyre ásott gödrökbe eltemetettekről kiderült, hogy azok a hun korba illeszthetők. 1993-ban pedig még egy 13x8 méteres, árokkal határolt, vitatható korú „szent terület” is az „utunkba került” az összesen megkutatott 760 m²-en.

Írásom további részében a tematikus szám koncepciója okán csak az említett hun kori temetőt veszem górcső alá. Éry Kinga (1932–2024) embertani feldolgozásának hála kiderült, hogy néhány sírgödörben több egyén maradványai voltak összedobálva. Egy sírgödörben két 45 év körüli nő és egy magzat, egy másikban két felnőtt férfi, egy harmadikban két gyermek és egy továbbiiban egy 50 évesnél idősebb nő és egy 1-2 éves gyermek maradványai kerültek elő. Az antropológus megállapította, hogy az 5. században rendkívül szokatlan módon, az eltemetettek 64%-a, azaz 20 maradvány 7 év alatti gyermektől származik. Vizsgálatának további meglepetése volt, hogy 7 gyermek koponyáján nyomot hagyott a pólya, azaz a közösségre jellemző volt a koponyatorzítás szokása. Ugyanakkor feltűnő volt, hogy egyetlen felnőtt koponyáját sem deformálták. Talán

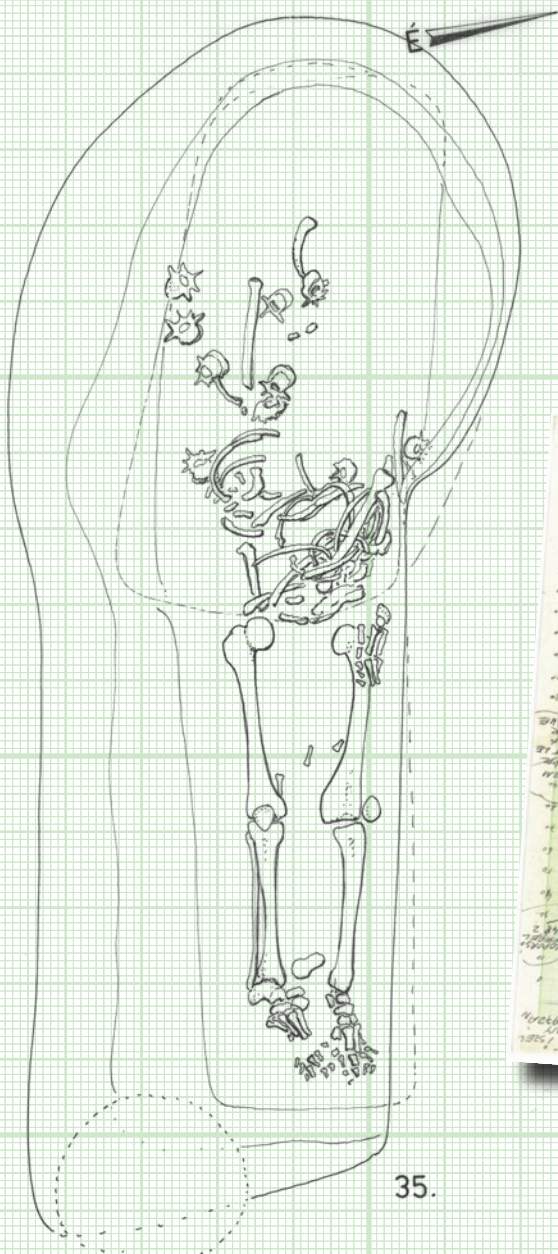
ez a közösségben egy új szokás, elvárás vagy divat lett volna? Ilyen módon e helyütt egy ritka „pillanat”, egy változás tanúi lehetünk?

A temető erősen rablott volt tehát, de helyszűke miatt itt most csak négy sír segítségével szeretném bemutatni a rablások módját és eredményességét.

Az „F” szelvény 152 cm mély 22. számú sírgödörre két (egy 3–5 és egy 6–8 éves) gyermek összedobált csontjait őrizte meg. A koponyák egymás mellé helyezve egy méterrel voltak feljebb a gödör aljánál. Alattuk, a bordák között egy 4,6 grammos, 24 karátos arany szíjbújtató vagy kifli alakú hajfűrtkarika volt az egyetlen emlék, amit a tudomány számára a rablók otffelejtettek. Mivel e tárgy előkerüléséről értesítettem hajdani professzoromat, Bóna István akademikust, ő a *Hunok és nagykirályaik* című könyvének – ami több európai nyelven is kiadásra került (1991, 1993, 2001) – katalógusába ezt a tárgyat is felvette. Ezért különösen botrányos az a tény, hogy ez a tárgy most nem lelhető fel a pápai Platán Kft. által üzemeltetett, néhány éve jogilag nem is létező múzeum gyűjteményében. Hiányára természetesen nem mentség a kastély több mint egy év-

Két emberi koponya a 22. sír rablóaknájának magasabb szintjén

A 35. sír rablóaknaja összedobált csontokkal

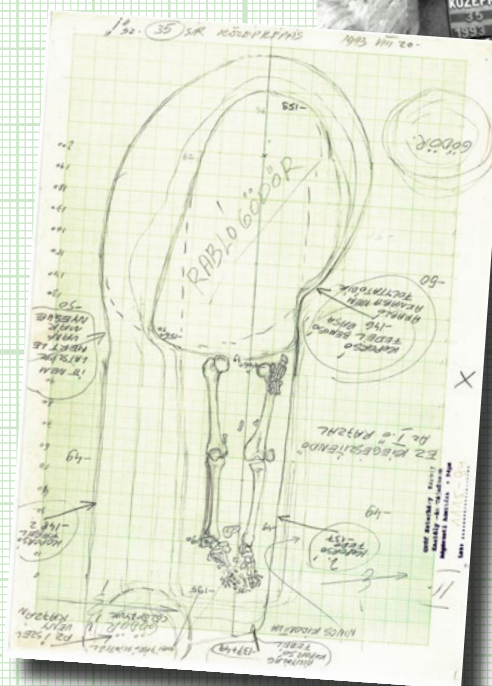
tizeden át tartó felújítása, gyűjteményeinek költöztetése, hiszen a nemesfém tárgyak nyilvántartása és őrzése minden közgyűjteményben különleges előírások szerint történik. Elvileg. Lehetséges, hogy valaki a hun kori temetőt kirablók késői utódjává vált?

Az „I” szelvényben a mai felszíntől mért 195 cm mélyen találtuk meg a 35. sírgödör alját. Ennek tájolása Ny–K-i volt. A koporsó nyugati részét, valamint a vázat a combcsontokig egy rablóaknával bolygatták meg. A koporsó alsó és felső deszkáját szerencsére metszetben is sikerült megfigyelnünk. Ebbe az írásomba direkt érdekességgént illesztettem be a festő Ughy István rendkívül látványos helyszíni, milliméterpapírra készült, jegyzetekkel ellátott rajzeit. A sírba egy 33–37 év körüli férfit temettek. Sajnos

A rablóakna alja az érintetlen csontvázrészsel

A sír eredeti rajza

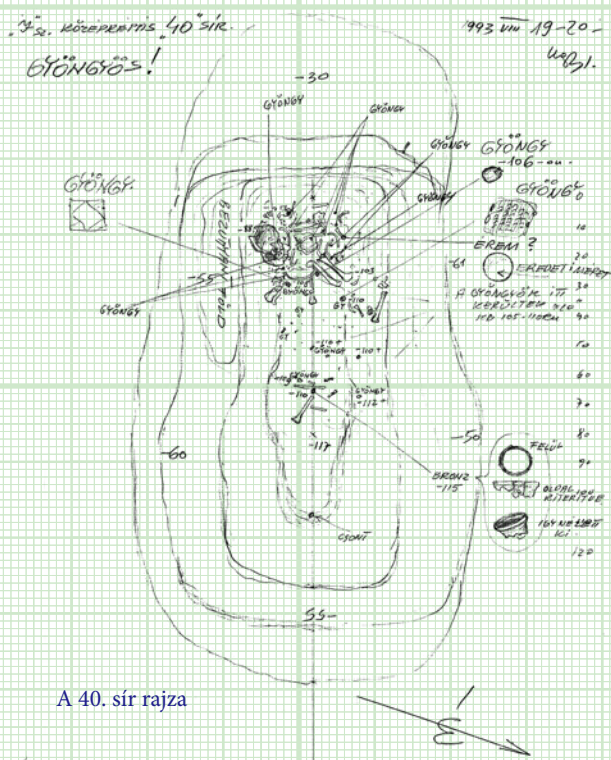

egyetlen melléklete sem került elő, vagyis a rablók nagyon is jól tudták, hogy hol érdemes ráásniuk a sír-ra. A fosztogatók célja a medence és a felsőtest táján hordott tárgyak és viseleti elemek megszerzése volt.

A Ny–K-i tájolású 40. számú sírgödört a „J” szelvényben 177–180 cm mélységig ásták ki. A famaradványok rönkkoporsóra utaltak. A 0,5-1 év körüli gyermek szétdúlt csontjainak többségét a koponyával együtt a sírgödör nyugati részén találtuk meg. A gyermek fején később torzításra utaló pólya nyomát figyelte meg Éry Kinga antropológus.

A rablók a sírban „felejtették” az alábbi, a számukra vélhetően értéktelen tárgyakat, vagy amelyek egyszerűen csak elkerülték a figyelmüket.

1. Egy nyakláncot, amely a következő elemekből állt: egy barna kalcedonyöngy, egy sötétzöld, bordázott üvegpaszta gyöngy, egy nagy és egy kisebb borostyánkő gyöngy, illetve fehér, barna, zöldes, kék, rózsaszín és fehéres-sárga gyöngyök. Hengeresek, laposak és korongszerűek.
2. Egy 1 cm átmérőjű, kör alakú, papírvékonyaságú bronz (ezüst?) lemezkét és egy hasonló átmérőjű hengeres bronz (ezüst?) tárgy (ereklyetartó?) töredékét, ami sajnálatos módon a feltáráskor értelmezhetetlenül szétmállott.

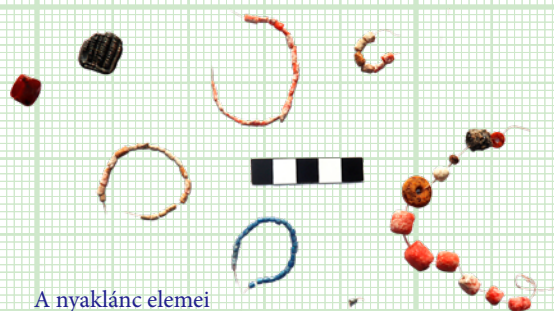
A 40. sír rajza

3. Egy kicsi bronz (ezüst?) huzaltörédeket (ennek hossza 2 cm, átmérője 1 mm).

A 41. számú, Ny–K-i tájolású sírgödört a „J” szelvényben 230–240 cm-ig mélyítették. A sír északkeleti sarkát idő hiányában azonban már nem tudtuk feltárni. A 36–40 év körüli férfi csontjainak többségét és koponyáját a sír nyugati részére dobálva találtuk meg. Az eltemetett homlokán régi ütés, zúzódás nyomát, a bal kulcscsontján pedig törést figyelt meg az antropológus. A sírban cölöplyukakat, vízszintes fanyomokat és lenyomatokat dokumentáltunk az egyenes sírfenéken. Ezek összessége egy lábakon álló, vasszegeket és vaspántokat mellőző ácsolt koporsóra utal. Egyetlen mellékletet sem találtunk.

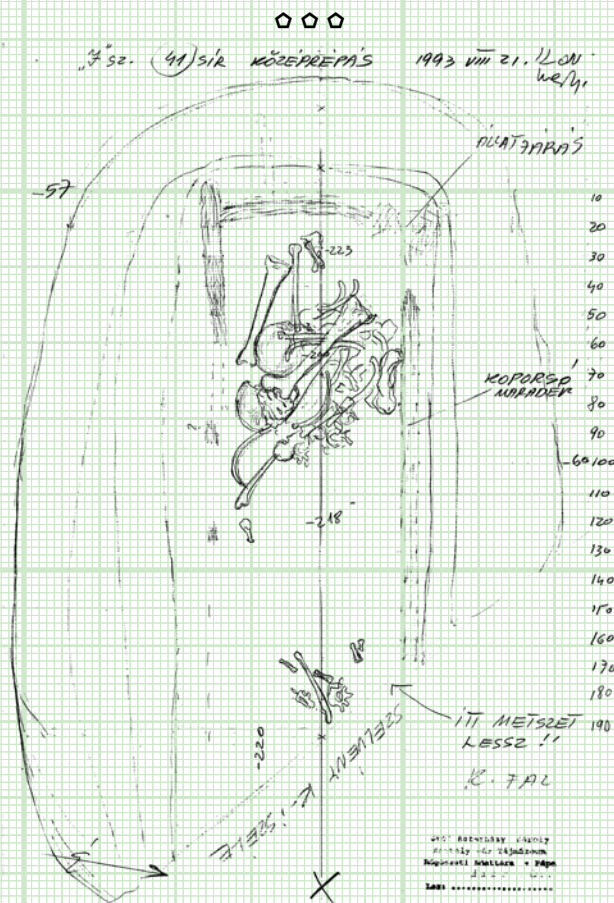
Summásan azért megállapíthatom, hogy még egy ilyen alaposan kirabolt temetőből is nem kevés információval gazdagodhattunk. Gondoljunk csak az embertani alapadatokra, vagy a koponyatorzítás gyermekkortól történő gyakorlására, a koporsók típusaira vagy a viselet bizonyos elemeire.

A feltárás végeztével a faluban természetesen rendeztem kiállítást és tartottam előadást is az előkerült leletekről. Bemutatásra kerültek a nagy becsben tartott – most már a falu apraja-nagyja tudta, hogy miért is olyan fontosak a nem látványos töredékek – római kori üvegedény, terra sigillata és tegulatöredékek. Ezek nem csak korszakjelzők, de a terepbejárásokból ismert közeli római kori falvak fosztogatására (az anyagok „újrahasznosításá-

A nyaklánc elemei

ra”) utalhatnak. Először 1992-ben egy 52 oldalas kis füzetet adtunk ki a település honismereti körével közösen, amit a Társadalmi Egyesületek Veszprém Megyei Szervezete támogatott. 1999-ben publikáltam a bronzkori különleges településjelenségek egy részét is, temetkezésekként értelmezve ezeket, amelyek nemzetközi híreűk lettek. Még ugyanabban az évben megjelent a hun kori temető régészeti és előzetes embertani, majd később (2002-ben) Éry Kinga tollából részletező embertani feldolgozása is. A temető közlésében néhány gyöngy természettudományos vizsgálati eredményét az Eötvös Alapítvány finanszírozásának köszönhetően a szakma és természetesen minden érdeklődő megismerhette. Gyanítom, hogy ma is csak ilyen társadalmi összefogással tudnám a területet megismerni.

A 41. sír helyszínen készített rajza

Straub Péter

Rejtélyes sírrablások a kora középkori Dunántúlon

24

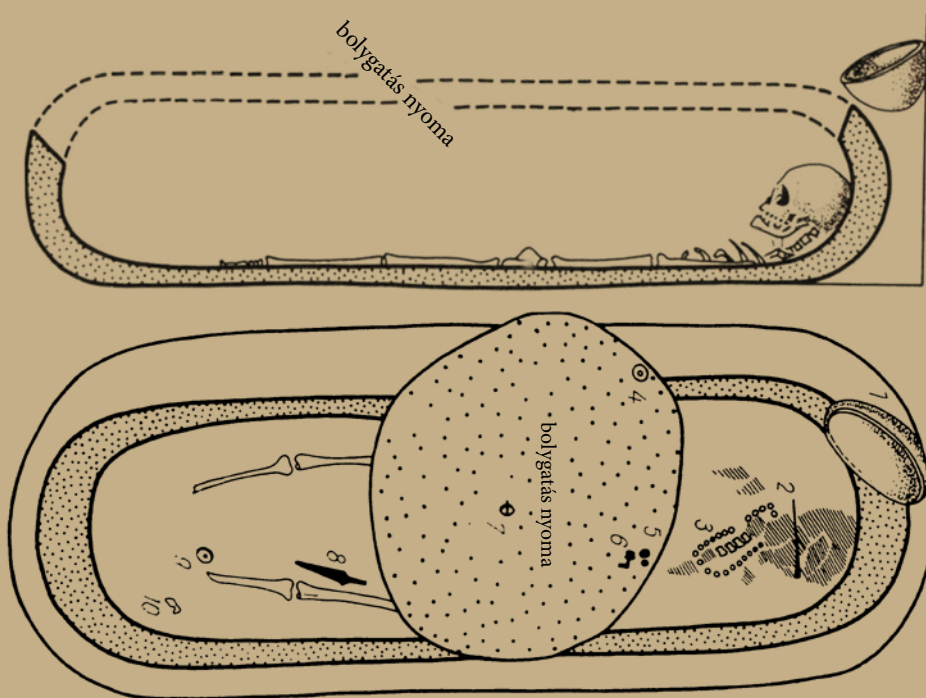
Nem ismerünk a Kárpát-medencében még egy népet, melynek temetkezései olyan nagymértékben estek volna a rablók fosztogatásainak áldozatául, mint a langobardok. [Talán csak a szarmaták sírjai szenvedtek el hasonló arányú rablást, lásd Sóskuti Kornél cikkét e számban – a szerk.]

A langobardok (latinul langobardi) – amely egy germán eredetű nép volt – őshazáját Észak-Németországban, az Elba torkolatvidékén kell keresnünk. Feltehetően túlnépesedés játszott közre abban, hogy e közösség idővel fokozatosan délre vándorolt, és a 6. század elején harcosokból álló nemzetségeik megjelentek az Észak-Dunántúlon is. A térségben fennállt hatalmi és politikai vákuumot kihasználva rövid időn belül birtokba vették a Dunántúl déli részét is. Uralkodásuk azonban csupán két generációt élt meg. A történeti források szerint az 568. év húsvétját követően falvaikat felégetve a keletről feltűnő nomád avarok elől Észak-Itáliába vonultak, ami egyben mintegy félezer éves vándorlásuk utolsó állomása volt. [A mai Lombardia tartomány egyébként épp a beköltöző langobardok után kapta a nevét – a szerk.]

Noha a langobardok a történettudomány számára évszázadok óta jól ismertek voltak, a régészek azonban viszonylag későn fedezték fel őket. Ez így volt hazánkban is, hiszen a szigetközi Bezenyén 1885-ben előkerült első sírjaik helyes etnikai

és időrendi meghatározására 70 évet kellett várni! A sors fintora, hogy a megoldás kézenfekvő lett volna, mivel, mint később kiderült, az egyik temetkezésben előkerült fibula hátoldalára rúnáírással langobard női neveket karcoltak be.

Pannoniai temetkezéseik annyira jellegzetesek, hogy azok véletlenül sem téveszthetők össze más népesség sírjaival. Miként a hazai langobard kutatást megalapozó Bóna István találóan fogalmazott, azok iskolapéldái a „germán alaposságnak”. Az előkelők sírjai különösen nagy méretűek és roppant mélységűek, hazánkban nem ritkák az 5 méter mély temetkezések sem. Ezekben az esetekben számos alkalommal sikerült megfigyelni egy sajátos langobard temetkezési szokást, egy olyan sírpítményt, mely a cseh–morva területektől a Dunántúlon keresztül Itáliáig nyomon követhető. Ez egy, a sírgödör aljának a négy sar-

A vörsei 17., kirabolt női sír metszetrajza és felszínrajza (Sági K. nyomán)

A vörösi kirabolt sírokban négy különböző kisfibula maradt meg, ebből tudjuk, hogy a rablók ugyanennyi nagyfibulapárt vittek magukkal (fotó: Bicskei József)

kába mélyedő, cölöpszerkezetes halotti ház, belsejében a fatörzsből vájt koporsóba temetett elhunytal. A halottakat társadalmi helyzetük szerinti viseletben helyezték örök nyugalomra. A rangosabb nőket nemesféműből készült ékszerekkel temették el, a férfiakat fegyvereikkel, illetve alkalmanként kutyájukkal vagy felszerszámozott lovukkal.

Az előkelők sírját nagyobb halmok jelezhetnék, másokat pedig árkok kerítettek. A mélyre ásott és gazdag sírok azonban csupán kivételesen ritkán kerülnek elő eredeti állapotukban. Szinte valamennyi dunántúli langobard temetőt többé-kevésbé kifosztottak, eddig mindössze egy került elő érintetlenül. A sír megrongálásának jelei a régész számára könnyen felismerhetőek. Erről árulkodik a temetkezés betöltésének elszíneződése, bolygatott rétegei, a szétszóró, illetve nem anatómiai rendben előkerült csontok, valamint a hiányzó tárgyi emlékek. A harcos férfiak sírjából leggyakrabban a kard, illetve tartozékai, míg a gazdagabb nők esetében a nagy, aranyozott ezüst díszfibulák tűntek el.

A sírrablók szándéka az esetek többségében az lehetett, hogy a lehető legkisebb energiával a legtöbb zsákmányt szerezzék meg, és ettől nem rettentette el őket a sírok extra mélysége sem.

A rablók a jelek szerint a legtöbb esetben tudták, miként érhetik el legkönnyebben céljukat, és ennek megfelelően fosztották ki a sírokat. Az a jelenség, hogy ugyanabban a temetőben számos esetben különböző rablási módok is megfigyelhetők, valószínűleg azzal is összefüggésben lehet, hogy mennyi idő állhatott rendelkezésre az áhított zsákmány megszerzésére. A legaprólékosabb és nagy precizitást igénylő módszer az volt, amikor a rabló egy szűk üreget ásott le a sírban, és annak alján megkereste a koporsó fedelét. Ezt áttörte és egy kisebb lyukon át egy hosszabb, vaskampóban vagy horogban végződő bottal tevékenykedett. Ezzel a bottal 'tapogatta' végig a holttestet, hogy a könnyen mozdítható értékeket megtalálja és azokat kiemelje a nyíláson keresztül. A rablók tehát tudták, hogy a női és a férfisírok esetében melyik

Gyirmóton a 26. sírban fekvő holttestet a rablók a sír szélére ültették, és így került visszatemetésre a sírgödör (JÖTTEK – MENTEK. Langobardok és avarok a Kisalföldön. Szerk.: Molnár A. et al. Győr 2008 nyomán)

A szőládi 24. sír rablásának fázisrajza, áttört és elmozdított gerendával, szétdobált csontokkal (U. von Freeden nyomán)

testrészt közelében számíthatnak értékre, ezért a koporsó fedelét is egy ennek megfelelően megválasztott helyen törték át.

Elsőként Sági Károlynak sikerült egy teljesen feltárt langobard temetőben jól megfigyelni és dokumentálni a sírok változatos módon történő kifosztását. A Kis-Balaton közelében fekvő Vörsön előkerült temetőben a feltárt 37 sír közül valamennyit megbolygattak. Ez azért különös, mert más temetők kapcsán feltételezik, hogy a rablók tudhatták, melyik sírokat érdemes kirabolni. Egyébként nem lenne megmagyarázható, hogy más esetekben a melléklet nélküli, illetve szegényes leletanyagú sírok miért maradtak mindig érintetlenek. A vörsi temetőbe eredetileg négy előkelő asszonyt temettek el nagy méretű fibulákkal. Valamennyi ékszerrel magukkal vitték a rablók. Egykori jelenlétükről azonban a fibulákról letört és a sírok betöltéséből előkerült díszgombok és a hátramaradt kisfibulák mégis árulkodnak.

Sikerült azt is megfigyelni, hogy a rablók a temetkezés idejének megfelelően választották meg a sír felnyitásának technikáját. Azaz a sírablók tudták, hogy melyek a legrégebbi temetkezések, ahol valószínűleg már összeroskadt a koporsó, illetve megtelt földdel. Ezeket a sírokat teljes egészében ki kellett ásni ahhoz, hogy a mellékletekhez hozzájussanak. Ismerték azt is, hol találhatnak olyan koporsót, melybe a föld még nem szívárgott be, és a kívánt mellékletek célzottan ásott rablóaknákkal is megszerezhetőek.

A fosztogatók munkáját megkönnyítették a sírjelek is. A harcos langobard elit temetkezéseit a sírhantba szúrt lándzsa jelölte. De valószínűleg valamennyi elhunyt esetében lehetett talán fából készített sírjel, ami alapján a sírablók tisztában voltak a temetkezés tájolásával, az eltemetett nemével és talán életkorával is.

A legextrémebb bolygatást a Győr közelében található Gyirmóton találták. Itt a sír felnyitására nem sokkal a temetés után került sor. A holttest bomlása ugyanis még nem kezdődött meg, így az eltemetett 50 év körüli nőt kiemelték koporsójából és a sírgödör sarkába ültették úgy, hogy a lába a koporsón nyugodott. Ékszereit begyűjtötték, őt pedig ülve otthagyták. Ebben a pózban találta meg vagy másfél évezreddel később a régész.

Nemrég a Balaton déli partján fekvő Szőlád közelében sikerült számos rabolt temetkezést feltárni. A magyar–német együttműködés keretében folyt tervásatás során különösen nagy figyelmet szenteltek a sírok bontásakor a rablások dokumentálásának. A csupán kisebb mértékben bolygatott sírok esetében az az elképzelés merült fel, hogy a csontok és a kisebb leletek elmozdulását borz járata okozhatta, a valódi rablások értelmezésére viszont várunk kell az értékelő monográfia megjelenéséig.

Az utóbbi években a Vas vármegyei Szelesten folyt ásítás során sikerült megfigyelni, hogy a temetőt kifosztók egyszerre több sírt is felnyitottak, majd azok betemetésekor nem ügyeltek arra, hogy a kiemelt csontok és sírmellékletek ugyanabba a sírba kerüljenek vissza, ahonnan származtak. Így történhetett meg az, hogy több sírban koponyatöbbség volt, illetve több emberi váz csontjait keverték össze. Ennek következtében gyermeksírokban felnőttek csontjai kerültek elő, illetve fordítva.

Az, hogy kik voltak a sírablók, hosszú ideje foglalkoztatja a kutatókat, és több elképzelés is született ezzel kapcsolatban. Kezdetben a langobardok szállásterületén később megtelepedő szlávokhoz vagy az avarokhoz kötötték a temetkezések kifosztását. Sági Károly véleménye szerint Vörsön a rablást gyaníthatóan a langobardok szolgái, alattvalói végezheték, akiknek sikerült elmenekülniük uraik fennhatósága alól, azok Itáliába történő vándorlása előtt. Morvaországban is nagyrészt ki vannak fosztva a langobard sírok. Ott egy olyan elképzelés merült fel, hogy valójában nem is rablás történt, hanem tisztán gyakorlati okok vezettek a sírok felnyitásához, melyek mögött racionális döntéseket kell látnunk. Eszerint a langobardok maguk távolították el a sírokból az értékeket, hogy azokat magukkal vigyék Itáliába, hogy könnyen és gyorsan mobilizálható értékekkel érkezzenek új hazájukba. Hasonló elképzelést fogalmazott meg Bóna István is, de más magyarázattal. Arra hívta fel a figyelmet, hogy

a langobardok Itáliában hozott törvényeiben a sírdúlás a legsúlyosabb vétségek között szerepel, és rögzítették a temetkezési helyek sérthetetlenségét is. A 643-ban kiadott első langobard törvénykönyv, az *Edictus Rothari* külön szakaszban tárgyalja a halottak megzavarásának büntetését. A sír megbolygatásáért 900 solidust kellett fizetni, ami akkor rendkívül magas összeg volt. Mindez jól jelzi, hogy a temetkezések egyáltalán nem voltak biztonságban, sőt gyakorta még a királysírokat is kirabolták.

Bóna István szerint is a langobard sírokból az értéket maguk a langobardok távolították el, mégpedig azért, hogy azok ne kerülhessenek a helyükre beköltöző avarok birtokába. A kérdés megítélése azonban máig vitatott. Egyrészt a langobardok pannoniai történetéről részletesen beszámoló Paulus Diaconus a kivándorlás kapcsán egyetlen mondatában sem említ hasonlót. Ugyanakkor Pannoniában kerültek elő, ha kis számban is, gazdag mellékletű temetkezések. Ezek esetében magyarázatra szorul, hogy azokat miért nem rabolták ki. Régészeti szempontból a ménfőcsanakai temetőben tett megfigyelések új alapot adhatnak a magyarázathoz. A temető területét ugyanis egy áradás lepte el. Az ásató szerint az árvízi hordalék megléte vagy hiánya alapján a temetkezések és a rablások

időrendje azt mutatja, hogy a sírok kifosztására nem egy horizontban a langobard kivándorlás előtt, hanem több egymást követő alkalommal került sor.

Néhány évtizede egy új elképzelés vált népszerűvé, ami különösen a nyugat-európai szakirodalomban tűnik fel gyakran. Főként az őskor kutatóinak nyomán többen úgy vélik, hogy a történeteket sokkal árnyaltabban kell kezelni. Véleményük szerint a sírok kifosztása helyett azok rituális másodlagos felnyitásáról kell beszélnünk. Ennek során a közösség bizonyos tárgyakat egy számunkra ma már ismeretlen szertartás keretében távolított el a sírokból, ami talán a holtakkal való kapcsolattartás egyfajta módja lehetett. Nem tudjuk, hogy a tárgyak közt mi alapján válogattak, egyeseknek talán szimbolikus vagy mágikus jelentőséget tulajdoníthattak. Ez az eljárás viszont mindenképp szelektív lehetett, mivel sok értékes tárgyat hátrahagytak, hiszen a sír felnyitóját nem az anyagiak motiválták. A jelenség a langobardokon kívül számos germán nép körében, különösen a frankok esetében ismert.

Akár így történt, akár nem, amíg a kérdés nem oldódik meg, a langobárd sírokat megbolygatók őrzik a titkukat...

Szürreális rekonstrukció egy Közép-Duna vidéki langobard temető szisztematikus kirablásáról
(H. Friesinger – B. Vacha: *Die vielen Väter Österreichs. Römer-Germanen-Slawen Eine Spurensuche*. Wien 1987 nyomán)

Megzavart avar nyugalom – rablás, rítus vagy félelem?

28

Az avar kor hazánkban az 6–9. század közé tehető. Ezt az időszakot – sok egyéb mellett – az avarok feltárt temetőinek általános bolygatottsága jellemzi.

A kutatókat persze régóta foglalkoztatja, mi állhat e jelenség hátterében. Az értelmezések többsége azonban hosszú időn át a sírok feldúlásában és kifosztásában látta a magyarázatot, míg a babonás vagy rituális okokat a különleges és szokatlan temetkezések eseteihez sorolták.

A bolygatott temetkezések egyik legszembetűnőbb jele az úgynevezett „rablógödör”, ami a bolygatók számára biztosította a sírba való bejutást. Ideális esetben a behatolás nyoma (elszíneződött föld formájában) jól kirajzolódik, elkülönülve a sír eredeti betöltésétől. A beásás iránya többnyire összefüggésben áll az elhunyt és a vele eltemetett értékek elhelyezkedésével. A férfiaknál a bolygatás általában a medence környékére irányult (ahol többnyire a legértékesebbnek tartott veretes öv helyezkedett el), a nők esetében pedig a mellkas-fej területét vették célba (ahol a hölgyek zömmel az ékszereiket viselték). Ez a tudatosság arra enged következtetni, hogy a sírrablók pontosan tudták, mit akarnak megszerezni, és hol keressék azt a sírban.

A „rablógödör” vagyis a behatolás nyoma a sírfolton is látható. A sírfolt szögletes vonalán belüli sötétebb folt előre jelzi azt, hogy a sírt megbolygatták (fotó: MNMKK NRI, Budapest 17. kerület – Szőlőliget-Furmint 3. lelőhely)

A „rablógödör” a sír teljes felületét befedi, csak a sír felső sarkai maradtak érintetlenek (fotó: MNMKK NRI, Budapest 17. kerület – Szőlőliget-Furmint 3. lelőhely)

A nyereségvágyból történt sírfelnyitás bizonyos esetekben egyértelműen azonosítható. Ilyenkor az elhunytat megfosztották szinte minden sírmellékletétől: a sírba került fegyverektől, ékszerektől, övtől. A bolygatás során az emberi maradványokat sokszor szétszórták, így a régészek nem egyszer hiányos csontvázakat találnak, s azt is gyakorta igazolni lehet, hogy a sírok feldúlása közben azon kívülre is kerülnek csontok. Ez az interakció tiszteletlen, közönyös, durva jellegére utalhat. Ezzel szemben más temetkezésekben az emberi maradványokat nem szétdobálták, hanem kupacba rendezték, amely a sír felnyitása ellenére a fosztogató minimális tiszteletét vagy óvatosságát is jelezheti. Az ilyen megfigyelések a sírbolygatás különféle fokozatait sugallják: a kegyeletsértő dúlástól a kíméletesen végrehajtott kiemelésig.

De nem minden sírt ürítettek ki teljesen: előfordul, hogy néhány melléklet a sírban maradt. Erre több magyarázat is elképzelhető:

1. Ezek a tárgyak nem képviseltek számottevő értéket a fosztogatók szemében, ezért a sírban hagyták azokat. Ilyenek például a kerámiaedények.

2. A megszerezni kívánt értékek kiemelése közben néhány tárgy véletlenül visszahullott a sírgödörbe, például az övről leeső veretek, így a fosztogatók akaratukon kívül hagytak a sírban bizonyos mellékleteket.

3. A bolygatóknak egyszerűen elkerülte a figyelmét egy-egy tárgy, esetleg sietve dolgoztak, és nem vettek észre mindent.

De kik lehettek azok, akik megfosztották az avarokat a sírba tett tárgyaiktól? A feltett kérdésre valószínűleg soha nem kaphatunk biztos választ, de az árulkodó lehet, hogy gyakorta pontosan tudták, hogy kit, nagyjából mikor és hogyan érdemes újra „meglátogatni”.

László Gyula úgy vélte, hogy a temetők alapvetően az avar klánok védelme alatt álltak, így sírrablásra csak akkor kerülhetett sor, amikor ezek hatalma meggyengült vagy megszűnt: tehát a bolygatások egy új hatalmi csoport

A képen szereplő egyént a medencétől a koponyáig megbolygatták, feltehetően értékszerzési céllal. A lábak hiába fekszenek érintetlenül a sírban, a sír felnyitása, a felsőtest csontjai alapján a bomlás előrehaladott, majdnem végleges állapotában történhetett (fotó: Kuny Domokos Múzeum, Dad-Göbölküti-halom)

Ebben az esetben szintén a sírban fekvő egyén felsőtestét érintette a bolygatás, azonban a csontok helyzete azt sugallja, hogy ez a dekompozíció aktív fázisában történhetett (fotó: MNMKG NRI, Szekszárd-Palánk)

Ebben az avar kori sírban a koponya a feltételezett koporsón feküdt. A bolygatás ebben az esetben akkor történt meg, amikor a dekompozíció már végbement, de a koporsó még egyben lehetett (fotó: Kuny Domokos Múzeum, Dad-Göbölküti-halom)

A nyaki csigolyán a lefejezés nyoma látható (Mödling Goldene Stiege, Alsó-Ausztria; Wiltshcke-Schrotta-Stadler 2005, 59, Fig. 2)

megjelenését tükrözhetik vagy a hatalomváltás időszakát indikálhatják. Ezt a gondolatot részben továbbvitte Bóna István, aki azt feltételezte, hogy a közép és késő avar korban a Kárpát-medencébe beérkező új népesség fosztotta ki a korábbi, kora avar kori temetkezéseket. Míg tehát László Gyula a belső hatalmi átrendeződésekben, addig Bóna István inkább a népességmozgásokban látta a sírbolygatások okát – a kettő azonban nem zárja ki egymást, hiszen mindkét esetben a hatalom és az identitás változása állhatott a jelenség hátterében.

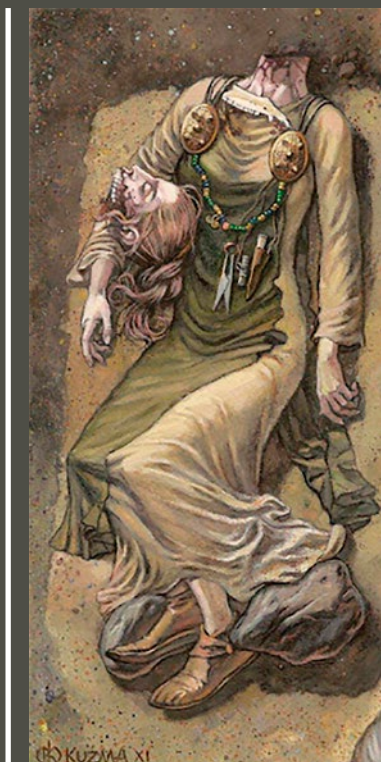
A sírbolygatás azonban – mint ahogyan arról fentebb már szó esett – nem mindig az értékek megszerzéséről szólt. A késő avar kori temetkezések között egy összetettebb jelenség is megfigyelhető: előfordulnak olyan sírok, amelyekben az eltemetett ember csontvázának nagyobbik része látszólag érintetlenül fekszik, mégis hiányzik, vagy nem várt helyről kerül elő belőle egy-egy csont, leggyakrabban a koponya. Ez a sírfelnyitás szimbolikus, rituális cselekedetére utal, mely mögött a halottal és a halállal kapcsolatos hiedelmek, félelmek állhattak, szemben a fosztogatás narratívájával. Főként a koponyák kapcsán felmerül a kérdés, hogy vajon mikor és miért távolították el ezeket. A temetést követően, vagy talán azt megelőzően?

Mindkét eset más-más okot sejtet. Ha a koponya hiánya lefejezésből ered, amelyre valószínűleg kivégzés miatt került sor, akkor az elhunyt feltehetően valamiféle gaztettet követett el, tehát bűnös volt a közösség szemében. Más kultúrákban is megfigyelhető a vétkesek kirekesztése a társadalomból, ami gyakran a temetés során is megmutatkozhatott. De elképzelhető az is, hogy a bűnös szellemének kísértését megakadályozandó választották le a fejet a testről. A lefejezés ténye tehát már önmagában is lehetett egyfajta megelőző intézkedés: biztosítani akarták, hogy a halott ne tudjon ártani az élőknek, azaz ne térhessen vissza kísértetként.

Azonban, ha nem találunk kivégzésre utaló nyomot, azt feltételezhetjük, hogy a koponyát csak jóval később távolították el a testtől. Tehát a sírt felnyitották, ami azt jelentheti, hogy az elhunythoz csak a halála után társították a rossz ómeneket.

László Gyula szerint a fej leválasztása egyfajta rituális óvintézkedésként szolgálhatott: az élők igyekeztek biztosítani a „végleges halált” és megakadályozni, hogy a halott szelleme a sírból visszatérve ártsa az embereknek.

Az 1960-ban feltárt Budapest-Fehérvári úti avar temető sírjainak többségét is felnyitották. A „hagyományos” bolygatás mellett azonban megfigyelhetőek voltak olyan

Rekonstrukciós rajz: 959. sír, Birka, Svédország
(rajz: Mirosław Kuźma; Gardela, 2013, 134, Fig. 7)

Rekonstrukciós rajz: T-sír, Bogøvej, Dánia
(rajz: Mirosław Kuźma; Gardela 2013, 135, Fig. 8)

temetkezések is, amelyeknél, noha semmi sem utalt bolygatásra, a feltárás során a régészek a koponyákat mégsem az anatómiai rendjük szerinti helyén találták meg. Figyelemre méltó a 30. számú sír, amiben az elhunyt teste háborítatlan állapotban feküdt, ám a koponya arccal lefelé fordítva helyezkedett el. Ez a szokatlan pozíció feltehetően a halott visszatérésétől való félelemmel magyarázható: amennyiben az illető feléledne, lefelé, és ne az élők világa felé induljon el.

Hasonló jelenséget figyeltek meg Szeged-Kundomb avar kori temetőjében is, ahol több esetben találtak a temetést követő manipulációra utaló nyomokat. A fejen kívül a test más részei is hiányoztak: így a singcsont vagy az orsócsont, ami a koponyához hasonlóan a halott visszatérésének megakadályozásával, esetleg más rítussal magyarázható. A Szeged-Makkoserdőn feltárt egyik sírban pedig különösen szokatlan rítus volt megfigyelhető: itt a hiányzó koponya helyén egy sárga fülesbögre feküdt, mintha az edénnyel szimbolikusan pótolták volna a fej hiányát. Ezekben az esetekben jellemző, hogy bár a koponyát az anatómiai rendet tovább nem bolygatva eltávolítják vagy áthelyezik, a mellékletekhez egyáltalán nem nyúlnak. Erre jó példa Alattyán temetőjének több sírja is, ahol a bolygatott vázak ellenére a mellékletek az eredeti helyükön

maradtak, vagy a Tatárszentgyörgy-Szabadrét lelőhelyen feltárt négy sír, amelyek közül kettő esetében még a fülbevaló is a koponya eredeti helye mellől került elő. Az utóbbi esetekben az alsó állkapocscsont a sírban maradt, így a koponya eltávolítása valószínűleg a test elbomlása után vagy közben történhetett. Ez utóbbira lehet bizonyíték az alattyáni temető 205. sírja. Ebben a koponyát az elhunyt medencéjén találták meg, a fülbevalókkal együtt. Mindez a dekompozíció olyan fázisára utalhat, amikor a fej nagyobb erőfeszítés nélkül leválasztható volt a testről, de a fülekben még ott lehettek a fülbevalók.

Az avar kori sírbolygatások okainak és az elkövető(k) kilétének kérdése az esetek többségében a jövőben is bizonytalan marad, hacsak nem akadunk rá egy-egy sírban olyan bizonyítékokra, amelyek egyértelműen utalnak ezekre. A mintaszerűen megismétlődő bolygatások, illetve az elhunyt maradványai iránt tanúsított tisztelet mértéke azonban lehetőséget ad arra, hogy az avar kornak ezen társadalmi és rituális szempontból összetett jelenségére legalább tájékozott találgatásokba bocsátkozzunk.

Varga Sándor

Sírrablások a honfoglalás és kora Árpád-korban?

A temetést követő sírbolygatások lehetséges okai a 10. és 11. században

32

Részlegesen megbolygatott és kirabolt temetkezés (fotó: Varga Sándor)

Teljesen feldúlt, a maradványokat kupacba összepakolt sír (fotó: Varga Sándor)

A Kárpát-medence népvándorlás kori temetkezéseinek feltárása során gyakran találkozhatunk olyan sírokkal, melyekből az egykoron eltemetettek maradványai feldúlt állapotban, erősen hiányosan kerülnek elő. Kimondottan magas arányban figyelhető meg ez a római kor szarmata temetkezéseiben, de jelentős esetszámban fordul elő a germán, majd az avar időszak temetőiben is. E bolygatások döntő többségét a régészeti megfigyelések alapján a temetkezésekkel egykorú vagy közel egykorú sírrablások okozták.

A sír utólagos bolygatása a magyar honfoglalást követően a 10. századi, de még a kora Árpád-kori temetőkben is igen gyakran megtalálható. Kérdéses ugyanakkor, hogy e bolygatások milyen arányban hozhatók összefüggésbe a sírrablással. Egyáltalán milyen megfigyelések alapján mondhatjuk azt, hogy egy bolygatott temetkezést kiraboltak, illetve a rablás mikor következhetett be?

A korábbi időszakok temetkezéseinél megfigyeltek segítségével ez utóbbi kérdésre viszonylag pontos választ tudunk adni. Sírrablás esetén ugyanis már a temetkezés jelentkezési szintjén jól látható az utólagos ráásás, melyben gyakran emberi vázmaradványok, esetleg leletek is előkerülnek. E ráásások érinthették a sír teljes egészét vagy csak egy szűkebb területét (pl. a fej, a mellkas vagy a derék környékét). Mindezek alapján a bolygatás mértéke igen változatos lehet. A víz egy szűkebb részének részleges bolygatottsága mellett a sír teljes feldúlására is akad példa. Utóbbi esetben a csontváz vagy a sírgödör teljes területén szétszórva, vagy egy bizonyos részre összekupacolva, gyakran erősen hiányosan és töredékesen kerül elő. Szerencsésebb esetben a sírban marad egy-két nemesfém tárgy, de a másodlagos helyzetben fekvő csontokon látható fémtárgyak okozta elszíneződés arra is utalhat, hogy a bolygatás elsődleges oka a sírba helyezett, értéket jelentő tárgyak megszerzése lehetett. A célzott rablás egyértelműen

jelzi, hogy a rablók tisztában voltak a gazdag leletanyagot tartalmazó sírok temetőn belüli helyzetével, illetve a keresett értékes tárgy síron belüli helyével.

Feltételezhető, hogy a rablás során még megfigyelhető volt a sírok fej felőli részén valamilyen jel, amely utalhatott az eltemetett nemére, életkorára, társadalmi rangjára. Ez magyarázatot adhat arra, hogy a szegényes vagy melléklet nélküli sírok gyakran miért maradtak érintetlenek, rabolatlanok. Ezek alapján tehát általában elmondható, hogy a temetés és a rablás ideje között nem telhetett el sok idő, a sírok kifosztása tehát döntően már az adott korszakban megtörtént.

Az elmúlt 25 évben számos 10. századi temető került teljes egészében feltárássra az ország szinte

minden részén. E temetőkben megfigyelt bolygatások új megközelítésbe helyezték a korszak vonatkozásában korábban felvázolt sírrablásra vonatkozó elgondolásokat, feltételezéseket. Számtalan esetben ugyanis megállapítható volt, hogy a bolygatások döntő többsége nem a tudatos sírrablással hozható összefüggésbe. Mindez an-

10. századi sírok nemesfémből készült tárgyi anyaga Karosról (Herman Ottó Múzeum, Miskolc ©2025)

nak ellenére is kijelenthető, hogy a korszak leletben gazdag sírjai jelentős mennyiségű, igen jó minőségű nemesfémeket, döntően ezüst-, ritkábban aranytárgyat tartalmaztak.

A kis sírszámú temetőket többnyire rövid ideig használták, ráadásul a sírok leletösszetétele is nagyon hasonló. Ez utóbbi azt jelzi, hogy egy-egy kisebb közösségen belül gazdasági okból kevésbé volt valószínű a sírablás. Erre eleve nem is lehetett szükség, miután a magyarság Kárpát-medencében történő megtelepedését követően expansionizán lépett fel környezetében. A különféle politikai, katonai vállalkozások eredményeként az egykori társadalom széles spektruma jutott jelentős mennyiségű nemesfémhez (adóként befolyt pénz, fosztogatásból, rablásból származó tárgyak stb.).

Talán még ennél is fontosabb, hogy a kor embere mit gondolt általánosságban a halálról, illetve miképp viszonyult az elhunytakhoz. Bár erre egyértelmű választ nem tudunk adni, az írott forrásokban feljegyzett adatokból kaphatunk némi betekintést. 954-ben Bulcsú horka vezetésével a mai Franciaország északkeleti részén fekvő Cambrai városát ostromolták a magyarok. A város erődített része alól visszavonulva egy utóvédcsapatot rajtaütéssel legyőztek a frankok. E kisebb csapatban egy magas rangú magyar vezető is harcolt (a forrás királyi ivadéknak említi), akinek fejét vették, majd a várból lándzsára tűzték azt. Miután a továbbiakban a fallal megerősített települést nem sikerült

Aranyozott ezüst hajfonatkorong Csengeléről

Nagy méretű kaftánveret Algyőről (fotó: Linczer-Katkó Izabella)

10. századi sírra ráasott kora Árpád-kori temetkezés (fotó: Varga Sándor)

bevenni, Bulcsú tárgyalásokat kezdeményezett. Az egyesség szerint elesett bajtársuk fejéért cserében visszaszolgáltatták volna a teljes hadizsákmányt, elengedték volna az összes foglyukat és még a békekötésre is készek voltak. Ezen apró adat utal arra, hogy a magyarság körében mindenél fontosabb lehetett a halottnak megadni a végtisztességet. Ez arra is utalhat, hogy igen erős lehetett a halottól való félelem, tehát ha nem a szokásoknak megfelelően járnak el a temetést illetően, az visszajárva kísérteni fogja az élőket. Ilyen hitvilági gondolkodással a saját közösségen belüli sírablás szinte teljesen kizárható.

A 10. század utolsó harmadában elkezdődő, majd az ezredfordulót követően felgyorsuló politikai, de leginkább vallási változás eredményeként a kora Árpád-kori (11. századi) pogány sírkertekben, majd főként a templom körüli temetőkben ugyanakkor már nem volt értelme a sírablásnak. A temetkezésekből fokozatosan kikapott az értékes mellékletek és viseleti tárgyak, jelentősen megnőtt a lelet nélküli sírok száma, míg a leletet tartalmazó sírokba mindössze néhány tárgytypus került (pl. halotti obulus vagy ékszerként viselt karikák, gyűrűk). A templom mellett létesült sírkertek ráadásul központi helyen, a településtől elkerítve több száz éven keresztül használva működtek, aminek a következtében a rablás lehetősége is jelentősen lecsökkent.

A jelenleg rendelkezésre álló adatok alapján tehát elmondható, hogy a korábbi korszakokkal

Sekély mélységű szétszántott sír maradványa
(fotó: Varga Sándor)

ellentétben a magyar honfoglalást követően létesített temetőkben kevésbé volt jellemző a sírok tudatos, egy-egy temetőn belül jelentős arányban történő kirablása. Több esetben egyértelműen megállapítható, hogy a sír kifosztása a véletlen műve lehetett. Gyakran egy-egy már feledésbe merült 10. századi temetőn létesült 11. századi temető sírjai vagy Árpád-kori település jelenségeinek megásása során történtek olyan bolygatások, melyek egyúttal a sír kirablásához is vezettek.

A régészeti adatok mellett ezt az elgondolást erősíti, hogy amíg a germán törvénytudók hosszan értekeztek az elfogott sírrabló büntetéséről, addig a 11. századi magyar királyok nem rendelkeztek hasonló törvényről, illetve a későbbi krónikák sem említettek ilyen jellegű problémát.

A korszak temetőiben megfigyelhető bolygatások döntő többségét tehát más okokra vezethetjük vissza. Manapság az egyik legnagyobb veszélyt a mezőgazdasági művelés (szántás) okozta sérülések jelentik, miután

a 10. századi, de még a 11. századi temetkezésekre is általában jellemző a sekélyebb sírmélység. A laza talajban az eke könnyedén széthúzza a sírokba temetettek csontmaradványait, illetve a melléjük helyezett viseleti tárgyakat, mellékleteket.

A mélyebbre ásott sírokban is megfigyelhetünk kisebb-nagyobb bolygatásokat, melyekre több magyarázat is van. A legtöbb esetben ezt állati (járatok, fészkek stb.) vagy növényi (gyökérzet) eredetű élettevékenység okozza, ritkábban azonban rituális okok, babonás szokások állnak a háttérben. Amíg előbbiek a temetéstől a sír feltárásáig bármikor, bármilyen mennyiségben előfordulhatnak, úgy az utóbbiak csak a temetést követő rövid időn belül történhetnek.

Végül nem hagyhatjuk ki az utóbbi évtizedekben meg- szaporodó fémkeresők segítségével, illegálisan végzett bolygatásokat, melyek gyakran átmennek modern kori sírrablásokba is.

Állati eredetű bolygatás a síron belül
(fotó: Varga Sándor)

BÜNTETÉS, SÍRRABLÁS VAGY BOLYGATÁS?

36

Egy összekuszált sír rejtélye

Király Kitty – Bereczki Zsolt

A Derekegyház területén, a Kórógy-ér partján emelkedő Ibolyásdombon elterülő temető leletmentő feltárására 1981-ben került sor Hegedűs Katalin vezetésével. Egy bejelentés szerint munkások földhordás közben emberi csontokra bukkantak itt. Az első helyszíni bejárás alapján egy megbolygatott bronzkori kurgánnak feltételezték a jelenséget, melyre az Árpád-korban templomot és köré temetőt építettek.

Az ásatás során 55 sír (melyek közül kettő – az A és B sír – bronzkori volt) és egy Árpád-kori templom került elő. A közel 6 méter hosszúságú templom egyhajós, egyenes szentélyzáródású volt. A templom falait téglából építették, noha alapfalai döngölt agyagból készültek, a kegyúri karzatot két faoszlop tartotta. A keresztény kultúra egyik

általános jellemzője, hogy a temetőt (azaz a holtak városát) nem választják el élesen az élők városától – ahogyan az ókori kultúrákban általános volt –, hanem a templom körül helyezik azt el, így a holtak a templomban tisztelt szent „közelében” térhettek örök nyugalomra. Azonban az Ibolyásdombi temető közepén talált templom mindenképp később épült meg, mint ahogyan a területet elkezdték volna temetkezés céljára használni, mivel a sorokba rendeződő sírok egy részét a templom fala vágta.

A temetőt alkotó sírok zömmel téglalap alakú, lekerített sarkú gödrök voltak, melyekben több esetben fakoporsó nyomai voltak fellelhetők. Többnyire háton fekvő, nyújtott testhelyzetű vázak kerültek elő. A karokat a test mellé helyezték vagy összefonták a mellkason, esetleg a medencére tették őket. Ettől eltérő megoldások csak néhány esetben fordultak elő. Például egy 4–6 éves gyermeknél a bal lábát enyhén felhúzták, a 39. sírban egy 35–39 éves férfit pedig arccal lefelé temetve találtak meg. Azonban a 27. sírból előkerült maradványok mutattak csak igazán szokatlan jellegeket. A templomhoz képest északi irányban történt rábontásban egy sírformát és az anatómiai rendet nélkülöző rendellenes elhelyezkedésű csontvázat találtak a régészek, melynek koponyáján feltehetően sebészeti koponyalékelésre (azaz trepanációra) utaló elváltozást figyeltek meg. A későbbi embertani vizsgálatok során egyértelműen bizonyítottuk ez utóbbi feltevést.

Feltárás közben, 1981

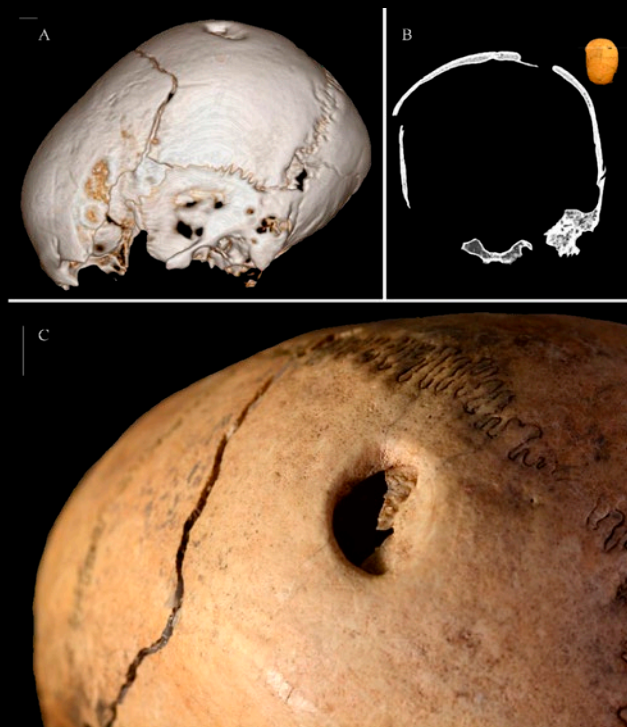
(Kosztai József Múzeum, Szentes, Fotótár, lsz. 6334)

A koponyán egy kis méretű, kerekded nyílás látható, a belső felszínén gyógyulásra utaló csontképződménnyel. Feltehetően a lékelést egy kis átmérőjű, talán buzogánytól vagy fokos-baltától származó sérülés kezelésére használhatták. Azonban a csontváz többi részén egyéb traumákra utaló elváltozások is előfordulnak. A meglévő hosszú csontok szinte mindegyikén szisztematikusan, tiszta egyszeres vagy többszörös vágások láthatók. A vágási felszínek alapján ezek korabeli behatások, mivel a vágott felszíneken az elszíneződés megegyezik az ép csontfelszín árnyalatával, így ezek semmiképp sem modern kori bolygatás eredményei. A vágások körüli felület viszont arra utal, hogy azok nem közvetlenül a személy halála után keletkeztek, hanem már a száraz csontokon. A templom és az Árpád-kori temető tehát egy korábbi temető helyén épült, amit a templom fala által vágott sírok is bizonyítanak. A trepanált személy így valószínűleg egy korábbi népeséghez tartozhatott.

A temetés után idővel a sírt felásták, a csontokat összegyűjtötték és egy kupacba rakták, valószínűleg azért, hogy helyet szabadítsanak fel a további síroknak. Egy második bolygatás során, valószínűleg a templom falának építése közben, az útban lévő, már összerendezett hosszú csontokat átvágták, hogy helyet csináljanak a fal építéséhez szükséges ároknak, s voltaképpen ez eredményezhette a ferde vágásnyomokat a csontokon.

A hosszú csontokon megfigyelhető vágási felszínek (fotó: Bereczki Zsolt)

A sebészi koponyalékelés: A: CT 3D rekonstrukció a lékelésről. B: CT-felvétel a koponyáról, melyen látható a gyógyulásra utaló csontképződmény. C: fotó a gyógyult lékelésről (Király és mtsi. 2022)

A trepanáció vagy koponyalékelés egy olyan műtéti jellegű beavatkozás, melynek során csontanyagot távolítanak el a koponyából. Három fő típusa ismeretes: sebészi, jelképes és rituális lékelés. A sebészi lékelést élő emberen végezték a koponyafal mindhárom rétegének átvágásával.

Összességében elmondható, hogy a 27-es sírból előkerült férfi életében és halálában is szenvedett el sérüléseket. A koponyáján még életében végrehajtott műtéti beavatkozást sikeresen túlélte, a végtagokon megfigyelhető vágások viszont már teljes mértékben a halálát követő utólagos behatások eredményeinek tekinthetők.

„太刀川守 太 寺太寺太寺 寺太 寺寺寺寺寺寺寺寺 寺寺寺寺寺”

Lázár Marianna

寺寺寺寺寺寺寺寺 寺寺寺寺寺寺寺寺

38

A japán tája-
kon elszórta
magasodó ki-
sebb-nagyobb
halomsírok – a *kofu*-
nok – nem csupán régészeti

emlékek: évszázadokon át a szentség és a hatalom földi jelképei voltak. Az ókori Japánban ezeket a sírokat a császárok és császárnők, a császári család előkelő tagjai, valamint az ország nagyhatalmú klánvezérei és legmagasabb rangú udvari tisztségviselői számára emelték nyughelyül. Különösen a császári halomsírok környékének megközelítését tartották baljóslatúnak a nép körében – a hiedelem szerint, aki megszegte e tabut vagy megpróbált a sírba bejutni, az az istenek haragját hívta magára. Hogy miért? Mert az uralkodót – és a császári család minden tagját – istenként, Amateraszu Ómikami napistennő leszármazottjaként tisztelték, az uralkodó sírjai pedig a szakrális hatalom, a császári legitimitás és az ókori japán állam egységének szimbólumai voltak. Ezen sírok kifosztása ezért nemcsak bűnnek, hanem istenkáromlásnak, az istenek megharagításának számított. Megbolygatásuk hosszú időn át elképzelhetetlen tettnek számított. Mégis, főleg

a középkori és újkori történelem során, különösen a politikai szempontból zűrzavaros vagy háborús időszakokban akadtak olyanok, akik a tilalmak és babonák ellenére is fosztogatásra adták a fejüket, néha szó szerint – mert többüket el is fogták. A modern régészeti ásatások szerint a 4–8. század között épült sírok többségét legalább egyszer kirabolták. A kifosztásokat és botrányos illegális feltárásokat főnemesi naplók, krónikák, jegyzőkönyvek és később újságcikkek is megörökítették. De vajon mi derült ki arról, hogyan és miért rabolták ki ezeket a szent nyughelyeket? Nézzük meg, mit tudunk a császársírok (most már nem is annyira) titokzatos kifosztásairól!

A *Fuszó Rjakuki* krónika megemlíti az oszakai Jama-da Takacuka-sír 1060-as kirablását, amelyet ma Szuiko császárnő és fia nyughelyeként tartanak számon. Három évvel később a narai Kófukudzszi kolostor harcos szerzetesei Szeimu császár sírját is kifosztották; részleteket nem

Sótoku herceg mauzóleumának bejárata
az Eifukudzsi kolostorban

Az oszakai Daiszen-sír Japán legnagyobb és legjelentősebb császári sírhalma, körülbelül 486 méter hosszú és 35 méter magas, így területileg nagyobb, mint az egyiptomi piramisok. Építését a Kr. u. 5. századra, a Kofun-kor középső szakaszára datálják. 2019-ben a Daiszen-sír, valamint a Mozu-Furuicsi-sírdombok együttese felkerült az UNESCO világörökségi listájára

ismerünk, csak annyit, hogy vezetőjük, Dzsóhan tizenhat társával értékes sírmellékleteket vitt el. A rablás azonban lelepleződött, a zsákmányt visszaszolgáltatták, a szerzeteseket pedig száműzték.

Az efféle esetek nem maradtak elszigeteltek: évszázadokkal később is találunk nyomokat a császári sírok megbolygatásáról. A kiotói Kómjódzsi templomban előkerült egy 1235-ös jegyzőkönyv, amely a Nogucsi Ónohaka-sír kifosztásáról számol be. Ez a felfedezés nemcsak újabb rablások emlékét őrizte meg, hanem azt is bebizonyította, hogy nem az ún. Godzsó Marujama-, hanem a Nogucsi Ónohaka-sír volt valójában Tenmu császár és Dzsitó császárnő közös mauzóleuma. A kézirat szerint a sír nyolcszögletű, öt teraszos, 1,8 méter vastag kőfallal épült, belsőjében 7,5 méteres kamrában állt a lakkozott koporsó aranyozott bronz talapzaton, mellette pedig egy ezüsturna aranyozott tartóban. A koporsót Tenmu, az urnát Dzsitó nyughelyének tartják. A jegyzőkönyvből az is kiderül, hogy az első rablás után néhány évtizeddel egy buddhista szerzetes ismét kifosztotta a sírt, ellopva Tenmu császár koponyáját.

A buddhista kolostorok és a császári család konfliktusát súlyosbító események a középkorban egyre csak halmozódni látszódtak. A buddhizmus 6–7. századi elterjedésében rendkívül fontos szerepet játszó Sótoku régens herceg sírjával kapcsolatban például több különféle saj-

nálatos történetről olvashatunk. Egyes források szerint az Eifukudzsi templom szerzetesei ellopták a herceg egyik fogát, és mint vallási ereklyét Csógen szerzetesnek, a Tódaidzsi kolostor újjáépítőjének ajándékozták. Szerencsére lebukott a rabló, a fogat pedig visszaszolgáltatták a mauzóleumba. Más történetek arról számolnak be, hogy egy híres vándorprédikátor, Ippen Sónin csak azért tört be a halotti kamrába, hogy „újszerű megemlékező ceremóniát” tartson a herceg tiszteletére, de nem tudták ekkor eldönteni, hogy vajon bűncselekmény történt-e ezzel. A szerzetes egy császári udvar által tiltott helyre lépett be és sértette meg annak szentségét az ókori császári tradíciók

A déli Szaga prefektúra csavart (magatama) és egyéb formájú Kofun-kori gyöngyleletei hasonlóak ahhoz, amit Nintoku sírjából is eltulajdonítottak

szerint, ugyanakkor az is igaz, hogy a kolostor magánbirtokán lévő mauzóleumban tartott vallási áhítatot. Ha ez még nem lett volna elég, a 14. századi időszakban sem volt sajnos több nyugalma a hercegnek. Egy Fudzsivara nemesi napolóban arról olvashatunk, hogy Sótoku sírját 1348-ban komolyabban megrongálták. Asikaga Takaudzsi sógun hadvezérének katonái köveket hordtak el belőle, a csontmaradványokat – talán a fosztogatás és védekezés hevében – megrongálták, és a kamrában elhelyezett „aranyhomokot” (apró szemcsés arannyal kevert temetkezési homokot) és sírmelléleteket is teljes egészében elhordták. A hír állítólag országos elégedetlenséget váltott ki, noha maga a feljegyzés bevallotta csak hallomás alapján készült. Innentől kezdve egyébként egészen a 19. század végéig be lehetett lépni a herceg nyitott sírkamrájába zarándok szerzetesként, de az 1889-es helyreállítás során a bejáratot egy betonfallal végleg lezárták.

A császári család és a nagyobb buddhista kolostorok között feszülő ellentétnek az volt a fő oka, hogy ekkor már (a Heian-kor végére, azaz a középkor elejére) a nagy kolostorok politikailag és gazdaságilag is önálló hatalmi központokká nőttek, fegyveres szerzetesekkel

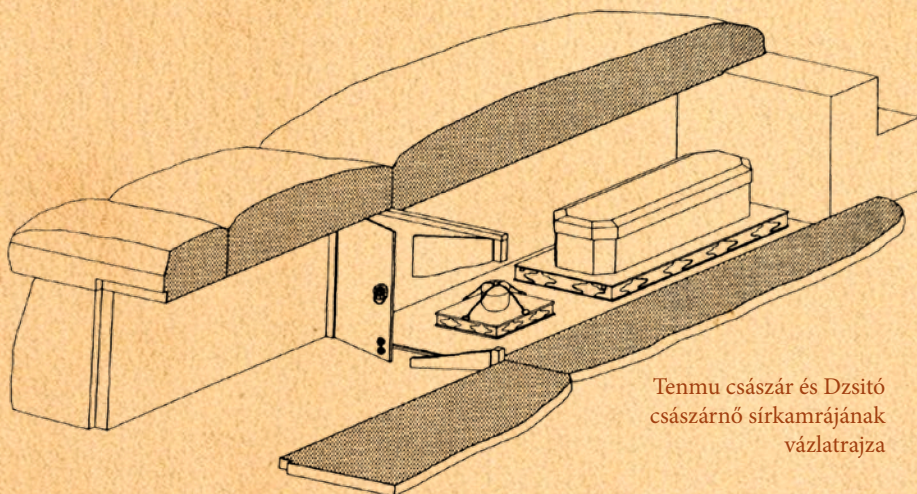
A ki-otói Kucukava Kurumazuka-sír tükrölete az egyik legkorábbi japán bronztükrök, ami kínai mintára készülhetett Japánban (Kr. u. 3. század). A korai császársírokban is részben ilyen formájú tükrök kaphattak helyet

és adómentes birtokokkal; ez ütközött a császári ház szimbolikus tekintélyével és birtokjogaival. A kolostorok és hozzájuk kötődő helyiek elsősorban kő és fém anyagért, valamint értékes, relikviaként használható mellékletekért (bronztükrök, vaskardok, fémurnák, edények stb.) bolygattak nemesi – sőt, akár császári – halomsírokat; ezen a tendencián pedig az időszak egyre gyengülő központi rendfenntartása és igazságszolgáltatása csak rontott.

A Tenmu császár és Dzsitó császárnő sírkamrájában talált leletek rekonstrukciója

Később, a 18. század elején az egyik legnevesebb konfuciánus tudós, Arai Hakuszeki, írásaiban keserűen jegyezte meg: „Nintoku császár sírját feltörték, és a kőszarkofág fedelét elhordták, hogy a Szakai városi igazgatóság udvarán lépcsőkként használják.” Ez a mondat jól szemlélteti, hogy az Edo-kor (1603–1868) városiasodása során még a legnagyobb császársírok kövei is gyakran építési anyaggá „silányultak”, földbuckájukon részben termőföldeket alakítottak ki, vízesáruk vizét csatornába vezették, és az 1870-es éve-

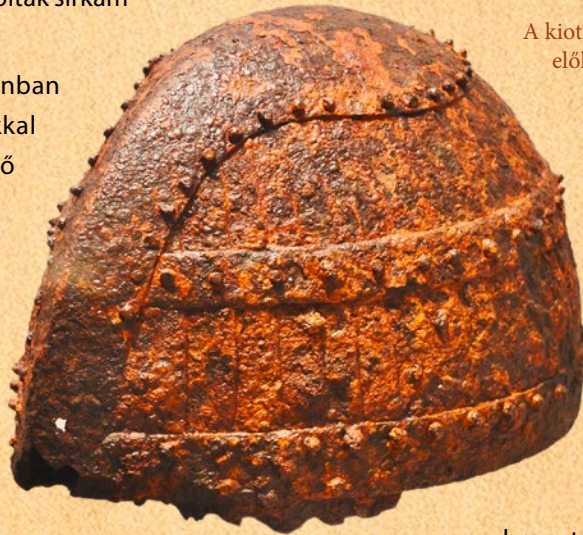

Tenmu császár és Dzsitó császárnő sírkamrájának vázlatrajza

kig nagy mértékben elhanyagolták sírkamráik védelmét is.

A Edo-korszak végére azonban már megváltozott a sírrablókkal szembeni hozzáállás: az első ismert eset, hogy súlyos büntetést alkalmaztak, egy olyan sírrabló bandával kapcsolatos, ami császári temetkezéseket fosztott ki Oszaka és Nara környékén. A tettesek az itt-ott megkopott vagy korábban megrongálódott kőkoporsók résein keresztül csavart alakú díszgyöngyöket (*magatama*) és egyéb apró tárgyakat húztak ki, hogy eladják ezeket, de végül elkapták őket. A kihallgatás során kiderült, hogy négy évvel korábban már ugyanitt kb. ötven gyöngyöt elloptak, amiket sikerrel el is adtak. Az 1852-es nyomozás szerint az öt tettes közül három még az ítélelhirdetés előtt meghalt, testüket sózva őrizték meg, majd a túlélőkkel együtt később nyilvánosan kivégezték (keresztre feszítették) őket Nara városában. Az eset a korszak egyik legkegyetlenebb büntetőeljárása volt.

Mindezen szigorítások ellenére a gyökeres változásokat és modernizációt hozó Meidzsi-restauráció (1868) után sem voltak mentesek a császári sírok a megpróbáltatásoktól. Különösen felháborítónak mondható az 1872-ből ismert eset: a korabeli Szakai város kormányzója azzal az ürüggyel, hogy Japán leg-

A kiotói Kucukava Kurumazuka-sírból előkerült vaspáncélokat és sisakokat a Kr. u. 5. században készítették

Nyereg

A narai Fudzsinoi-sírban számos olyan aranyozott bronz- és vasleltre bukkantak, ami a 6. századi japán királyság aktív nemzetközi kapcsolatait példázza Kelet-Ázsiával (nyereg, vaskard rekonstrukciója, lovas szerszámdíszek rekonstrukciója)

Lószerződísz-rekonstrukció

nagyobb méretű halomsíráját, a Daiszen-sírt (Nintoku császár vélt nyughelyét) meg kell tisztítani a madárfészkektől és elburjánzó növényzettől, valójában illegális feltárást is végeztetett, és a kiemelt tárgyakat (páncéldarabokat, sírkerámiát, üvegedényeket, bronztárgyakat és egyéb régiségeket) saját gyűjteményébe vitette leltározás nélkül, tehát gyakorlatilag kirabolta a sírt.

1915 után a Császári Udvari Hivatal az összes uralkodói sírt lezárta és szigorúan védetté nyilvánította, azóta ismert fosztogatás nem történt ezekben. Az itt kiragadott esetek azonban egy több évszázadon átívelő mintázatot rajzolnak ki: a császári sírok szentsége gyakran sérült emberi kapzsiság, túlzó vallási hiedelmek, a túlélési kényszer vagy egyszerű közöny miatt. Ugyanakkor minden egyes incidens

– a harcos szerzetesektől a Meidzsi-kori hivatali visszaélésekig – hozzájárult ahhoz, hogy Japánban fokozatosan megszilárduljon a kulturális örökség védelmének eszméje, amely a 20. század elejére már modern állami intézményrendszerre fejlődött.

Vindus Melinda

42

ANATÓMIAI CÉLÚ SÍRRABLÁSOK

Az ókorban Európától egészen a Távol-Keletig többeket foglalkoztatott az emberi test megismerésének vágya, az orvostudomány fejlődésével pedig a boncolás munkafolyamata is előtérbe került. Az anatómia egyik legkorábbi, ismert alakja Galénosz (Galenus) volt, aki egy ideig egy gladiátoriskola orvosaként tevékenykedett. Ebben a tisztségében a sérültek sebeinek ellátása közben rendkívüli sebészeti ismereteket szerzett. Ő maga embereken nem, de állatokon, elsősorban majmokon és sertéseken végzett boncolásokat, melynek eredményei, bár töredékesen, de még így is több ezer oldalon maradtak fenn. Megfigyeléseinek nagy részét a középkorig megkérdőjelezhetetlennek tartották.

Az információk előzetes beszerzése kulcsfontosságú volt a sírrablóknak, hiszen a holttest állapotától függően kaptak pénzt. Az anatómusok előnyben részesítették a természetes halállal elhunytakat a balesetben megsérült egyénnel szemben, hisz az ő testrészeik csak korlátozottan voltak felhasználhatóak. Előszeretettel vették célba a szegényeket és család nélkül elhunyt embereket, akiket sokszor sekély, közös sírba temettek, így könnyebb munkával több célpontot el tudtak érni.

A pergamoni Galénosz
(Pierre Roche Vigneron litográfiája, 1865)

A 14. században az itáliai Mondino de Luzzi (Mundinus) professzor gyakorló orvosként és sebészként tevékenykedett. Ő volt az első, aki az anatómia és a boncolás szisztematikus tanulmányozását beépítette az egyetemi tantervbe is. 1315-ben a bolognai egyetemen nyilvános boncolást tartott orvostanhallgatóinak, sőt, lényegében

Anatómialecke
(illusztráció Mondino de Luzzi *Anothomiájából*, 1316)

Rembrandt: *Dr. Tulp anatómiája* (1632)

bárki beülhetett az órára, akinek bírta a gyomra. Később már több egyetem is végezett boncolásokat, melyekhez azonban vizsgálati „alanyokra” is szükség volt. Ekkortájt leginkább elítélt és kivégzett bűnözők tetemeit használták fel oktatási célra.

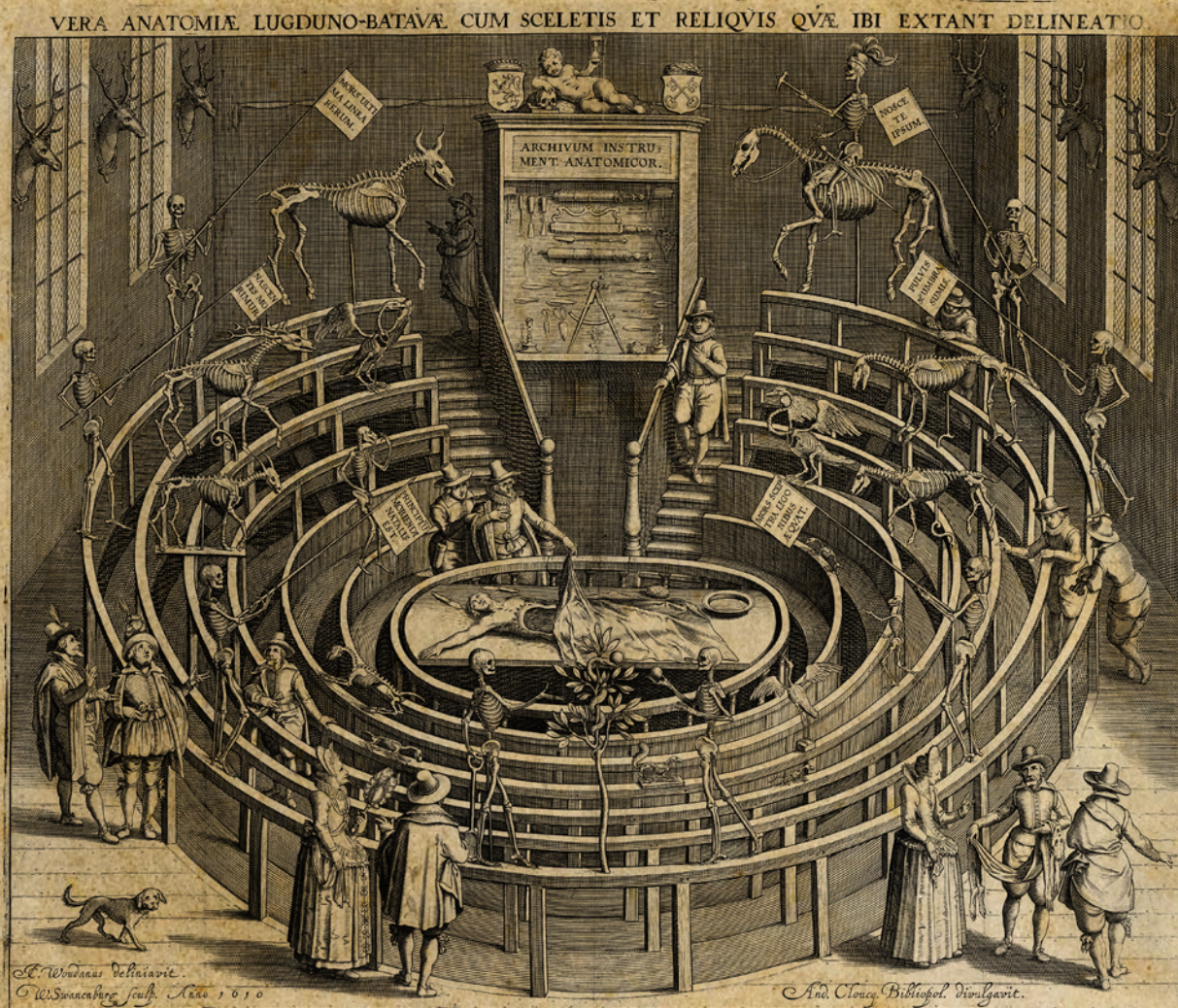
A 17–18. századra a hullarablás virágzó üzletággá vált Európában és Amerikában is. A kivégzések száma ugyanis, melyek a holttestek elsődleges forrását jelentették, lecsökkent, az orvosi egyetemek és karok számának növekedése és a korabeli nem megfelelő hűtési módszerek miatt drasztikus „holttesthiány” lépett fel. Emellett a hullarablásért járó büntetés is minimális volt: pénzbírság vagy csupán néhány napos börtönbüntetés. Ez keltette életre az 1800-as években az igen bízarr, ún. feltámasztó (*resurrection men*) „állást”, ahol azért kaptak

Tudománytörténeti érdekesség, hogy az első orvosi előadótermek a nyilvános boncolások igényeit szem előtt tartva épültek meg. Padovában Alessandro Benetti szintkülönbségekkel ellátott, római színházra jellemző tantermet építtetett (*theatrum anatomicum*). A helyiség közepére helyezték a boncasztalt, mely körül körkörös, ellipszis vagy nyolcszögletű formájú meredeken felvezető karzatokat és ülőhelyeket terveztek, hogy fentebből is megfelelően lássanak. Előfordult, hogy a különböző szinteken csontvázakat helyeztek el.

pénzt emberek, hogy friss holttestekkel lássák el a tanulni vágyókat. Vannak olyan adataink is, hogy volt olyan orvostanhallgató, aki lényegében ebből, tehát hullarablásból finanszírozta a saját tanulmányait.

A sírablók sokszor jelen voltak a temetéseken vagy felfedező utakat tettek a temetőkben, hogy megtudják, hol találhatóak friss sírok. Azt is megfigyelték, hogy milyen mélyre hantolták el a holttesteket, és azt is próbálták kideríteni, hogy mi-
ben hunyt el az illető.

A holttestek beszerzésére alapvetően különböző módszerek alakultak ki Európában és Amerikában. Nagy-Britanniában sokszor a szomszédos sírveremből ástak át a frissen eltemetetthez, és onnan húzták ki a tetemet, melyet zsákba vagy kosárba téve csempészték ki a teme-

A Leideni Egyetem anatómiai teátruma (1610, Museum Boerhaave)

többől. Baltimore-i feljegyzésekből viszont arról értesülünk, hogy az Egyesült Államokban a sírblók a fejnél ástak lyukat a sírgödörbe, és azon keresztül a nyakánál és hónaljánál kampók és kötelek segítségével húzták ki a sírból az elhunytat, melyet utána fahordóban szállítottak el. Az idő előrehaladtával a holtesttolvajok egyre merészebbek lettek, és egyre nagyobb kockázatot vállalva sokszor már a ravatalról, sírba helyezés előtt lopták el a testet.

A családtagok különböző módszerekkel próbálták elhunyt szeretteik testét óvni. Például nehéz vaskoporsóba temették el a testet, vagy a temetéskor a koporsóra nehéz köveket tettek, esetleg a temetés után a sírokat vasráccsal fedték be (*mortsafe*), hogy ne tudják azokat kiásni. Akinek volt rá anyagi kerete, öröket fogadott fel a koporsó vagy a sír őrzésére, esetleg a család tagjai álltak össze és őrködtek. A templomkertben pedig figyelőtoronyok, halottasházak épültek.

A halottasházak általában ablak nélküli, masszív falakkal és ajtóval védett épületek voltak a temetőben. A holttesteket a család kérésére 3-7 nap időtartamra ide helyezték el, hogy a bomlás meginduljon, és így ne akarják orvosi célokra eltulajdonítani őket.

A 18. század második felében terjedt el a szokás, hogy az anatómiát és sebészetet tanuló diákoknak már nem csak professzoraikat kellett nézniük boncolás közben, de maguknak is kötelező volt boncolást végezniük. Így történt ez Nagy-Britanniában is, ahol 1785-ben, a Royal London Hospital vezető sebésze, William Blizard vezette be ezt az eljárást. A kórház épülete mellett 2006-ban a Londoni Régészeti Múzeum (MOLA) Louise Fowler vezetésével egy temető feltárását végezte el, melynek során

262 sírt azonosítottak. A kórház archívumának dokumentumai alapján a temetőt kb. 1825-től 1841-ig használták.

A szabályos sírok mellett több, rendszertelenül egymásra vetett vázat, csontokat rejtő gödröket is találtak. Számos csonton fűrészvágások, késnyomok és fűrt lyukak voltak láthatóak. A későbbi vizsgálatok során Natasha Powers oszteológus

Egy éjjeliőr megzavar egy holttestet lopó, tolvajt, aki a kosárban cipelte az ellopott holttestet, miközben az anatómus elszalad (William Austin rézkarc metszete, 1773, Wellcome Collection)

a talált emberi csontokat négy kategóriába sorolta: 1. „orvosi hulladékok”, 2. sebészeti gyakorlaton, 3. általános boncoláson és 4. a halál okának megállapítására szolgáló boncoláson átesett maradványok. A hiányos csontváza-
kon található vágások helyének vizsgálata során néhány egyértelmű mintázatot fedeztek fel. A két koponyán is megfigyelhető kerek lyukak minden kétséget kizáróan sebészeti koponyalékelésre utalnak. A csontfelszínen található finom vágások és karcolások a lágy szövetek eltávolításának nyomai. Az itt lelt állati csontok szintén a tanulási folyamat bizonyítékait szolgáltatják. Gyakran a rajtuk lévő vágásnyomok megegyeztek az emberi csontokon találhatók-
kal, ami arra utal, hogy összehasonlító anatómia órán használhatták őket.

1788 elején New York városában robbant ki az ún. „orvoslázadás”. Ekkoriban a városban mindössze egyetlen orvosi egyetem működött, a Columbia College, ahol a sebészeti tanulmányok központi eleme volt az anatómiai boncolás. Számos korabeli újságcikk arról adott hírt, hogy a közeli Negroes Burial Groundból származó

Íratlan szabály volt, hogy a holttesttolvajok eltávolították a fogakat az alanyból. Ennek több oka is volt. Egyrészt amennyiben menekülni kellett, és a test akadályozta a rablót, azt ott hagyták, a fogakat viszont könnyen, akár zsebre rakva is el tudtak futni. Másrészt a fogakat jó pénzért külön-külön is el tudták adni fogorvosoknak, akik műfog-sorokat készítettek belőlük.

Koporsóvédő láda a holttesttolvajok ellen (1831, National Museum of Scotland, Edinburgh)

Anatómiai célú sírablások

holttesteket használtak tanítási célokra, és egyes források szerint maguk az orvos-tanhallgatók fosztogatták a sírokat. Eleinte pletykaként kezelték a felröppent híreket, és a város szegényebb lakossága és felszabadított rabszolgák sírablások elleni petícióit figyelmen kívül hagyták, egészen addig, amíg egy fehér nő holttestét el nem lopták a Trinity temetőből. Egyre több cikk látott napvilágot és egyre nagyobb lett a felháborodás az előkerülő bizonyítékokat látva. Tavasszal a felbőszült tömeg betört az egyetem épületébe, máglyákat rakott, a berendezés, valamint az anatómiai és kórtani gyűjtemény nagy részét megsemmisítették. Ez az „anatómiai zavargások” sorában azonban, amelyek a 18. és 19. században sújtották az Egyesült Államokat, csak egy volt a sok közül. Michael Sappol orvostörténész legalább 17 ilyen esetet gyűjtött össze 1765 és 1854 között New Havenben, Baltimore-ban, Clevelandben és Philadelphiában. Ezeket a zavargásokat a boncolások és a sírablások miatti

Sírt védő vasrács Cluny Kirkyardból (Wikimedia Commons, Kim Traynor)

felháborodás váltotta ki, mivel a legtöbb iskola csak így juthatott hozzá a holttestekhez legális utánpótlás hiányában.

1828-ban Edinburghban is nagy port kavart fel két ír vendégmunkás, William Burke, illetve William Hare továbbá az élettársaik esete, akik számos embert megöltek, csupán azért, hogy holttestüket anatómiai tanulmányozás céljából eladják. A „felvásárló” dr. Robert Knox ismert sebészorvos és anatómus volt. A bírósági tárgyalás során 16 ember meg-

1827-ben épült megfigyelő torony Dalkeith temetőjében (Edinburgh, Skócia, Wikimedia Commons, Kim Traynor)

William Burke portréja (Wellcome Collection)

William Hare portréja (Wellcome Collection)

ölését és testük eladását, valamint 217 ember megsebesítését bizonyították. Hare és párja vállalta a vád koronatanúinak szerepét, így felmentették őket. Burke és szeretője került a vádlottak padjára, de a bíróság csak a férfit találta bűnösnek. Halálra ítélték és 1829. január 28-án kivégezték, testét pedig nyilvánosan felboncolták. A sors fintoraként Burke tetemét később az Edinburghi Egyetem Orvosi Iskolájában használták fel és állították ki – ahová ő is eladta a meggyilkoltak holttestét. Knox végül büntetlen maradt, de hírneve és karrierje csorbát szenvedett.

Ebből az időszakból több bűnügyi eljárás, fel nem derített gyilkosság és eltűnés is ismert. Az ilyenfajta gyilkosságok nem voltak gyakoriak, de mindig közfelháborodást váltottak ki, és nagy szerepet játszottak abban, hogy jogszabályi keretek közé helyezték a holttestek beszerzését. Ennek érdekében az Egyesült Királyságban 1832-ben, Amerikában pedig az 1880-as évektől fogadták el az ún. anatómiaitörvényt, amely sok tekintetben ellentmondásosnak mondható. Szabályozta a holttestek boncolására és más orvosi célokra való felhasználását, valamint bűncselekménnyé nyilvánította a holttestek elrablását, de például azt is kimondta, hogy a „gazdátlanul hagyott”, szegények és betegek nem igényelt holttesteit fel lehet használni anatómiai vizsgálatokhoz. Ezt később családi engedélyhez kötötték. Bár kisebb-nagyobb változtatásokkal, de a törvény egészen 1984-ig érvényben volt. Az 1880-as évektől, mikor a balzsamozás gyakorlata elterjedt, lehetővé téve az egyetemek számára a testek hónapokig való eltartását, a holttestrablás szokása erősen hanyatlani kezdett.

William Burke csontváza (Anatomical Museum Collection, University of Edinburgh)

Béke poraira... vagy mégsem?

Mészáros Boglárka

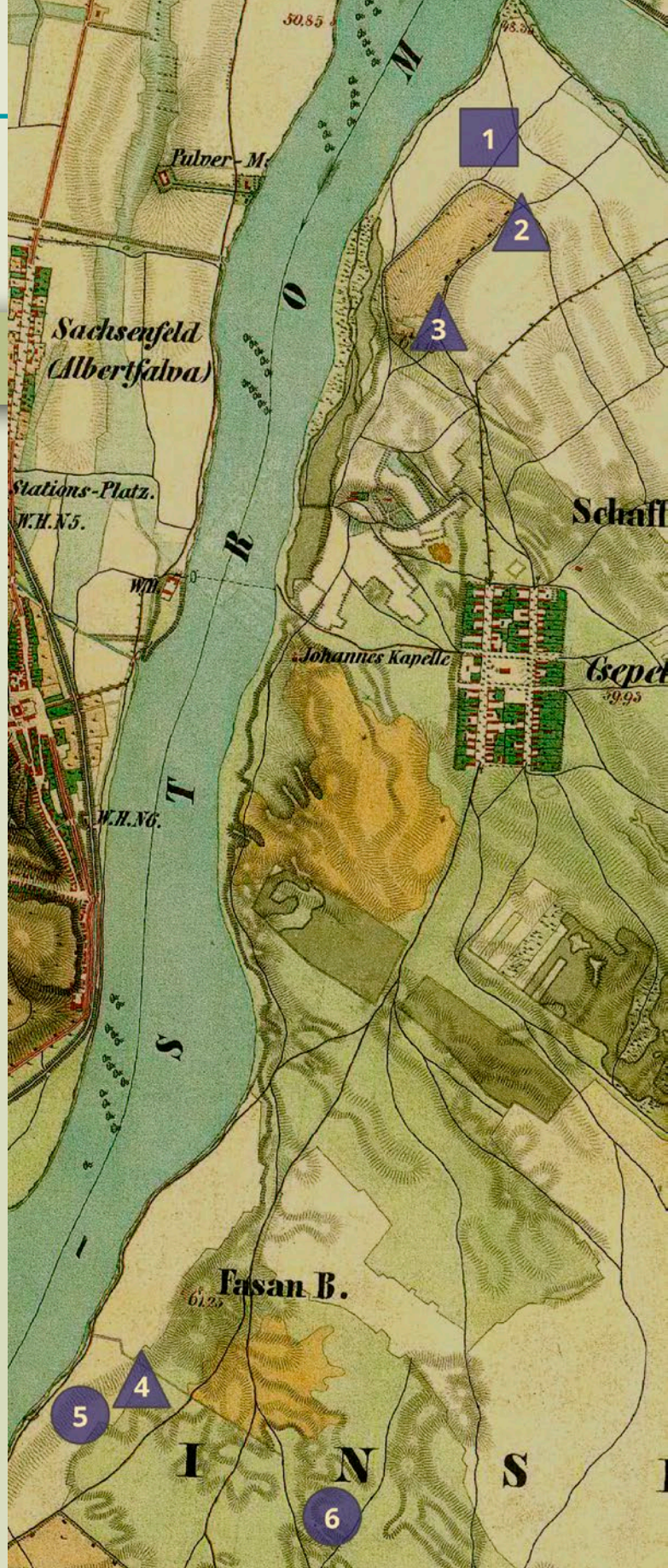
Avar kori sírrablások nyomai Csepel-sziget északi részén

48

Ma, ha sírrablást emlegetünk, elsőként műkincsvadászokra, csempészekre gondolunk, akik értékes tárgyak vagy akár történelmi jelentőségű leletek reményében túrják fel és rabolják ki az egykori temetkezéseket. Ez azonban korántsem újkeletű szokás, hiszen már a régmúltban is gyakori jelenség volt a temetők sírjainak kifosztása. Nem volt ez másképp az avar korban, a Csepel-sziget északi részén és szigetcsúcsán élő közösségek körében sem.

Csepel-sziget északi csúcsának ármentes területei kedvező feltételeket biztosítottak az itt megtelepedők számára a különböző korszakokban, melynek oka, hogy a mai Szabadkikötő területén egykor az ártérből kiemelkedő és némileg elkülönülő teraszszigetekből álló kisebb dombosorok, rajtuk képződő hosszabb homokháta és dűnék húzódtak. Budapest XXI. kerületében mára már számos avar kori temetkezés, temető- és településrészlet is napvilágot látott. Jelen írásban a temetőrészletekben megfigyelhető avar kori sírrablási szokásokat hasonlítom össze, és igyekszem bemutatni azok helyi sajátosságait. A vizsgálat alól a Szabadkikötő kiépítésekor előkerülő késő avar kori temetőt ki kell vonnunk, hiszen az 1938 és 1941 között zajló földmunkák során itt csak a sírok leletanyagának összegyűjtését végezték el, rendszeres ásatás a feldúlt területen sajnos nem volt lehetséges. Elemzésünk középpontjában két, egymástól (légvonalban) 12 kilométernyi távolságra fekvő avar kori lelőhely szerepel: a Szabadkikötő D3-as csarnokának területén nemrég előkerült, 6–7. századi és a csepeli Vízművek (Csepel-Háros) közelében több ásatás alkalmával feltárt, 7–8. századi temető egy-egy részlete.

A D3-as csarnok területén fekvő, kora avar korra keltezhető temetőrészletet 2020-ban a Várkapitányság Zrt. által végzett próbaásatás alkalmával ismertük meg. Majd ugyanezen év nyarán a Budapesti Történeti Múzeum 80 temetkezést azonosított, amelyből a beruházás keretei között összesen 52 sír feltárására volt lehetőség. Az 52 temetkezésből 38-nál figyeltük meg egyértelműen az egykorú rablás nyomait, és további 3 esetben valószínűsíthető, hogy a halottak nyugalma megzavarták. Az egyértelmű rablások alapján a temető 73%-át érintet-

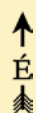

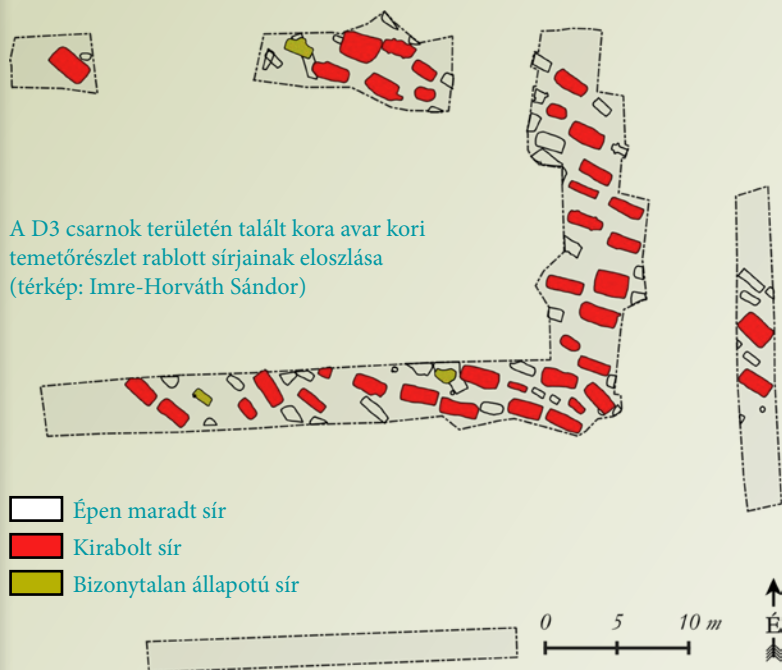
A Csepel-sziget északi csúcsán található avar kori lelőhelyek (térkép: Imre-Horváth Sándor)

0 0,5 1 km

- Sír
- ▲ Temető
- Telep

- 1: Szennyvíztisztító telep
- 2: D3 csarnok
- 3: Szabadkikötő
- 4: Csepel-Háros
- 5: Vízművek
- 6: Kavicsbánya

te a korabeli fosztogatás. A 38 temetkezésben összesen 42 egyén nyugodott, amelyek közül az antropológusok 18 nőt, 9 férfit és 8 gyermeket azonosítottak, további 7 felnőtt esetében a nem meghatározása sajnos nem volt lehetséges. A rablás nyoma szinte minden esetben már a humusz eltávolítását követően jól láthatóvá vált, hiszen az ÉNy–DK-i tájolású síroknál az ÉNy-i oldalon érzékelhető volt az egykori rablógödör foltja, amellyel leginkább a fej környékét, a felsőtestet, olykor pedig a medence tájékát célozták meg. Általánosságban elmondható, hogy a sír-
 rablók szinte minden esetben pontosan ástak rá a sírokra, kutatóárok és „elvétett” rablógödrök nélkül. Ez a megfigyelés azt az elképzelést támasztja alá, miszerint a sírokat valamilyen jelöléssel (pl. halommal vagy kopjafával) látták el eredetileg, melyeknek azonban közvetlen régészeti bizonyítékaival nem rendelkezünk. A halmok többnyire az eróziós folyamatok és az aktív földművelés áldozataul esnek, a fából készült kopjafák pedig az idő múlásával egyszerűen elkorhadnak. Ugyanakkor a sírok majdnem felénél megfogható volt a sírpítményre, koporsóra vagy halotti kerevetre utaló beásás, mélyítés vagy lenyomat. A rablások alkalmával ezeket is zömmel feldúlták és tönkretették. Néhány esetben a koporsó áttörésének pontos helyét is sikerült behatárolni. Kérdéses ugyanakkor, hogy ezek az építmények mennyire voltak láthatóak, volt-e földfelszíni részük, ami szintén jelzésül szolgálhatott a „kincskeresők” számára. Mivel a sírjelölések már néhány nemzedék elteltével megsemmisültek, így joggal feltételezhetjük, hogy a rablásokra is addig kerítették sort,

amíg ez be nem következett. A sírokban talált, kimozdított, sőt olykor összevissza dobált csontok viszont arra utalnak, hogy a holttest lágy részei a tevékenység idejére már elbomlottak, tehát a rablásoknak javarészt a temetést követő évtizedekben kellett történnie.

Az ásatás során 3 lovas sírt (2 férfi, 1 nő) is feltártunk, amelyeknél minden esetben a teljes lovat azonos tájolással, a halott bal oldalára helyezték. Az egyik lovas temetkezés közelében lévő sírgödörben egy magasabban jelentkező lókoponyát is találtunk, ami minden bizonnyal a lovas sírhoz tartozhatott. Ez alapján feltételezhetjük, hogy az egymás közelében fekvő sírokat egyszerre rabolták ki. A bolygatások azonban nem csak az emberi vázakat,

A koporsó áttörésének kézzel fogható bizonyítéka (fotó: Mészáros Boglárka)

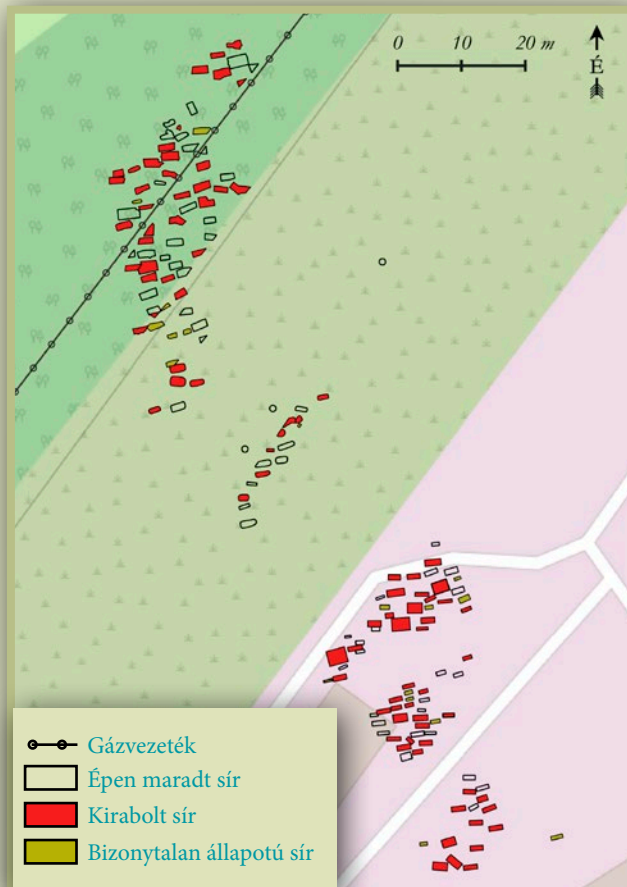

A rablás során feldúlt lovas és hátasa (fotó: Mészáros Boglárka)

hanem a lovak felső harmadát, gyakran a fej környékét is érintették. A lovak bolygatatlan vázrészénél azonban kengyelt, hevedercsatot és ezüst vagy bronz kantárveretet hagytak a tolvajok. A fosztogatók kitartó munkáját bizonyítja, hogy szinte a temetőrészlet egészét feltúrták, nem törődve azzal, hogy megzavarják az örök nyugalomra helyezett halottakat. Az előkerülő leletanyag (csontfésű, nagygömbcsüngős fülbevaló, lemezes övveretek és lószerszámzatok stb.) alapján a temetőrészletet a kora avar korra, azaz a 6–7. századra keltezhetjük.

A másik vizsgált temető, a hárosi sírkert első sírja 1930-ban vízvezetékárok ásása közben került elő; majd az 1950-es évektől kezdve összesen 164 sír feltárását végezték el a főváros régészei (Cs. Sós Ágnes, Salamon Ágnes, Nagy Margit, Horváth M. Attila). A 164 síros temetőrészlet sírjai közül mintegy 89 esetben lehetett megfigyelni egyértelműen a sírablás okozta károkat, azonban további 18 alkalommal felmerült annak lehetősége, hogy korabeli rablók dúlták fel a temetkezéseket. Így a temető sírjainak, ha csak a biztos adatokat vesszük számításba, 54%-át rabolták ki. A nehezebben értelmezhető esetekben főként gyermekek temetkezéseivel találkozunk, aminek oka, hogy a csontok sérülékenységből adódóan fel is szívódhattak. Ebben az esetben a rablógödör vagy a mellékletek hiánya lehetne a segítségünkre, de ezeket nem minden esetben sikerült megfigyelni. A sírok bolygatásának értelmezését tovább nehezíti, hogy 1964-ben a temetőt átszelő első gázvezeték lefektetésére a múzeum értesítése nélkül került sor. A korabeli sírablások legszembetűnőbb jele, ha a halott csontjainak egésze vagy egy része nem anatómiai rendben fekszik a sírban, valamint, ha a mellékletek

nem eredeti helyzetükben, hanem másodlagos pozícióban helyezkednek el. Érdeemes megjegyezni, hogy nem minden esetben lehet megkülönböztetni, hogy korabeli sírablásnak vagy egyéb bolygatásnak vagyunk tanúi. A rablás kifejezett célja egy vagy több értékes tárgy (pl. nemesfém-ből készült ékszer, viseleti elem) megszerzése volt, de a csontok elmozdulását vagy hiányát akár későbbi rátemetkezés, állati bolygatás, bomlási folyamatok vagy az egykori koporsó beszakadása is okozhatta. A hárosi temető 39 sírja esetében a temetkezés egészét feldúlták, azonban olykor a lábszárat, tehát térdtől lefelé a csontokat in situ (azaz eredeti helyzetben) hagyták. A sírablások másik jellegzetes formája, amit 48 temetkezésnél sikerült megfigyelni, hogy a medencétől felfelé, inkább a felsőtestre összpontosítva dúlták fel a halottakat, s adott esetben csak a koponya és a medence kisebb elmozdulása árulkodott a sír kifosztásáról. A rablások során 40 férfit, 16 nőt, 12 gyermeket és 21 meghatározatlan nemű egyént bolygattak meg az értékes mellékletek reményében. A temetőben 15 ló- és lovas temetkezést találtak, amelyeket minden esetben férfiakkal együtt temettek el. 13 esetben egyértelmű volt az egykorú rablás, de 2 temetkezésnél az ásató régész szerint újkori bolygatás okozta a káro-

A 7–8. századi hárosi temetőben megfigyelt sírablások (térkép: Imre-Horváth Sándor)

kat. A korabeli fosztogatók olykor a hátasokat sem kímélték, néhány esetben a teljes lóvázat feldúlták, azonban 5 alkalommal szinte egyáltalán nem bolygatták meg a gazdáját túlvilágra kísérő állatot. A rablás a temetőrészlet egészét érintette, mégis a déli felében némi sűrűsödés tapasztalható, ám ezt a képet némileg árnyalja, hogy az északi részen egy gázvezeték bolygatta meg a sírokat. A sírok mintegy egyötödénél sírépítményre utaló nyomokat (füleket – azaz a sír hosszanti oldalaiba függőlegesen elhelyezett oszlopok helyeit) is megfogtak az ásató régészek. A leletanyagban megfigyelhetők azok a tárgytípusok, amelyek a temető használatának korábbi fázisára utalnak (pl. lemezes övgarnitúrák, lószerszámok és fegyverek), de megtalálhatók a késő avar kort jelző leletek is (pl. dinnyemag alakú gyöngyök, üvegbetétes boglárók, öntött övveretek).

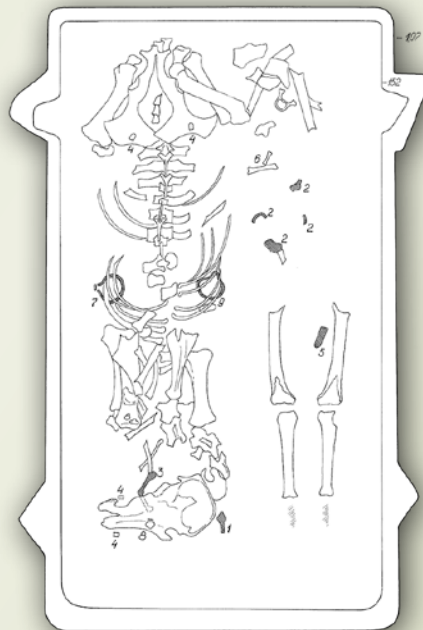
A bemutatott temetőrészletek alapján elmondható, hogy a sírok kirablásának szokása az egész avar időszak alatt jelen volt, de a kora avar kori temetőben nagyobb arányban fordult elő. Ebben az időszakban gyakrabban helyeztek a halottak mellé nemesfémből készült tárgyakat, így a közép és késő avar időszak közösségei is gyakorta vissza-visszanyúltak elődeik értékeiért. Mindkét időszakban főként a felsőtest és a medencét célozták meg a rablógödrökkel, hiszen az ékszerek vagy a különböző viseleti elemek főként ezeken a helyeken összpontosultak. Szembetűnő, hogy a kora avar időszakban a nőket, az avar kor későbbi periódusában pedig a férfiakat bolygatták meg nagyobb számban. Ennek oka az lehet, hogy a késő avar korban már kevesebb nemesfémből készült ékszerrel temették el a hölgyeket. A két csepeli

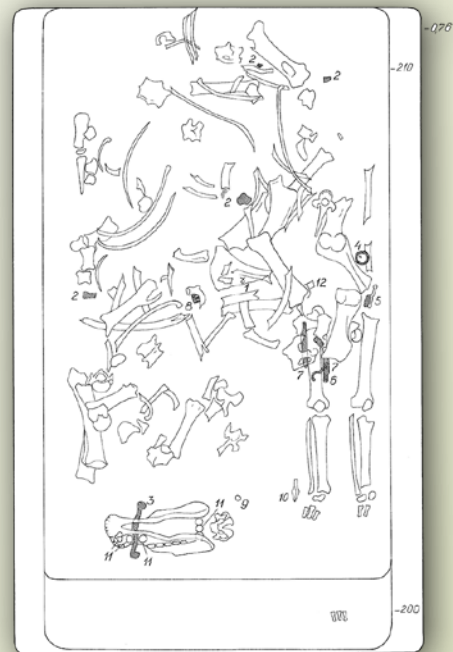
A sírépítményre utaló fülszerű beásások
(fotó: Nagy Margit)

temetőről az egész avar időszakra nézve elmondható, hogy a gyermekek sírjai ritkábban estek rablás áldozatául. A lovas temetkezéseket egyik esetben sem kímélték a rablók, viszont a lóváz nem mindig állt a kutakodásuk középpontjában, olykor még a lovak mellékleteit sem érintették. A különböző sírépítmények, koporsók sem jelentettek akadályt a rablás során, hiszen az elkorhadt és összeroskadt elemeket könnyedén áttörhették. A csontok erős feldúltsága és olykor a koponyák eltávolítása arra enged következtetni, hogy nem kifejezetten tartottak az ősök boszújától vagy a megbolygatott egyének „visszajárásától”. Viszont a sírok betöltéséből előkerült csontok és

leletek arra utalnak, hogy azok visszatemetésére mégiscsak fordítottak némi gondot. A kirabolt sírokban olykor maradt néhány értékes tárgy is, aminek láttán jogosan merül fel a régészben a kérdés: vajon mi mindent vihettek el a fosztogatók? S az is lehet, hogy az éjszaka leple alatt, sebtében végzett rablások nem tették lehetővé a szisztematikus kutatómunkát...

CSEPEL-HÁROS 1977
39. sír

CSEPEL-HÁROS 1977
40. sír

A hárosi temetőben egymás mellett helyezkedett el a két lovas temetkezés, mégis a feldúltság mértéke különböző (rajz: Nagy Margit)

Varga Sándor

AVAR KORI TEMETŐ A SZEGED-BUDAPESTI ÚT NYOMVONALA ALATT

52

Az 5-ös számú út nyugati szélé alatt előkerült egyik sír

A kínai BYD elektromosautó-gyár Szegeden történő gyárépítése a térség régészeti kutatását is alaposan felbolygatta. Az építkezés a vármegye területén korábban nem ismert méretű műszeres leletfelderítéseket, feltárásokat, s ezáltal hatalmas egybefüggő felületek kutatását eredményezte és eredményezi, ami a későbbiekben kitűnő lehetőségeket biztosít a különböző korszakok mikroregionális kutatásaihoz is. Az eddig elvégzett munka során a tervezett gyár területén bronz- és vaskori, római kori szarmata, avar kori, Árpád- és középkori, valamint kora újkori leletanyaggal keltezett telepjelenségek, illetve több avar kori temetkezés és egy teljes temető került feltárássra.

Az autógyár építéséhez kapcsolódóan számos infrastrukturális fejlesztés is elkezdődött a beruházás közvetlen környezetében. Ezek egyike az 5-ös számú főút M43-as

autópálya és az ELI ALPS lézeres kutatóközpont körforgalom közötti szakaszának 2x2 sávra történő bővítése. Az útfejlesztés érintette a Szeged-Budapesti út, 163. km elnevezésű lelőhelyet, melynek területéről 2023-ban avar kori temetkezések kerültek elő. Akkor az 5-ös számú úttól keletre, a műút melletti fás, bokros terület szomszédságában kialakított csővezeték nyomvonalán 13 temetkezést tártunk fel. A keskeny szelvényben a sírok helyzete alapján egyértelmű volt, hogy a temető a nyugati irányba, tehát az 5-ös számú út felé folytatódik. Kérdéses maradt viszont, hogy a sírok csak az út, illetve az utat kísérő árok vonaláig húzódnak, vagy az út alá is benyúlnak, esetleg azon túlra is kiterjednek.

Kérdésünkre a választ az útfejlesztés hozta meg, miután 2025 májusában elindultak az útépitéshez kapcsolódó földmunkák. Ráadásul elsőként éppen a 2023-as kutatástól a nyugati irányban legtávolabb eső szakaszon, ahol az újonnan előkerült sírfoltok egy része ismételt „kilógott” a nyomvonalból. Így tehát egyértelművé vált, hogy

A halotti ágy keretének és lábainak elszíneződése a sírgödör aljában, közvetlenül a csontváz alatt

A sírbontást követően a kerevet lábainak lemeltyedése a sír négy sarkában

A sírgödörön belül a koporsó körvonalának elszíneződése

a temető a főúttól nyugatra is folytatódik. Júniusban az útpadka és a burkolat szélének elbontása után az is kiderült, hogy bár az egykori temető sírjaira ráhúzták a főtut, a mélyre leásott temetkezések döntő többsége szerencsére még most is sértetlenül megtalálható volt az út alatt.

Az útfejlesztés első ütemében, a meglévő burkolattól nyugatra megnyitott felületen végül a 2023-ban ismertté vált avar kori temető 69 újabb temetkezését tártuk fel. Az úthoz közelítve a temetkezések egy részét kisebb-na-

gyobb mértékben a főúthoz kapcsolódó különböző jelenségek (pl. vízvezető árok, táblák gödrei, az út mellett kialakított közművek stb.) bolygatták. E bolygatások döntő többsége azonban csak a sírgödröket érintette, a csontvázak szintje a legtöbb esetben érintetlen maradt. Az eddig feltárt sírok mindegyike aknasír, melyek többségének aljában jól megfigyelhető volt a temetés során használt különböző kerevet, illetve halotti ágy szerkezeti elemeinek (deszkák, lábak) elszíneződése. Több mélyebb sírnál a sír-

A sírgödörön belül a koporsó körvonalának elszíneződése

Leletgazdag női temetkezés a Ny-K-i tájolású sírcsoporthól

Férfi sírja két edénymelléklettel

Ásatás a főút mellett

A sírgödör oldal falában rajzolódó vájatok és keskeny padkák a bontás során

Az egyik öntött veretkészlettel felszerelt melléksíjas öv a bontást követően

A elhunyt lábához helyezett ételmelléklet (2.) és tojás (3.)

gödör oldal falában keskeny vájatok is kirajzolódtak, ami az egykori sír deszkákkal történő lefedésére utal. Ezekben az esetekben egyfajta kamrát alakítottak ki, hogy az elhunytat és mellékleteit megvédjék a visszadobott föld okozta sérülésektől. Az elhunytakat a legtöbb esetben koporsóba is betették, melyekre a sírgödörön belüli eltérő betöltés utalt.

Az előkerült sírok tájolásuk alapján két, markánsan elválasztható csoportot alkottak, melyek területileg is elkülönültek egymástól. A temetkezések döntő többsége ÉNy-DK-i irányítású volt, míg a munkaterület északi végén Ny-K-i tájolású sírok feküdtek. A két csoport közötti különbség az eltemetettek mellé helyezett tárgyak összetételében és mennyiségében is érzékelhető volt.

A sírkerevet egy alacsony lábakon nyugvó, deszkából készített, támlátlan fekvőhely. Az avar korban az elhunytakat gyakran ilyen hordágyra, halotti kerevetre fektették és helyezték sírba.

Az ÉNy-DK-i tájolású csoport sírjai általában leletszegényebbek voltak, a csontvázak mellől nemtől és kortól függetlenül legnagyobb mennyiségben vaskések, vascsatok és ételmellékletként sírba helyezett húsételre utaló állatcsontok (döntően szárnyacsontok) kerültek elő. Míg a női sírokban többnyire egyszerű típusú fülbevalók, gyöngyök (köztük dinnyemag alakúak), orsógombok, addig a férfisírok egy részében lemezes és öntött fémtartozékokkal (csat, veret, szíjvég) díszített övek kerültek elő. A megnyitott felület DNY-i szélén, közvetlenül egymás mellett két nagyszámú öntött veretet tartalmazó, melléksíjas övvel eltemetett férfi temetkezése is feltárássra került, melyek a legkésőbbi kronológiai horizontot képviselik a temetőben. Főként a gyermektemetkezésekben, de néhány női sírban is előfordult tojás, illetve edénymelléklet.

Az előbbiekhöz képest a Ny-K-i tájolású sírokban rendkívül változatos leletanyag, gyakran két edénymelléklet, illetve többféle ételmelléklet fordult elő. A női sírokban szemesgyöngyök, nagygömbös és gyöngycsüngős fülbevalók, piperekészlet, skatulya díszített agancslemezei, tűtartó, míg a férfitemetkezésekben fegyverek, varkocsszorítók, tarsolyok, rossz megtartású préselt és lemezes övtartozékok kerültek elő. Utóbbi közül kiemelkedett az íjával eltemetett férfi sírjában talált készlet. E készlet szíjvégeinek belsejében kitűnő állapotban maradt meg a fabetét is!

Rézötvtözetből készült szűrőkanál (5.) az egyik női sírból

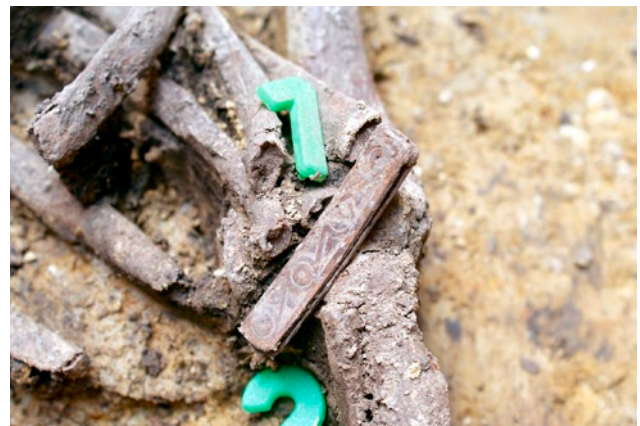

Kardos temetkezés

Az íj felső végét borító agancslemezek (2.) egy férfisontváz jobb oldalán

A Kárpát-medence kora avar kori temetkezéseiben, elsősorban fiatal lányok és gyermekek sírjában fordul elő piperekészlet egy vagy több darabja. A teljes készlet állhat fémből készült szűrőkanálból, az arc szépítéséhez használt púder vagy kenőcs eldolgozására, simítására használt eszközből (spatula), a szőrecset összefogására szolgáló fémfoglatból (tubus), valamint bronz- vagy vascsipeszből. A púdert vagy kenőcsöt fából kialakított dobozban tárolhatták (pyxis, skatulya), melynek oldalait gyakran díszítették faragott agancslapokkal.

Skatulya oldalát borító agancslemezpár

Az eddig megfigyelték alapján a feltárt temetőrészletet a 7. század középső harmadától, második felétől már valószínűleg megnyitották, és a teljes 8. században, sőt akár a 9. század elején is használhatták.

A temető feltárása még nem ért véget, 2025 őszén, illetve 2026 tavaszán az útépités újabb szakaszaival tovább folytatódik a munka, aminek köszönhetően az 5-ös számú út alatt elhelyezkedő sírok feltárására is sor kerülhet. Az eddigi és a közeljövőben zajló munka eredményeként a kutatás egy újabb nagyobb sírszámú avar kori temetővel bővíthetett Szeged közvetlen közelében.

Eredeti épségében megmaradt fabetét a szíjvég belsejéből

„FÉNYTÖRÉSEK”

A Római Birodalom mindennapi életének képei a Carnuntum Régészeti Park tolmácsolásában

Szebenyi Tamás – Gyurka Orsolya

56

A régészek feladatai közül alighanem a legnehezebb a tudományos igényű ismeretterjesztés, hiszen a szakembereknek igen vékony határmezsgyén kell mozogniuk a száraz oktatási anyagok és a fiktív tartalommal felesleges mértékben felhígított rekonstrukciós kísérletek között. Komplexitása mellett azonban az ilyen irányú tevékenység jelentősége felbecsülhetetlen. A jelenlegi, főként résztémákon alapuló régészeti kutatás valójában csupán így léphet túl saját eredendő öncélúságán, összeolvadva így egy olyan egységes narratívává, amelynek végső fogyasztója a régészeti örökségünk felé elkötelezett publikum.

A római kor iránt érdeklődő magyarországi nagyközönség számos régészeti park közül választhat, amennyiben szabadidejét az aktív ismeretszerzésnek kívánja szentelni. A hazai örökségvédelmi gyakorlat kedvelt eljárása a romkertek létesítése, amely gyakran az egyetlen valós járható út az épületmaradványok konzerválása és látogathatóvá tétele között. Habár ezek a régészeti parkok szinte láthatatlanul megbújhatnak a történelmi városképben (lásd a Sopron belvá-

rosában elhelyezkedő Scarbantia Régészeti Parkot), gyakran más kiállító helyekkel kiegészülve komplex áttekintését nyújthatják a területükön egykor elhelyezkedő római épületegyüttesekben folyó mindennapi életnek. Ilyen a Göcseji Múzeum fenntartásában működő Salla kiállítóhely és a közvetlen szomszédságában megtekinthető Villa publica romkert is. Mindezek felül a régészeti parkok aktív helyszínei lehetnek a tudományos érdeklődésnek is: pl. a Nemesvámos és Veszprémfajsz határában fekvő Baláca Régészeti Park (ismert még Villa Romana Balácaként is) részét képező fűszer- és növénykert a kísérleti régészet eredményeit gazdagítja. Természetesen a fentebb említettek mellett nem vitatható el ezeknek a turisztikai lokációknak a pusztai esztétikai értéke sem: a szombathegyi Járdányi Paulovics István Romkertben tekintheti meg például a nagyközönség az egykori Pannonia legnagyobb összefüggő mozaikpadlózatát is.

A romkert jelleggel, az alapfalak szintjéig helyreállított *domus quarta* (IV. ház)
(a szerzők felvétele)

Felgyorsult mindennapjaink inger-
gazdag környezetében a vizualitásnak
tehát elsődleges szerep jut a látogató-
közönség figyelmének megragadásá-
ban és megtartásában. A régészeti
parkokban időszakosan megren-
dezett fesztiválok a tudásanyagot
az átélt élmény révén közvetítik,
a romkert által meghatározott
teret élettel, közvetlenül
megtapasztható dinamikával
töltik fel. A hazai gyakorlatban en-
nek ékes példaként említhejük a táci
Gorsium Régészeti Parkban rendezett Floralia
tavaszünnepeket. Hasonló célt szolgálnak a kü-
lönböző alap gondolatot követő rekonstrukciók kísér-
letek is. A jelzés értékűen (hazánkban lásd a Lussonium
római kori erőd kaputornyának favázis rekonstrukcióját
Dunakömlődön) vagy a pars pro toto [„egy rész az egész
helyett” – a szerk.] alapon helyreállított emlékek (ilyen pl.
a fertőrákosi Mithrász-szentély kiegészített központi re-
liefe az 1990-es években megálmodott védőépületében)
statikus eszközei az átélhetőség növelésének érdekében.

A szombathelyi Iseum Savariense Régészeti Műhely és
Tárház által üzemeltetett Iseum (azaz az egyiptomi
Ízisz istennőnek szentelt templom) még

A „régészeti parkok” valójában
a „témaparkok” (a jól meghatározha-
tó központi tematika köré szerveződő
szórakoztató parkok vagy vidámparkok)
szélesebb családjába tartoznak. Különleges-
ségüket a területükön megtalálható régészeti
lelőhely által biztosított történelmi hitelesség
adja, ennek megfelelően ellenőrzésüket minden
esetben muzeális intézmény gyakorolja. Szabadtéri
jellegüknek fogva a régészeti parkok egyéb pihenési le-
hetőségeket is biztosíthatnak, és kiegészülhetnek
a lelőhelyek parkosításával szorosan
összefüggő létesítményekkel
(pl. játszótérrel) is.

a korábban említetteknél is teljesebb
képet kíván nyújtani az egész szen-
télyépület rekonstrukciójával. Hazai
viszonylatban a legkomplexebb él-
ményt kétségtelenül a Budapesti
Történelmi Múzeum (BTM) Aquin-
cumi Múzeum és Régészeti Park
kínálja a látogatóközönségnek:
az érdeklődő megtalálhatja itt
a fentebb részletezett romker-
tet, több vonatkozó kiállítást
és látványtárat, de egy újjáépített
római hosszúházat (az ún. Festőházat) is
bebarangolhat. Az említettekkel párhuzamos
korszakot képvisel, ám az egykor a Duna bal partját
lakó szarmata közösségek örökségével ismereteti meg
a nagyközönséget a bordányi Szarmata Régészeti Park.
Természetükből eredően a római épületegyütteseknél jó-
val szerényebb paticsfalú, földbe mélyített épületek hűen
idézik a látogatók elé a Kr. u. 2–3. század alföldi viszonyait.

Az ausztriai Carnuntum Régészeti Park (Römerstadt
Carnuntum) a magyarországi nagyközönség számára is
elérhető közelségben nyújt alternatívát a fenti lehetősé-
gekre. Az egykori római település – a korábban említett
Aquincumhoz hasonlóan katona- és
polgárváros együttese – a mai

A teljes egészében rekonstruált épületegyüttes
(villa urbana és termálfürdő) látképe az olajkereskedő
háza felől szemlélve (a szerzők felvétele)

A Lucius-ház tetőszerkezete az ún. világítótorny-modellekként ismert terrakotta kéménydíszekkel (a szerzők felvétele)

Bad Deutsch-Altenburg (régebbi magyar nevén Németóvár) és Petronell ausztriai települések közigazgatási területén osztozik. A magyar–osztrák–szlovák hármashatár közelében elhelyezkedő régészeti park hazai mércével mérve sem kíván nagy utazást: Budapestről mindössze két és fél órás autótut kell vállalnia az érdeklődőknek. Kérdésként persze felmerülhet az olvasóban, hogy a fentebb részletezett hazai kínálat mellett miért is kellene kül-

A Carnuntum Régészeti Park vállalt célja nyitni a magyarországi látogatóközönség felé, hiszen elhelyezkedése miatt az osztrákok és a szlovákok mellett a magyaroknak is ideális turisztikai lokáció lehet. Ennek köszönhetően a teljes egészében lefordított információs anyagok mellett (pl. interaktív honlap, kiállításvezető, sajtóanyagok) igényelhető többórás, magyar nyelvű tárlatvezetés is. A régészeti park mellett a katonaváros amphiteátruma és a carnuntumi feltárások tárgyi anyagát bemutató múzeum (Museum Carnuntinum) látogatása révén ismerhetők meg még jobban az egykori provinciális fővárosban folyó mindennapok.

földre utaznia, hogy római régészeti parkot látogasson. S noha Carnuntum is a Dunántúl egészét magába foglaló Pannonia római provincia részét képezte – így a jelenlegi közigazgatási határok ellenére is közös hagyomány köti össze az azonos korú magyarországi lelőhelyekkel –, addig a Carnuntum Régészeti Park alapgondolatában aligha állhatna távolabb a hivatkozott hazai példáktól.

A carnuntumi polgárváros bemutatott épületegyütteseit (pl. az olajkereskedő házát, a római szállót, a római termálfürdőt, a falfestményekkel gazdagon díszített *villa urbanát*, vagy a kereskedő Lucius Maticeius Clemens többszintes házát) a kísérleti régészet módszertanát követve a római kori szerszámok másolataival, részben az ásatások során talált kőanyagoknak megfelelően alapanyagból építették fel ismét. Az így megálmodott tér minden elemében az egységes illúzió megteremtését célozza, míg az immerziót feleslegesen megtörő installációs eszközöket (pl. a magyarázó szövegeket) igyekeztek a szakemberek alternatív megoldásokkal (pl. nyomtatott kiállításvezetőkkel) helyettesíteni.

Jelen sorok szerzői egy sajtóút keretében próbálhatták ki a Carnuntum Régészeti Park kínálta lehetőségeket. Carnuntumban szakmai szemmel is lenyűgöző a rész-

A termálfürdő központi gyülekezőtermébe (*basilica thermarum*) vezető folyosó (a szerzők felvétele)

A termálfürdő meleg vizes termének (*tepidarium*) egyik medencéje (a szerzők felvétele)

letek iránti elkötelezettség, amely a kiállítótér minden elemét átítatja: az épületrekonstrukciók alaprajzi hitelessége mellett az épületelemek (pl. az ablaküvegek

A villa urbana konyhája, előterében a rekonstrukció szerves részét képező konyhakerti növényekkel és hentesáruval (a szerzők felvétele)

dig állatkerteknek ajánlják fel. A rekonstruált épületek eredeti funkció szerinti rendszeres felhasználása (pl. a termálfürdő padlófűtési *hypocaustum* rendszerének korhű felfűtése) a szimpla tudománynépszerűsítés kereteit tágítva a kísérleti régészet határait feszegeti.

a római kori példányokhoz hasonlóan az egyik felületükön egyenetlen, míg a másikon sima kialakításúak) és a berendezési/használati tárgyak (pl. a kerámiaedények anyagminősége és készíttéstechnikája) is megfigyelhetők a régészeti leletanyagban. Mindemmel az élményt a programok széles kínálata teszi teljessé, hiszen a fesztiválok alkalmával hazánkban is meg tapasztalható római kulinária mellett a (mind az alkalmazottak, mind a látogatók által) provinciális ruházatban vezetett élményséták az átélhetőség új szintjét képviselik. A történeti hitelesség ilyen hajszolása bizonyos esetekben már talán túl is mutat az elérni kívánt célon, és a hazai muzeológiai gondolkodástól meglehetősen idegen: pl. a *villa*

urbana vagy a Lucius-ház konyhájában elhelyezett konyhakerti növények mind organikusak, amelyeket időszakszerűen cserélnek, az emberi fogyasztásra alkalmatlan „kiállítási tárgyakat” pe-

Carnuntum ismertségét a régészeti szakirodalomban és a tudománynépszerűsítésben nem a pusztán véletlennek köszönheti. Jelentőségét már a modern kutatás kezdetén, a 19. század második felében is felismerték: ekkor a „Bécs kapuinál fekvő Pompei-ként” hivatkoztak rá. A virágkorában 50.000 lakosú település alapjait a Flavius-korban (a Kr. u. 1. század második felében) alapított katonai tábor, illetve a Hadrianus császársága (Kr. u. 117–138) alatt municipiumi rangot elnyerő polgárváros képezte. Carnuntum korabeli közigazgatási/politikai súlyát az alábbi információk már magukban is jól érzékeltetik: Kr. u. 106–296 között Felső Pannónia (Pannonia Superior) fővárosa; Marcus Aurelius, a filozófus császár, itt írhatta *Elmélkedések* című művét; mi több, Septimius Severus Kr. u. 193-ban katonái itt kiállhatták ki császárrá.

A katonaváros (*canabae legionis*) amphiteátrumának látogatható romjai (a szerzők felvétele)

Bár a fentiekben részletezett carnuntumi példa muzeológiai szempontból talán egy fejlődési folyamat kiteljesedését mutathatja, azonban a laikus nagyközönség nézőpontjából szemlélve ez alighanem éppen az utazás kezdőpontja. A levonható tanulság ugyanis rendkívül kézenfekvő: a történelem és a régészeti örökségünk iránti érdeklődés felkeltése napjaink vizuális ingerekkel túlterhelt világában új eszközöket kíván.

Őskori lelőhelyek Szolnok környékén

Csányi Marietta

F. Kovács Péter

60

A mai Szolnok város környékét már évezredekkel ezelőtt birtokba vette egy messzi földről, az Égeikum napfényes tájairól ide érkezett népesség. Jövetelükkel bizonyára nem kis meglepetést okoztak a közeli erdőségekben vándorlgató, gyűjtögetésből, vadászatból élő kis létszámú ősi közösségeknek. Az újkőkor (neolitikum) korai időszaka volt ez; az új beköltözőket a régészettudomány az ún. Körös-kultúrához sorolja. Szolnok-Szanda Tenyősziget nevű határában évtizedekkel ezelőtt ezen beköltözők egyik nagy méretű települését tárta fel a szolnoki múzeum akkori régésze, Raczky Pál.

Az itt új otthonra talált jövevények élete, sorsa a természeti környezetnek volt alárendelve. A napsütés és az eső a föld termékenységét segíthette elő; a vihar vagy a jég pedig jellemzően akadályozta a boldogulásukat. Ezt a törvényszerűséget igen gyorsan felismerték, bár arra is rá kellett döbbernük, hogy ezeknek a gyakran mostoha körülményeknek a megváltoztatása aligha áll módjukban. Mégis megkísérelték, hogy varázslással vagy különböző szertartásokkal úrrá legyenek rajtuk. E szertartások

pedig mindennapjaik szerves részét képezhették. E rítusok kellékei lehettek azok az ásatásokon talált, agyagból formázott, gyakran díszítéssel is ellátott kisebb-nagyobb szobrocskák (idolok) vagy csontból faragott, ismeretlen rendeltetésű tárgyak is, melyeknek valószínűleg csodatévő erőt tulajdonítottak. Ők voltak tehát az ősi civilizációk első helyi képviselői.

A Körös-kultúra időszakát követően a késő neolitikum (Kr. e. 5000–4500) népessége is nyomott hagyott a város területén. Ebből a korszakból Szolnok-Tűzköves lelőhelye a legjelentősebb a mikrorégióban, mely nevét a felszínen szétszóródott, korábban itt megmunkált kovakövek miatt kapta. E kőeszközök ma már a szolnoki Damjanich János Múzeum régészeti gyűjteményének becses darabjai.

Már az újkőkort követő rézkor időszakából származik a Szolnok-Szórópuszta lelőhelyen előkerült

A Szolnokhoz tartozó Vörösmező úton egy házépítés során került elő egy szép, felhúzott fülű jellegzetes középső vaskori korsó

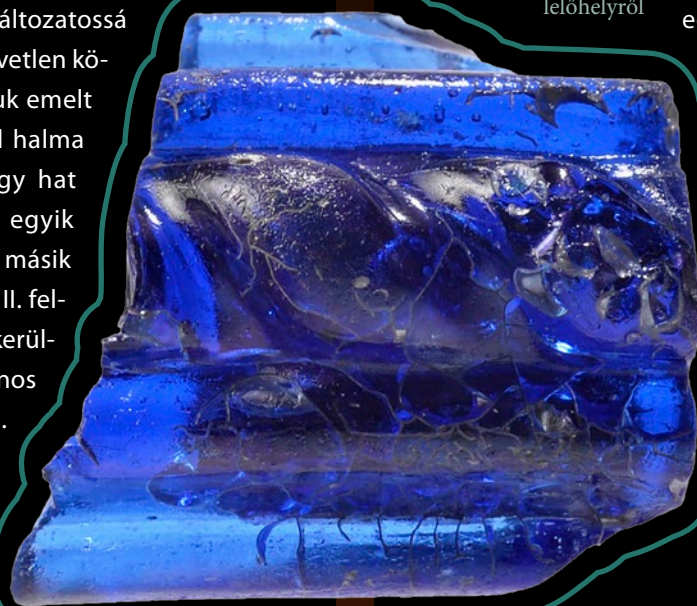
gazdagon díszített agyagszobrocska, melyet az ún. Baden-kultúra egyik közösségének tagja készíthetett.

Ez utóbbi korszak, azaz a rézkor végén (Kr. e. 3000) a kelet-európai füves pusztákon (steppéken) kisebb-nagyobb halmok, azaz kurgánok alá temetkező népesség élt. Ők azok a nomádok, akik ekkoriban nyugat felé vonulva az Alföldön, így Szolnok környékén is letelepedtek. Hagyományaikat nem feledve, itt is

Szolnok-Házgyár területén előkerült kelta edény töredéke, a felületén ún. kettős lyra motívummal

is letelepedtek. Hagyományaikat nem feledve, itt is

halmok alá temették szeretteiket. Az ő hagyatékuk az a néhány száz halom, mely alföldi vidékünket is igen változatossá varázsolta. Szolnok közvetlen közelében is áll egy általuk emelt halom, az ún. Beke Pál halma I., amely valójában egy hat dombból álló csoport egyik tagja. A halomcsoport másik tagja, a Beke Pál halma II. felszínén újkőkori leletek kerültek elő, de ásatással sajnos még nem vizsgálták. A Beke Pál halma III. dombján egy korábbi leletmentés során honfoglalás kori sírok kerültek elő. A közeli, sajnos szét-hordott Strázasahalomról pedig egy díszes aranyozott honfoglalás kori tarsolylemez származik.

Kelta üveg karperec
Szolnok-Alcsisziget
lelőhelyről

A Szőlősi halmot 1951-ben kezdték kitermelni egy vasúti töltés építésekor, majd 1961-től folyamatosan zajlott itt a homokbányászat, amíg a domb el nem fogyott. E pusztításnak a kora bronzkorra (Kr. e. 1900–1800) datálható ún. nagyrévi kultúra temetője esett áldozatul. S bár több korabeli kerámiaedényt is sikerült innen megmenteni, sajnos a síregyüttesekről feljegyzés nem született. Így a sírok, következésképp az elhunytak földbe kerülésének egymáshoz viszonyított idejére sincs támpontunk.

Szolnok-Szanda
lelőhelyen feltárt,
bikát ábrázoló
nagy méretű
agyagplasztika
(fotó: Vágó Ádám)

Kora vaskori szór-
ványleletek Szolnok
város területéről

1962-ben ugyancsak építkezés, illetve földmunka során találták meg az Attila úton a város legjelentősebb késő bronzkori leletegyüttesét (Kr. e. 900–800). Az ép és töredékes eszközöket egyaránt tartalmazó ún. depóban 36 darab bronzsarló található, melyek több formai típusba tartoznak, más-más díszítési stílust képviselnek, így valószínűleg nagyobb területen és hosszabb időn keresztül gyűjtögetett tárgye gyüttest hagyott hátra egykori tulajdonosa. A korábbi, kőből készült típusokat felváltva épp ebben az időszakban terjedtek el széles körben a bronz-

ból készült változatok, és mennyiségük alapján úgy tűnik, hogy ezek a hatékony eszközök ekkorra már a lakosság egésze számára elérhetővé váltak.

Az őskor hosszú időszakát lezáró utolsó nagy periódus, a vaskor három szakaszra bontható az Alföld területén. A legkorábbi, a korai vaskor a Kr. e. 9–8. századtól tart a Kr. e. 7. század utolsó negyedéig. Ezt követi a középső vaskor, ami a Kr. e. 7. század utolsó negyedétől a Kr. e. 4. század végéig tartott. Ennek az időszaknak a meghatározó régészeti kultúrája az ún. Vekerzug-kultúra. A Kr. e. 4. század végétől a szarmata honfoglalásig, azaz a Kr. e. 1. század végéig tartott a késő vaskor, aminek a meghatározó régészeti kultúrája pedig az ún. La Tène-kultúra (amelyet zömkel a keltákkal szoktak összefüggésbe hozni). Szolnok város területén mindhárom korszak emlékei felbukkannak. Vannak, amelyeket ásatásból ismerünk, míg mások beszolgáltatás útján kerültek be a múzeumba vagy éppen nem is hazai múzeumok gyűjteményét

gyarapítják. A város területén előkerült legfontosabb kora vaskori tárgyak ugyanis a British Museum gyűjteményében találhatók. Ezek a 2. világháború előtt vásárlás útján kerültek a patinás intézmény tulajdonába. A leletegyüttes négy csüngőből, egy gombból, egy korongos csüngőből és egy szemüvegfibulából áll. A megtalálás körülményeiről sajnos semmit sem lehet tudni, azonban könnyen elképzelhető, hogy a vár területén kell keresni a leletek megtalálásának helyét, mivel tudjuk, hogy itt már a bronzkorban is erősség állhatott.

A középső vaskorból, azaz az ún. Vekerzug-kultúra idejéből már jóval több adat áll rendelkezésünkre. A 80-as évek második felében a város északi határában a Zagyva folyó szabályozásához kapcsolódóan került feltárássra egy kisebb település részlete. Itt a hétköznapi élet általános kerámiaedényei mellett néhány érdekesebb darab is előkerült. Így például egy ivócsésze töredéke, amelynek fülét két apró szar-

Szolnokon a Kombájn utcában feltárt kéthelyiséges középső vaskori épület

A nagyrévi kultúra edénye, Szolnok-Szőlősi halom

A nagyrévi kultúra edénye, Szolnok-Szőlősi halom

vacska díszíti, valamint egy ún. szűrőedény, amelynek funkciója egyelőre tisztázatlan, ugyanis hasonló formájú edényeket használtak az ókori Mediterráneumban sajtkészítésre is. Az itt feltárt épület igen szerény volt: mindössze 9 m² alapterületű, négyzet alaprajzú, padlósintje sekélyen mélyedt a földbe.

E forma általánosan jellemző a vaskor ezen időszakára. Legújabbban a 2020-as évek első felében kerültek elő a korszak leletei. Ezek közül igazán kiemelkedő egy kéthelyiséges épület, amelynek alaprajza két egymáshoz kapcsolódó kör alakú épülethez hasonlítható. Ismereteink szerint ez az épülettípus eddig egyedülálló a Kárpát-medencében. A feltárt leletanyag amúgy jól illeszkedik a Kr. e. 6–5. század formavilágába.

A vaskor utolsó nagy felvonása a kelták megérkezésével kezdődik. Ekkorra egy különleges hibridizációs folyamat zajlik le a korábbi Vekerzug-kultúra és a kelták vagy régészeti szakterminológiával élve a La Tène-kultúra között. Erről tanúskodik az 1993-ban a Szolnokot elkerülő 4-es út építése során feltárt Alcsisziget lelőhely településének leletanyaga. A falusias jellegű laza szerkezetű település öt épületből állt. A leletanyagot a korszakra jellemző S profilú tálak, fésűdíszes szitulák [a szitula egy speciálisabb edénytípus – a szerk.] mellett a Vekerzug-kultúra edényei is színesítették, így hordó formájú fazekak és félgömb alakú tálak.

A kereskedelem egyik bizonyítéka egy kék színű üveg karperec, amely a kelta üvegművesség egyik jellegzetes példánya. A település valószínűleg a Kr. e. 3. és 2. század között lehetett lakott.

Szolnok és térsége tehát az őskor szinte teljes hosszában lakott régió volt, de ahogyan arról a soron következő cikk is árulkodik, ez nem változott a római császárkorban, majd a népvándorlás korában sem.

VÁNDORLÓ NÉPEK – MARADANDÓ EMLÉKEK

Szolnok az államalapítás előtti évszázadokban

64

A Szolnok területén és közvetlen környezetében található számos régészeti lelőhely tanúsága szerint a város környékét a magyar államalapítás előtti évszázadokban is szinte folyamatosan lakták. A Kr. u. első évtizedekben a Duna–Tisza közén egy, a kelet-európai steppéről beköltöző, iráni nyelvet beszélő törzs, a nagyállattartó, lovasnomád szarmata jazigok jelentek meg, akikhez a következő időszakban további szarmata csoportok csatlakoztak.

„A szarmaták, nyájakkal a síkságokon vándorolva, keveset tudnak a földművelésről, inkább állattartásból, vadászatból és háborúból élnek.”
(Sztrabón: Geógraphika VII.3.17)

E közösségek a Kárpát-medencében gyorsan áttértek a letelepült életmódra. S hamarosan többhektáros kiterjedésű településeik egész láncolata hálózta be az Alföld szinte minden megtelepülésre alkalmas pontját. A számos, Szolnok területére eső szarmata lelőhely közül két fontos temetőt emelünk most itt ki. Az első a Szolnok-Szanda, Netovább Csárda, ahol 1954-ben Szabó János Győző és Kaposvári Gyula az azóta lebontott Netovább Csárda mögötti homokdombon néhány szarmata korú jelenséget, többek között három sírt tárt fel. A másik, közel 100 síros Szolnok-zagyvartemetőt 1986 és 1987 között Cseh János vezetésével tárták fel a Damjanich János Múzeum régészei. Mindkét temető leleta-

Emailos bronzfibula, Szolnok-Szanda, Netovább Csárda (fotó: Vágó Ádám)

Üveggyöngyök, Szolnok, 4-es elkerülő, női sírból (fotó: Vágó Ádám)

Karneol gyöngysor, Szolnok-Zagyvart (fotó: Szabó Vivien)

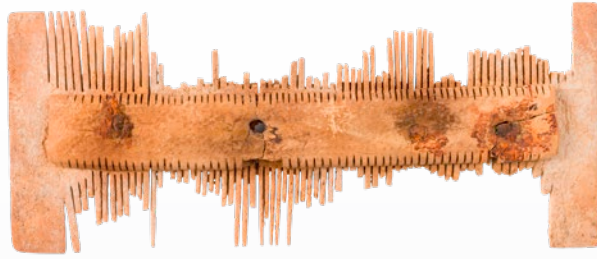

nyaga jól reprezentálja a szarmata női és férfiviselet tárgyait. Az előbbi leginkább az ezernyi színes, zömében üvegből, karneolból, mészkőből vagy borostyánból készült gyöngy határozza meg, amik a női sírok állandó kísérői. Sokszor csak találgathatjuk, hogy a ruházatot, avagy a cipőt díszítették-e, vagy inkább takaró nyakláncok és karkötők alkotóelemei lehettek. Viseletükre gyakorta a régészeti kontextus adhat némi választ, például a Netovább Csárda lelőhelyen napvilágot látott egyik sír esetében. Itt a csontváz lábánál kerültek elő, ami arra enged következtetni, hogy eredetileg nadrágszárra, szoknyára vagy kötényre lehettek felvarrva.

Az ugyancsak keletről érkező hunok hódításával egyidejűleg, az 5. században a Közép-Tisza vidék régészeti kultúrájából a szarmaták jellegzetes vonásai lassanként kikoptak, s helyükre apránként egy keleti germán nyelvet beszélő nép, a gepida költözött és alapította meg a Gepida

Királyságot a Kárpát-medence keleti felében, és vált a térség legstabilabb politikai formációjává a következő évtizedekben.

A hosszú ideig prosperáló gepidák azonban 567-ben jelentős veszteségeket szenvedtek el dunántúli germán riváisaiktól, a langobardoktól, továbbá az Ázsiából a Kárpát-medencébe költöző lovasnomád avaroktól.

Kétsoros kialakítású, közepén merevítő taggal ellátott agancsfésű, Szolnok-Szanda (fotó: Makrai Péter)

Három darabból álló agancsfésű, melyen rovátkolt díszítés látható, Szolnok-Szanda (fotó: Hegedűs Sándor)

„A gepidák, akik a Tisza mellett laktak, büszkéek voltak erejükre, ám végül a langobardok az avarok segítségével leverték őket.” (Paulus Diaconus: *Historia Langobardorum* I.27)

A gepida király halálával és az avarok megjelenésével a gepidák politikai önállósága megszűnt, mindazonáltal a korábbi gepida királyság népeinek nagyobb része történeti és régészeti forrásaink alapján egy ideig még tovább élhetett mind a Tiszántúlon, mind Erdélyben.

E korszak egyik legfontosabb lelőhelye az 1952-ben napvilágra került szolnok-szandai temető, ahol Kaposvári Gyula a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársai segítségével 222 gepida kori sírt tárt fel. 1986-ban pedig Cseh János vezetésével egy, a Kr. u. 5. század végére, a 6. század elejére keltezhető temető 8 sírja került elő Szolnok-Zagyvart, Alcsi lelőhelyen.

A gepidák legtöbbször szarvasagancsból faragott fésűt helyeztek az elhunyt mellé. A sírokban ezek gyakran a fejtájékhoz vagy a kezek mellé kerülnek, bár akad arra is példa, hogy övükről lógott le egy szalagról. Manapság

hajlamosak vagyunk női kelléknek tekinteni a fésűt, ugyanakkor a tárgy a gepida férfiak sírjaiban is gyakran előfordult. A Szolnok-Szanda lelőhelyről előkerült kétsoros kialakítású agancsfésű, csakúgy, mint a térségből előkerült társai, valószínűleg helyi műhelyek terméke lehetett.

Az agancsfésűket gyakran egyszerű geometrikus minták díszítették, a két oldalukat pedig apró vasszegekkel rögzítették a középső lapokhoz.

A fésűk mellett ruhakapcsolók, apró ékszerek és díszes övcsatok is mesélnek arról, hogy miképp élték mindennapjaikat. A Tisza-vidék, s így Szolnok múltjának egyik legikonikusabb tárgya a sasfejes díszcsat. A késő antik hagyományra visszavezethető remek Erdélyben és a Krímben is népszerűek voltak, s nagy gonddal, helyben készítették őket. A díszcsatban végződő övhöz sokszor apró veretes övfüggők tartoztak. A hosszan lelógó övtartozékok végére pedig gyöngyök kerültek lezárásként.

A szolnok-szandai temető 154. számú sírjában fekvő előkelő hölgy nyughelyéből került elő az a különleges csat, mely a hölgy ruházatát összefogó övet díszítette. Az aranyozott ezüst csattest nagy méretű, négyzetes alakú, sarkain és közepén vörös ékkő berakással, domborított fonatdíszekkel. A csattesthez stilizált, de jól felismerhető sasfej alakú motívumot illesztettek, a szemet ékkő alkotta, a madár jellegzetes, horgas csőrét bordákkal hangsúlyozták. A sas és a sasfej a germán népek kedvelt díszítőmotívuma, a ragadozó madár megjelenítésének kétségkívül mágikus, bajelhárító, védő szerepe volt.

A szolnok-szandai sasfejes csat (fotó: Vágó Ádám)

A Kárpát-medence az Euráziát nyugat–keleti irányban átszelő steppevidék legnyugatibb végének tekinthető. Szinte törvényszerű, hogy a történelem során időről időre Kelet-Európából nomád népek tűntek fel, és telepedtek meg itt. Ezen keleti népek közül az egyik legsikeresebbnek, legnagyobb hatásúnak az avarok tarthatók, akik a kora középkorban alapvetően meghatározták Kelet-Közép-Európa történelmének alakulását. Az Avar Kaganátus hosszú időn át, a 6. század utolsó harmadától egészen a 9. század elejéig állt fenn, amikor végül alulmaradt a Nagy Károly vezette terjeszkedő Frank Birodalommal szemben. Ez azonban nem jelentette a kaganátus népességének végét, tovább élő csoportjaik megélték a magyar honfoglalást is.

„az avaroknak
mondott hu-
nok furcsa idegen
népe” (Ióannész Ma-
lalas: *Chonogra-
phia*)

Szolnok térségében is több, avarokhoz kapcsolható temetőt ismerünk, ezek közül a város szűkebb körzetében, a vegyiművek területén kerültek elő korai avar sírok. A leletanyagból kétségtelenül az egyik legérdekesebb az 1. számú női temetkezésből származó, ólomból öntött, feltehetően orsókarikaként szolgáló tárgy, amelynek párhuzamait leginkább kerámiából készítették a korszakban. A 2. sírban viszont egy férfi nyugodott, akit veretes övével és nyíltegezével helyeztek örök nyugalomra.

A Kelet-Európában vándorló magyarság a 9. század végén talált végső hazára a Kárpát-medencében. A korai magyarok leggazdagabb temetői a Felső-Tisza vidékén kerültek elő, de a folyó egész magyarországi szakaszán találkozhatunk jellegzetes leletanyagukkal. A magyar honfoglalás korának kutatása számára a tágan értelmezett Közép-Tisza vidék számos érdekességet tartogat, itt is jelentős leletgazdagság figyelhető meg. Ezen leletek közül több darab Szolnok városához köthetően, annak szűkebb környezetében került elő.

„először a pan-
nonok és avarok
pusztaságait
kóborolták be”
(Regino prümi apát:
Chronicon)

Aranyozott ezüst, ékvésett, végén állatfejjel, téglalap alakú lemezén maszkkal díszített ún. kengyelfibula (ruhakapcsoló tű) (fotó: Vágó Ádám)

Orsókarika, Szolnok-Vegyiművek, 1. sír (fotó: Simon Ferenc)

A szolnok-strázsahalmi tarsolylemez (fotó: Kozma Károly)

Hajfonatkorongpár, Szolnok-Szanda, Beke Pál halma I., 7. sír
(fotó: Kozma Károly)

Kis méretű kerámiaedény, Szolnok-Lenin TSZ, 28. sír
(fotó: Szabó Vivien)

Ereklyetartó mellkereszt, Szolnok-Tisza szálló
(fotó: Makrai Péter)

A szolnoki honfoglalás kori leletek egyik legkiemelkedőbb darabja az aranyozott ezüstből készült gazdag, plasztikus kialakítású szolnok-strázsahalmi tarsolylemez. A tárgy a középpontos díszítésű tarsolylemezek közé tartozik, a közepen elhelyezkedő dudorból ágazik ki a lemez szélei felé a növényi ornamentika, mintázata háttérét – a honfoglalás kori ötvösmunkákra jellemző módon – aranyozással látta el az ezt készítő mester.

A tarsoly lemezzel való díszítésének divatja leginkább a korai magyarságra volt jellemző, de Kelet-Európában több helyen szintén előkerültek hasonló tárgyak. Túlnyomó többségük azonban a Kárpát-medencei leletanyagból ismert.

A korszak másik elterjedt alapanyagából, bronzból készítették el annak a hölgynek a hajfonatát díszítő korongpárt, amely Szolnok-Szanda, Beke Pál halma I. lelőhelyének 7. sírjában került elő. Az ónozott bronzlemezen véséssel alakították ki a szvasztika alakban kirajzolódó növényi mintát. Hasonló díszítés a korszak hajfonatkorongjain több esetben is feltűnik. Beke Pál halmának szűkebb térsége egyébként meglehetősen gazdag honfoglalás kori emlékekben, ez előbbi lelőhelytől ugyanis nem messze egy újabb honfoglalás kori temető sírjai is napvilágot láttak (Szolnok-Szanda, Beke Pál halma III.).

Szent István államszervező munkásságával a magyarság keresztény Európába történő integrációja megkezdődött. E folyamatnak is kerültek elő régészeti emlékei Szolnokon, így a Tisza szállónál napvilágra került körmeneti és ereklyetartó mellkereszt.

Összességében megállapíthatjuk tehát, hogy Szolnok és környéke meglehetősen gazdag az időszámításunk első évezredéből származó régészeti lelőhelyekben, az ezekről a helyszínekről származó különleges leletek és leletegyüttesek pedig nagyban hozzájárulnak a Kárpát-medence régmúltjának jobb megismeréséhez.

SZOLNOK VÁRAI

Kertész Róbert – Adám Mark

A vársziget madártávlatból
(légi felvétel: Kertész Róbert 2010)

A történelmi múltban Szolnok Magyarország jelentős központjai közé tartozott, az alföldi vármegyeszékhelyek közül pedig az egyetlen, amely közel ezer esztendeje is az volt, és jelenleg sincs ez másképp.

A középkori/kora újkori szolnoki vár és az egykori város a Tisza jobb partján, a mostani vármegyeszékhely településmagjában található. Ezek maradványai a felszínen napjainkra sajnos csaknem nyomtalanul elenyésztek. A felszín alatt ugyan ott rejtőzött csaknem az egész régmúlt világ, ám hosszú ideig komoly problémát jelentett, hogy a történelmi településmag sűrűn beépített, és a városi régészet – legalábbis Szolnokon – a legutóbbi időkig gyermekcipőben járt. Fordulatot az újabb nagyberuházások hoztak. Ennek köszönhetően 2017–2019 között az egykori vár területén ásatásokat végezhattünk, és összességében 1492 m² nagyságú területet tártunk fel. Az új eredmények a Szolnokról alkotott addigi tudásunkat alapjaiban írták át, ugyanis a felszínre került régészeti leletekből és jelenségekből kinyerhető információk révén sokszorosára nőtt a rendelkezésre álló ismeretanyagunk.

A vársziget öskörnyezeti viszonyai, valamint a bronzkori előzményekkel rendelkező ispánsági sáncvár és a kora újkori palánkerősség alaprajzi rekonstrukciója – a 2017–2019-ben feltárt 3. szelvény kiemelésével (tervezte: Kertész Róbert, készítette: Mali Péter és Horváth Sándor). Piros: bronzkori eredetű, 11. századi sáncvár; bordó: az 1550–1552-ben épített palánkerősség

Így kiderült, hogy a szolnoki várszigeten már a trójai háborút megelőző évszázadokban, azaz a középső bronzkor végén, Kr. e. 1500 körül megépítették a legelső várat, amelyre régészeti forrásanyag, valamint az erősségtől északra elhelyezkedő urnatemető maradványaiból következtethetünk. A leletek alapján az ún. koszideri korszakban a Vátya-kultúra egyik erődtített települése állhatott itt.

A 11. századi ispánsági vár elméleti rekonstrukciója (tervezte: Kertész Róbert és Szőke Balázs, 3D modell: Szőke Balázs, látványterv: Nagy Gábor)

Akkoriban egyébként hasonló erődített települést létesítettek a közeli Tiszaalpáron is. Az erősség a jelenlegi vársziget keleti részét foglalta magába. Alaprajza sarkain lekerekített háromszög volt, területe pedig mintegy 1,8 hektár. Ez a később ugyanitt megépített kb. hathektáros kora újkori palánkerősségnek csupán kevesebb mint a harmadát tette ki. A bronzkori vár létesítésének azonban alapvető a jelentősége. Földsáncai között az elkövetkező évezredek során számos népcsoport talált védelemre, de az erődítmény kijelölte a későbbi erősségek építési helyét is.

A régészeti leletek arról tanúskodnak, hogy a bronzkori várat időszakosan a vaskorban és a népvándorlás korában is lakták, sőt honfoglaló eleink ugyancsak megszálltak itt. A kora Árpád-kori sáncvár a bronzkori erődítések nyomvonalában, azok maradványaira épülhetett fel. Az egykor benne álló rangosabb épületekre téglá- és tetőcserép-töredékek utalnak. Az erősség fából és földből épült falai leginkább a honti váréhoz lehettek hasonlatos-

A háromeresz palmettákkal díszített, 11. századi oszlopfőtöredék saroknézete (fotó: Mudrák Attila fotóművész)

sak. A vártól nyugatra, a Zagyva túloldalán található váralja centrumában minden bizonnyal egy háromhajós bazilika is épült.

Ehhez az épülethez tartozhatott a közelmúlt régészeti ásatásain előkerült, travertínóból faragott, háromeresz palmettákkal díszített oszlopfője-

Az ispánsági vár árkában feltárt, a mongol invázióhoz kapcsolható zoomorf bronzlakat, 13. század (fotó: Kozma Károly fotóművész)

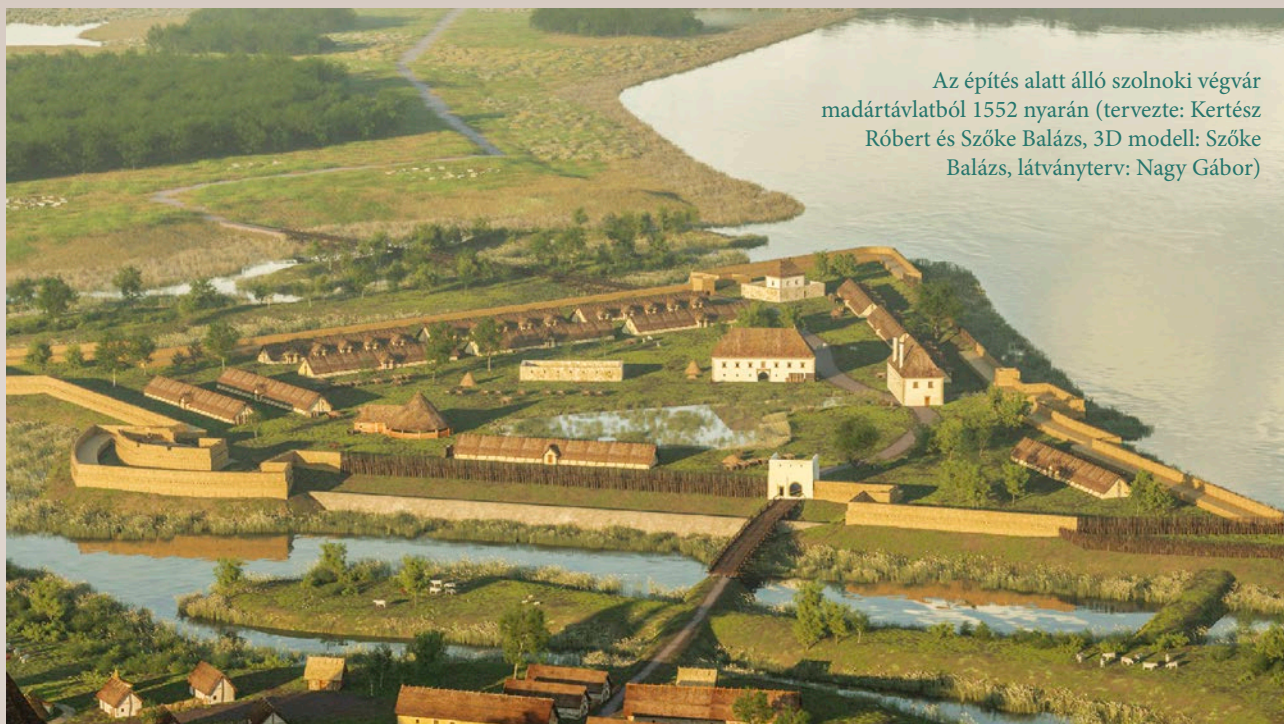

A várárokból felszínre került, oldalt fűzős bőrcipő a 13. századból (fotó: Kozma Károly fotóművész)

zet-töredék is. A leletanyag és a pernyebemosódás intenzitása sűrű korabeli beépítettségre utalnak. A várban és a váralján feltehetőleg boronából épült, felmenő falú faépületek állhattak, a külső területek veremházai mellett.

A megyeszékhely a tatárjárás (1241–1242) során pusztult el, melynek régészeti nyomait a várárok feltárása során lehetett azonosítani. A késő Árpád-kori rétegben talált kis méretű, bronzból öntött lófigura, fején madárral, egy két részből álló lakat testének egyik fele lehet, amely tárgy gyaníthatóan a mongol invázióhoz köthető. Ugyancsak a várárokban, a speciális, nedves környezetnek köszönhetően detektáltunk egy, az 1230-as évek végére, illetve az 1240-es évek legelejére keltezhető, több darabra szétesett, de csaknem teljes épségben megőrződött, leke-

Éppen 980 évvel ezelőtt, az 1040-es évek derekán Szolnok ispán is ebbe a bronzkori eredetű erősségbe költözött be kíséretével. Annak védműveit felhasználva, megerősítve alapította meg benne a róla elnevezett várispánság, valamint a 11. század második felében a Tisza-vidéktől már egészen a Keleti-Kárpátokig húzódó, ugyancsak róla elnevezett Szolnok vármegye központját.

Az építés alatt álló szolnoki végvár
madártávlatból 1552 nyarán (tervezte: Kertész
Róbert és Szőke Balázs, 3D modell: Szőke
Balázs, látványterv: Nagy Gábor)

rekített orrú, magasított szárú, oldalt fűzős egyedülálló bőrcipőt is.

A tatárjárást követően a várat felhagyták, használatára a középkor folyamán nincsen adatunk. A hódoltság korában Szolnok stratégiai jelentősége azonban komoly mértékben megnőtt. Emiatt a spanyol Bernardo Vilella de Aldana tábornok tervei alapján 1550 őszén a királyi csapatok a vár megerősítésébe fogtak. Ehhez a bronzkori eredetű Árpád-kori várfalak maradványait szándékozták felhasználni. A kora újkori palánkerősség fala annak keleti és déli oldalán a későbbiek során is ezekre támaszkodott. Az építés során a vár területét megnövelték (úgyhogy hozzákapcsolták a Zagyva tiszai torkolatánál lévő kisebb szigetet is), amely így elérte a hat hektárt. Falai fából és földből készültek, sarkait pedig olasz rendszerű füles és fül nélküli bástyákkal erősítették meg. A várban kőből, illetőleg téglából hadszertár és löportár, valamint kaszárnyák építésébe kezdtek, melyek közül a déli, a Tiszára nyíló Vízi-kapuhoz közeli épület valószínűleg el is készült. Ezen épületek helyiségeit jobbra kályhákkal fűtötték. Az itt talált kályhacsempék stiláris jellegzetességeik alapján egyértelműen az északkelet-magyarországi régió fontosabb váraival, Fülekkel, Egerrel, Diósgyőrrel és Ónoddal mutatnak szorosabb kapcsolatot. A legjobban ismert és feltárt épület az erősség közepén található kaszárnya viszont az oszmán támadásig még nem készült el. A vár számos tekintetben hasonló vonásokat mutat az ugyancsak ekkoriban elkezdett komáromi vár első ki-

Architektonikus csempe, a fején tollas koronát viselő bibliai király, Adonibezek alakjával, 1551–1552 – a lelet egyedüli magyarországi párhuzama Egerből ismert (fotó: Kozma Károly fotóművész)

Elméleti rekonstrukció a 17. századi török szandzsákszékhely palánkváráról, amelynek középső részén a legjelentősebb épületei állnak: az uralkodói dzsámi és vele szemben a palánkkal kerített oszmán palota (tervezte: Kertész Róbert és Szőke Balázs, 3D modell: Szőke Balázs, látványterv: Nagy Gábor)

építésével. Az 1552 augusztus végén/szeptember elején lezajlott török ostrom idejére azonban még befejezetlen maradt a nyugati oldalon a várfal és a délnyugati félbástya sarkánál egy további falszakasz is. Ezeken a részekén a faszervezet feltöltésére már nem jutott idő. A katonák így a mezőváros felőli oldalon a palánk falszerkezete előtt húzott árokban voltak kénytelenek védekezni.

A város és vár török elfoglalását követően az oszmánok használatba vették és kijavították a palánkvárat. Helyreállították a megrongálódott falszakaszokat, majd az építkezéshez felhalmozott kőanyagból és a lebontott kaszárnya épületeiből felhúzták a vár déli oldalának közepén az uralkodói dzsámit. Ennek építtetői a Jahják voltak, akik a régióban 1566-ig a legbefolyásosabb emberek közé tartoztak. A muszlim imahely jelentős méretű, balkáni típusú, kupolás épület volt, az Alföld legnagyobb ismert négyzet alaprajzú dzsámija. A törökök befejezték az ostrom idején még félkész állapotban lévő, kőfalazatú kaszárnyát is, melynek közepére karósoros alapozású válaszfalat építettek. Ehhez dél felől kapcsolódott L alakban az a kéttraktusú, minden bizonnyal emeletes oszmán pa-

lota, amely feltehetőleg a Szolnokot uraló szandzsákbég rezidenciája lehetett. Az épület agyagba rakott kő és téglalapozásra, égetetlen agyagtégla falakkal épült, favázaz merevítő szerkezettel. A déli traktus egyik helyiségének leégett deszkapadlójáról egy unikális tárgy, egy rézötvözetből készített sárkányplasztika került elő, amely valószínűleg egy kardhüvelyt díszíthetett, és egy közép-ázsiai műhelyben készülhetett. A tárgy pillanatnyilag párhuzam nélkül áll, mi több, a jellegzetes oszmán épülettípus és építőanyaga, a nyers agyagtégla sem került eddig elő régészeti ásatáson a magyarországi hódoltság területén.

A várbeli kaszárnya alagsora és az azt közepén hosszanti irányban kettéosztó válaszfal karósoros alapozása, 16. század közepe (drónfelvétel: Lescsinszki Zoltán 2019)

Az erősség közepén azonosított oszmán palota földszintjének feltárt részlete (ortofotó) és alaprajzi rekonstrukciója (ortofotó: Pazirik Informatikai Kft. 2018, tervezte: Kertész Róbert, grafika: Horváth Sándor)

72

A dzsámitól keletre fűrdő emelkedett, amely egy 18. századi hadmérnöki felmérés szerint kétkupolás szerkezetű volt. A vár belső területét is sűrűn beépítették ekkor. A vár és a város lakossága többségében muszlim volt, akik azonban elsősorban Bosznia hegyvidéki területeiről származtak. Házaik többnyire kicsik, favázás szerkezetűek, ritkábban boronaházak voltak, magas deszkatetővel.

A törökök építették fel a még a keresztény időszakban megkezdett nyugati várkaput is, amely ebben a korszakban feltehetőleg egy többemeletes torony volt. Az oszmán források által Belgrádi-kapunak nevezett kaputorony tetején órát is említenek. A bástyák az árvízi rombolások, valamint a fa- és földszerkezet gyakori megújítása miatt mindinkább eltértek az 1550–1552-ben kitűzött rendszertől: egyre kerekesebbek, amorfabbak lettek, míg a délnyugati és a délkeleti bástyák csúcsaiban kisebb rondellát is építettek.

Szolnok hódoltság kori Tisza-hídjait a Határtalan Régészet 2021. évi őszi számában részletesen bemutattuk. Itt most összefoglalóan annyit szeretnénk csak kiemelni, hogy a korábbi időszakokban a hidak elsősorban a Zagyva különböző ágain, a part mentén haladó út for-

galma számára készültek. 1562-ben azonban Güzel-dzse Rüştem budai pasa Szolnokon építtette fel hazánk első állandó folyami átkelőjét a Tiszán, amelyet a 16. század végén és a 17. század folyamán több alkalommal is megújítottak, noha eltérő nyomvonalon.

Az 1685. évi visszafoglalás után Szolnok jelentősen átalakult. Megkezdődött a vár újjáépítése, ami az egykori sáncok anyagának szakaszos újrahasznosításával készült. Egy, a korban meglehetősen korszerűnek számító erődöt létesítettek, újból megfelelően kitűzött olaszbástyákkal. A sáncfalakat azonban ekkor már nem erősítette belső favázszerkezet, hanem kevésbé meredek töltéseként alakították ki azokat. A várban az uralkodói dzsámi átépítésével plébániatemplomot emeltek. A templom hosszú, sokszögzáródású szentélye az egykori dzsámi négyzetes imateréhez a keleti oldalon csatlakozott. Az alaprajz szerzetesi használatra, feltehetőleg ferences építkezésre utal.

Magának a várnak a Rákóczi-szabadságharc idejében lesz ismét, immáron utoljára, stratégiai, illetve hadászati jelentősége: több alkalommal is gazdát cserélt. A kurucok 1703. szeptember 21-én ostromtüzérség nélkül,

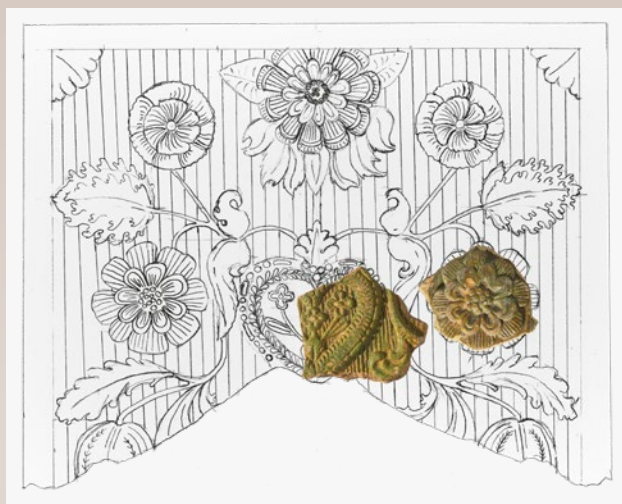
Az oszmán palota egyedülálló lelete: sárkányt ábrázoló kispasztika – öntés után a szárnyak felületét poncolt motívummal díszítették (fotó: Kozma Károly fotóművész)

gyalogsági rohammal vették be a császári kézen lévő erősséget. Ekkortól Szolnokot többnyire reformátusok lakták, és a várban álló templomot ugyancsak ők vették használatba. Ebben az időben még állt a templom szomszédságában, a déli sáncfal tövében a kétkupolás török fürdő épülete is. Az egyik hadmérnöki felmérés megörökítette a vár központi részén kialakított katonai gyakorlótér köré épülő utcaserkezetet. Eszerint a vár területét egy rendezett kisváros képére kívánták formálni, csakúgy, mint Érsekújvár vagy Eszék esetében. A török kori beépítéseket és a lakóházakat itt is elbontották. 1706-tól már nem állt Szolnokon Tisza-híd. A korábbi török kori eredetű átkelő egyes pilléreinek maradványai azonban sokáig láthatóak voltak a szőke folyóban.

A vár utolsó ostromára a Rákóczi-szabadságharc végén, 1710. október 16-án került sor, amikor is a császári csapatok visszafoglalták a kurucok által védett erődöt. Ehhez az eseménysorhoz kapcsolható a katonai gyakorlótérre feltárt ágyúgolyó-lerakat. A több mint 300 db, zömmel egyenként mintegy 15,8 kg-os, átlagosan 16,5 cm átmérőjű, többségükben szabályos sorokban egymásra helyezett, tömör öntöttvas ágyúgolyót megtalálási helyükről csak nagyobb kaliberű, 35 fontos mozsárral lehetett kilőni. Nagyon valószínű tehát, hogy a kurucok erre a helyre egy

A Rákóczi-kori erőd elméleti rekonstrukciója északnyugatról – előtérben a Tabán (tervezte: Kertész Róbert és Szőke Balázs, 3D modell: Szőke Balázs, látványterv: Nagy Gábor)

Bordázott hátterű, növényi motívummal díszített kályhacsempe rekonstrukciója – az 1685. évi keresztény visszafoglalás és az 1703. évi kuruc foglalás közötti időszakból (készítette: Szabó Vivien és Horváth Sándor)

mozsárüteget telepítettek. A császári sereg tűzéinek viszont egy idő után bizonyára feltűnt, hogy honnan lövik őket. A nagy füst és a meredek lövedék röppályája alapján beazonosíthatták az erőd közepén kiépített üteget, és szintén mozsarakkal megpróbálták azt ártalmatlantani. A jelek szerint törekvésüket siker koronázta, mert a mozsárlövedék-depó szomszédságában, valamilyen ideiglenes épületben tárolt, jelentősebb mennyiségű lőpor feltehetően találatot kapott. A bekövetkező robbanás mindent és mindenkit elpusztított a környéken, a mozsárlövedékeket és a lövegeket pedig az égett omladék maga alá temette. Mindez akár jelentősen is hozzájárulhatott a sáncerőd védelmi képességeinek meggyengüléséhez, amelynek következtében Csajághy János brigadéros egy napi ostrom után feladni kényszerült a várat. A foglalás után a császári csapatok a mozsarakat később elszállították, még azokat is, amelyek roncsoltak voltak, de a lövedékek a helyükön maradtak.

Az erőd utolsó, 1710. évi ostromával összefüggésbe hozható, a várbelső egyik pusztulási rétegében feltárt mozsárlövedék-depó (drónfelvétel: Lescsinszki Zoltán 2018)

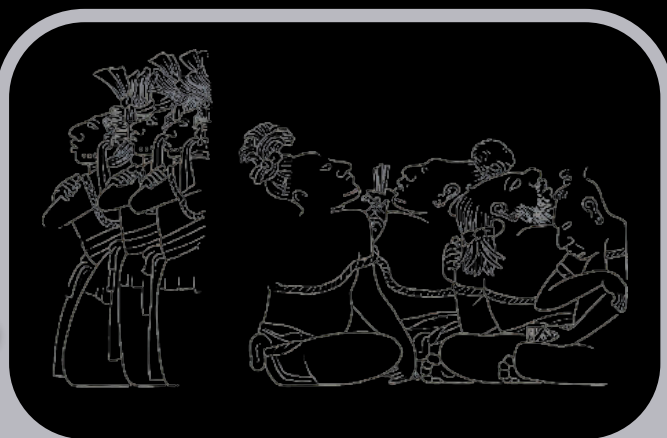
Rövid hírek a világból

Bácsmegi Gábor

74

A belize-i
Actun Uayazba

Kab barlangban zajló feltárások során két érdekes kőeszköze bukkantak a régészek. A mikroszkopikus vizsgálatok során olyan kopásnyomokat találtak, amik arra utalnak, hogy főképp bőrön használták ezeket az eszközöket. A legnagyobb meglepetést azonban a fekete színű, szén vagy korom alapú festéknymok okozták. A kutatók azt valószínűsítik, hogy ezeket a kőeszközöket a maják a tetoválásaik elkészítéséhez használhatták, valamikor Kr. u. 250 és 900 között. Ez az első olyan lelet, amely talán a maják tetoválási szokásaival kapcsolható össze.

Maja tetoválók

Csónak a piac alatt

Barcelona
egykori halpiacá-
nak területén végeznek feltáráso-

kat a régészek. A spanyol polgárháború emlékei mellett előkerültek még 18. századi és középkori leletek is. Az utóbbiak közül kiemelkedik egy 10 méter hosszú és 3 méter széles csónak maradványa, mely a mai tengerszint alatt 5 méteres mélységben került elő, a mára már feltöltött részen. Jó állapotban maradt meg a mintegy 30 ívelt fából álló bordázat és rengeteg vasszög is. A kutatók szerint egy viharban merült a hullámsírba a csónak, valamikor a 15–16. században. A közeli Ciutadella park miatt a régészek Ciutadella I-nek keresztelték el a csónakot.

Az ókori világ
7 csodájának egyike
a pharoszi világítótorony, mely a Kr. e.

3. században épült. Víz alatti maradványait még 1995-ben fedezték fel Egyiptomban. Az idei évben egy nagyobb projekt keretében sikerült kiemelni 22 hatalmas kőelemet, melyek a világítótorony legnagyobb elemei lehettek. Maguk a kövek 70-80 tonnát nyomnak, és megtalálhatók köztük olyanok is, melyek egy hatalmas kapu részei voltak. A kiemeltekkel együtt több mint 100 kő digitalizálásával végeztek eddig, melynek segítségével igyekeznek rekonstruálni a világítótornyot. Magát a tornyot több földrengés is megrongálta, majd 1480-ban köveiből egy erődöt építettek.

Egy csoda kövei

Szókereső

Az egyes táblázatokban a magazin cikkeihez kapcsolódó szavak betűit lehet összeolvasni (rablás, temető, koponya, anatómia, koporsó, szarmata). A feladvány megfejtéséhez állítsa helyes sorrendbe a kimaradó betűket!

75

S	A	M
A	Z	R
B	A	T

O	Ó	A
E	T	T
M	E	Á

K	T	P
Ó	O	R
R	S	O

A	M	Ó
N	A	T
A	I	S

K	Y	O
Í	A	P
Y	N	O

R	L	S
G	Á	L
A	S	B

A megfejtést beküldők között három nyereményt sorsolunk ki. A megfejtést 2026. február 13-ig a hatartalanreg@gmail.com e-mail-címre vagy postai úton a Móra Ferenc Múzeum címére (6720 Szeged, Roosevelttér 1-3.) kérjük elküldeni.

Előző játékunk nyertesei: Kudler Éva, Madarász Zsigmond, Müller Anikó. Gratulálunk!

„KENYÉR AZ ÖRÖKLÉTNEK”

Zay Orsolya **AZ EGYIPTOMI SÍRKENYEREK NYOMÁBAN**

A kenyér az ókori Egyiptomban nem csupán a mindennapok alapétele volt, hanem az öröklét szimbóluma is. A sírokban gyakran kerültek elő valódi kenyérmaradványok, illetve agyagból vagy gipszből készült utánzataik – mind azt jelezve, hogy az elhunyt a túlvilágon sem maradhatott élelem nélkül.

A 6. dinasztia idejétől (Kr. e. 2345–2181) kezdve egyre több kerek és pohár alakú kenyérforma került elő a sírokból és telepfeltárásokból egyaránt. Ezek belsejét olajjal vagy zsírral kenték ki, mielőtt a tésztát beleöntötték, majd a formákat a kemence falához állították. A kúp vagy pohár alakú sütőformák előnye az volt, hogy a kenyerek jól adagolhatók, hosszan eltarthatók és könnyen szállíthatók voltak – igazi „útravaló kenyerek”.

Nem nehéz elképzelni, hogy hasonló darabok lapultak a Nílus mentén dolgozó munkások, utazók, sőt talán még a sírrablók tarsolyában is. A kenyérsütés jeleneteit festmények és kis makettek is megörökítették – gyakran a sörfőzéssel együtt, hiszen a két folyamat elválaszthatatlan volt: a kenyér és a sör ugyanabból az erjesztett gabonából született, és közösen testesítették meg az élet és a megújulás körforgását.

A leletek tanúsága szerint a kenyér alapját tönkölybúza, akkor búza és árpa adta, de egyes darabokban datolyát, füget, mézet vagy koriandermagot is találtak. A formában sült tészták állaga általában sűrű, kásaszerű volt – sok esetben a gabonát előfőzték vagy beáztatták, majd az így kapott masszát formába öntötték. A kiszáradt, szénné égett maradványok a sivatagi klímának köszönhetően gyakran tökéletes épségben őrződtek meg, így ma is tanulmányozhatók.

A sírban talált kenyerek között a kutatók megkülönböztetnek rituális és mindennapi darabokat is. Az előbbieket áldozati szerepet tölthettek be, az utóbbiakat pedig sokszor az élők kedvenc ételének másolataként helyezték az elhunyt mellé – az öröklét ígéretéért.

Egyes sírokban azonban különleges formájú kenyeret is találtak: kerek, háromszögű, sőt, állatokat idéző alakzatokat is, némelyiken apró bevágásokkal vagy lyukakkal. Ezek nemcsak táplálékot jelentettek, hanem szimbolikus tárgyakat is – a megújulás, bőség és élet kézzelfogható jelképeit.

Sírrablók kenyere – útravaló a túlvilágra és az élőknek

Az ókori Egyiptom kenyere nem a mai foszlós, illatos cipó volt: sűrű, gyakran durva szemcsés, néha kerek, máskor kis pohár formájú lepény, amelyet a fentebb említett agyagformákban sütöttek. Ezek energiadús alapélelmiszerek voltak a dolgozó hétköznapiakra, ráadásul a tönkölyliszt őrlése, előállításuk sem volt egyszerű, így a kenyér értékes és drágább erőforrásnak számított. A sírleletek és a korabeli ábrázolások alapján ma is megpróbálhatjuk rekonstruálni az ízt – tönkölyliszttel, sörrrel és egy csipetnyi mézzel, ahogyan azt az egyiptomiak is elkészíthették.

Hozzávalók

- 200 g tönköly- vagy teljes kiőrlésű liszt
- 100 g BL80 búzaliszt
- 20 g teljes kiőrlésű zabpehely
- 50 ml víz (az előtésztahoz)
- 20 g friss élesztő
- 1 evőkanál méz
- 150 g sűrű barna sör
- 1 evőkanál olívaolaj (vagy más növényi olaj)
- csipet só

Elkészítés

Előtészta

Egy kevés langyos vízben elkeverem a mézet és egy kevés friss élesztőt, majd hozzáadok 100 gramm BL80 lisztet. Ezt egy éjszakán át a konyhapulton hagyom kelni, így egy könnyű, illatos előtészta kapok.

Tészta

Másnap az előtésztahoz hozzáadom a tönkölylisztet, és a folyadék szerepét barna sör tölti be – hiszen az egyiptomi sör és kenyér ugyanabból a gabonából készült. Én most zabpelyhet használtam, de árpát is lehet, ha van otthon. Kevés vízben sűrű kását főzöm, majd a végén a tésztába dolgozom. A kása nemcsak tör-
ténetileg hi-

teles, hanem a kenyér állagát is lágyabbá és levegősebbé teszi. Az egészet alaposan kidagasztom, majd kevés olívaolajjal gazdagítom. Ne lepődjünk meg, ez a tészta tényleg laza, folyósabb, mint a megszokott kenyértészták, de lehet vele dolgozni akár kézzel, akár szilikonlapáttal.

A tésztát kelni hagyom, majd újra átdolgozom (csak óvatosan hajtogatom vizes vagy olajos kézzel), és olajozott formába teszem – épp úgy, ahogy az ókori kenyereket is formában sütötték. Hagyom még kelni a formákban, majd 180–200 °C-os sütőben kb. 35-40 perc alatt aranybarnára sütöm.

A végeredmény egy sűrű, aromás, enyhén édeskes kenyér, amelyben a gabona és a sör malátás jegyei keverednek – egyszerre idézve a mindennapok illatát és az öröklét ígétét.

Tipp

Ha mézet vagy datolyadarabokat is keverünk bele, enyhén édeskes, energiadús kenyeret kapunk – pont olyat, amit az egyiptomi munkások, utazók vagy akár a sírblók is magukkal vihettek!

**Jó munkát
és jó étvágyat!**

Előfizetve a magazin 1490 Ft helyett csak **1250 Ft-ba** kerül, ami évente mindössze 5000 Ft!
Az éves előfizetés négy lapszámra vonatkozik, a befizetés banki átutalással lehetséges.
A 2026. február 13-ig beérkező megrendelések esetén az előfizetés a 2026. márciusi lapszámmal fog indulni.

Megrendeléskor, kérjük, tüntesse fel a nevét és a címét a közlemény rovatban vagy küldje el a lenti e-mail-címre!

(Cím hiányában nem áll módunkban elküldeni az újságot.)

78

Számlatulajdonos neve: Móra Ferenc Múzeum. Számlaszám: 12067008-01374152- 00100004
A közlemény rovatban, kérjük, tüntesse fel: Határtalan Régészetet, valamint nevét és címét.

Címünk: 6720 Szeged, Roosevelttér 1–3.

E-mail: hatartalanreg@gmail.com

Telefonszám: +36-62-549-040

Most már akár elektronikus formában is olvashatja a Határtalan Régészetet!

Keresse a lap régi/új számait a laptapir.hu és a magazinly.com felületein!

A következő számunk: Savaria, a Borostyánkőút ékköve

A Krisztus születése körüli időszak a Kárpát-medence története szempontjából is rendkívüli fontosságú volt. Nem csak ekkortájt indul meg az iráni nyelvű keleti nomád szarmaták beköltözése az Alföld területeire, de ekkor jelennek meg az első római katonák is a Dunántúl területén. A hamarosan létrejövő Pannónia római provincia katonai szerepe egyértelmű volt: a Duna vonaláig kiterjesztett védelmi vonalnak kellett megállítania a barbárok állandó fenyegetéseit. Mivel ezt a szerepet Pannónia sikerrel töltötte be, hamarosan megindult a terület konszolidációja és egy ízig-vérig római tartománnyá történő kiépítése. A Dunántúl történetében egy több száz éves prosperáló időszak köszöntött be, amely hozzájárult a mezőgazdaság gyökeres átalakulásához, az úthálózat rendkívüli fejlődéséhez és római városok egész sorának megszületéséhez. Ezek egyik legfontosabbikává a mai Szombathely területén létrejött Savaria vált. Nem véletlenül, hiszen e vidéken haladt keresztül a híres kereskedelmi útvonal, a Borostyánkőút is, mely a Balti-tenger területét kötötte össze az észak-itáliai Aquileia városával. Itt azonban nem csupán a névadó, a rómaiak által rendkívül kedvelt, könnyen megmunkálható meleg fényű féldrágakő, a borostyán cserélt gazdát, de számos más termék is, amely az útvonal mellett létrejött települések fénykorát hozta el. Tavaszi számunkban a Savaria Múzeum régészei segítségével ezt a fénykort és annak régészeti nyomait igyekszünk megragadni majd.

RENDELJE MEG EDDIG MEGJELENT LAPSZÁMAINKAT:

Érdeklődjön a hatartalanreg@gmail.com e-mail-címen.

Te is voltál óvodás?

Játék, nevelés és hagyomány
Csongrád-Csanád vármegye óvodáiban

Megtekinthető 2025. október 31-től
Fekete ház (Somogyi u. 13.)

www://

MORAMUZEUM.HU

MORAMUZEUM

Nemzeti Kulturális Alap

